

Bevolkingstrends

***Statistisch kwartaalblad over de
demografie van Nederland***

Jaargang 52 – 2e kwartaal 2004

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
—	= nihil
—	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2003–2004	= 2003 tot en met 2004
2003/2004	= het gemiddelde over de jaren 2003 tot en met 2004
2003/'04	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2003 en eindigend in 2004
1993/'94–2003/'04	= boekjaar enzovoort, 1993/'94 tot en met 2003/'04

In geval van afronding kan het voorkomen dat de som van de aantallen afwijkt van het totaal.

Verbeterde cijfers in de staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2273 XZ Voorburg

Druk

Centraal Bureau voor de Statistiek
Facilitair Bedrijf

Ontwerp omslag

WAT Ontwerpers, Utrecht

Inlichtingen

Tel.: 0900 0227 (€ 0,50 p/m)
Fax: (045) 570 62 68
E-mail: infoservice@cbs.nl

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl

Internet

www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek
Voorburg/Heerlen, 2004.
Bronvermelding is verplicht.
Verveelvoudiging voor eigen gebruik
of intern gebruik is toegestaan.

Abonnementsprijs: € 46,50
Prijs per los nummer: € 12,80
Prijzen zijn inclusief administratie-
en verzendkosten
Kengetal: B-15
ISSN 1571-0998
CBS-productnummer: 0360604020

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inhoud

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends	4
Korte berichten	5
Demografiek	6
Rangen en standen	7
Nederland in kaart	8
Nederland en Europa	9
Toen en nu	10
Demografie in het nieuws	11
Wijken en buurten	12
Publicaties en activiteiten	13

Artikelen

Empty nest-moeders	14
Financiële gevolgen van echtscheiding voor man en vrouw	19
Moord en doodslag in Nederland, 1992–2001	24
Depressie, hartziekte en sterfte bij ouderen	33
Migranten: wie komen, wie gaan terug en wie laten hun gezin overkomen?	36
Immigratie uit Europese Unie hangt samen met conjunctuur	43
Immigranten op de arbeidsmarkt	45
Iraniërs in Nederland	54
Bevolkingsdynamiek in de vier grote steden	59
Naturalisaties in 2002	69

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers	73
----------------------------------	----

Technische toelichting en verklaring van termen	74
--	----

Demografie op het web	77
------------------------------	----

Inhoudsopgave	78
----------------------	----

Andere CBS-publicaties	80
-------------------------------	----

Richtlijnen voor auteurs	81
---------------------------------	----

Rubrieken

Actuele bevolkingstrends

Laagste bevolkingsgroei in twintig jaar

Het aantal inwoners van Nederland is in het eerste kwartaal van 2004 met 10 duizend gegroeid tot bijna 16,3 miljoen. Deze groei is aanzienlijk lager dan de bevolkingsgroei in de afgelopen jaren. In het eerste kwartaal van 1983 was de bevolkingsgroei voor het laatst zo laag. In het recordjaar 2000 nam het aantal inwoners nog met 123 duizend personen toe. In 2004 zal de toename waarschijnlijk niet meer dan de helft hiervan bedragen.

In het laatste kwartaal van 2003 vertoonde het aantal geboorten ten opzichte van het voorgaande jaar de grootste daling in dertig jaar. In het eerste kwartaal van 2004 heeft deze daling zich voortgezet. Dit betekent dat het totaal aantal geboorten dit jaar waarschijnlijk, voor het eerst sinds 1998, onder de 200 duizend zal liggen. De daling van het aantal geboorten heeft twee oorzaken. Ten eerste neemt het aantal vrouwen van rond de dertig af. Dit is de leeftijd waarop de meeste vrouwen moeder worden. Ten tweede leidt een daling van het vertrouwen in de economie anderhalf tot twee jaar later doorgaans tot een daling van de geboortecijfers. De afname van het aantal geboorten in het laatste kwartaal van vorig jaar trad ongeveer 20 maanden na de forse daling van het vertrouwen in de economie op. Dit vertrouwen wordt weergegeven door de index van koopbereidheid.

Bevolkingsontwikkeling per kwartaal

	Geboorte	Sterfte	Immigratie	Emigratie ¹⁾	Bevolkingsgroei ¹⁾
	x 1 000				
2001					
1 ^e kwartaal	49,5	36,8	32,6	20,9	24,4
2 ^e kwartaal	50,3	35,0	30,5	18,7	27,0
3 ^e kwartaal	52,8	33,0	39,9	22,9	36,8
4 ^e kwartaal	50,0	35,5	30,4	20,1	29,9 ²⁾
2002					
1 ^e kwartaal	49,3	38,5	29,8	21,8	18,8
2 ^e kwartaal	48,9	34,7	27,0	22,8	18,4
3 ^e kwartaal	53,6	33,1	37,9	28,6	29,7
4 ^e kwartaal	50,4	36,1	26,6	23,7	20,3 ²⁾
2003*					
1 ^e kwartaal	50,4	38,3	26,3	23,7	14,7
2 ^e kwartaal	49,8	34,5	22,6	23,6	14,4
3 ^e kwartaal	53,2	33,8	30,8	30,7	19,5
4 ^e kwartaal	47,2	34,5	26,8	25,8	13,8
2004*					
1 ^e kwartaal	47,5	37,0	21,7	22,4	9,8

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties.

²⁾ Inclusief overige correcties.

In het eerste kwartaal van 2004 zijn 22 duizend immigranten geregistreerd. Dit zijn er bijna 5 duizend minder dan in dezelfde periode een jaar eerder. De daling die sinds 2001 zichtbaar is, zet hiermee door. Het aantal immigranten was in het eerste kwartaal van 2004 lager dan het aantal emigranten.

Opvallend is de daling van de immigratie uit Turkije. In tegenstelling tot de immigratie van andere groepen liet de immigratie van Turken de laatste jaren een stijging zien. Daaraan is een einde gekomen. In het eerste kwartaal van 2004 vertoonde ook de immigratie van Turken een daling. In absolute zin is de daling in het eerste kwartaal van 2004, ten opzichte van een jaar eerder, zelfs groter dan die van andere groepen immigranten.

Bevolkingsgroei en correcties

Het CBS stelt statistieken over de bevolkingsgroei samen op basis van informatie uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) van alle Nederlandse gemeenten. De bevolkingsgroei bestaat uit vier componenten: geboorte, sterfte, immigratie en emigratie. Omdat niet alle mutaties bij gemeenten worden gemeld, worden er administratieve correcties uitgevoerd. Als een gemeente vaststelt dat een persoon niet woont op het adres waar hij of zij staat ingeschreven, wordt een administratieve afvoering doorgevoerd. Als later wordt vastgesteld dat de desbetreffende persoon toch op hetzelfde adres of op een ander adres verblijft, vindt een administratieve opnemingsplaats. Het saldo van deze administratieve correcties betreft vooral personen die uit Nederland zijn vertrokken zonder dit bij de gemeente te hebben gemeld. Daarom wordt het saldo van deze correcties meegeteld in de emigratie. Naast de administratieve correcties vinden nog andere correcties plaats. Deze worden door het CBS uitgevoerd omdat de informatie die het CBS ontvangt over de bevolkingsgroei inclusief administratieve correcties niet exact overeenkomt met het verschil tussen de inwonertallen in twee opeenvolgende jaren. Deze overige correcties worden meegeteld in het cijfer van de bevolkingsgroei van december. Voor 2003 is het aantal overige correcties nog niet bekend.

Korte berichten

Gemiddelde leeftijd niet-westerse allochtonen neemt toe

De gemiddelde leeftijd van de autochtone inwoners van Nederland is in de periode 1996–2003 met 1,3 jaar toegenomen, van 38,4 naar 39,7 jaar. Niet-westerse allochtonen zijn aanzienlijk jonger dan autochtonen, maar ook hun gemiddelde leeftijd is, ondanks een omvangrijke immigratie, toegenomen. Deze toename, van 25,6 naar 27,2 jaar, was zelfs sterker dan die van de autochtonen. Westerse allochtonen verouderden in hetzelfde tempo als de autochtonen, van 39,5 naar 40,8 jaar.

Tussen de niet-westerse herkomstgroepen bestaan wel grote verschillen in het tempo waarin de gemiddelde leeftijd toeneemt. Drie van de vier grote herkomstgroeperingen verouderen sneller dan gemiddeld: de Surinamers (van 28,3 naar 30,8 jaar), de Turken (van 24,5 naar 26,5 jaar) en de Marokkanen (van 23,7 naar 25,5 jaar). Bovengemiddeld sterk is ook de leeftijdstoename van Kaapverdianen, Iraniërs, Vietnamezen en Pakistani. Een aantal groepen zijn, door de recente toestroom van merendeels jonge immigranten, sinds 1996 echter jonger geworden. Dit betreft personen uit China (van 30,3 naar 28,6 jaar), Angola (van 21,0 naar 19,4 jaar) en Sierra Leone (van 22,1 naar 21,1 jaar).

Minder immigranten

In 2003 nam het aantal immigranten ten opzichte van het voorgaande jaar aanzienlijk af, van 121,3 naar 104,5 duizend. Naar verhouding het sterkst was de afname van immigranten uit Sierra Leone, Angola en Guinee. In 2003 kwam uit deze landen nog maar ongeveer een derde van het aantal dat in het voorgaande jaar werd geregistreerd. Een sterke afname – van een helft tot een derde van de stroom in het voorgaande jaar – vond ook plaats vanuit Afghanistan, Iran, Soedan, Azerbeidzjan en Joegoslavië. Daarentegen nam het aantal immigranten uit Ghana met 40 procent toe. Relatief minder sterk groeide de stroom immigranten uit Roemenië, Nigeria, Bulgarije, Turkije, Brazilië en China. In absolute zin vond de sterkste toename plaats vanuit Turkije, met circa 450 immigranten. De sterkste afname betrof Angola (–2,3 duizend) en de Nederlandse Antillen/Aruba (–2,0 duizend).

Een op 18 inwoners heeft dubbele nationaliteit

Op 1 januari 2003 hadden 893 duizend inwoners van Nederland naast de Nederlandse nationaliteit een of meer andere nationaliteiten. Sinds 1999 is dit aantal hoger dan dat van de inwoners met alleen een buitenlandse nationaliteit. In 2003 had 4,2 procent van de bevolking geen Nederlandse nationaliteit; 5,5 procent had zowel de Nederlandse als een buitenlandse nationaliteit. In vijf jaar tijd is het aantal dubbele nationaliteiten met 47 procent toegenomen. De

grootste groep wordt gevormd door Turkse Nederlanders, met 234 duizend personen. De sterkste toename vond plaats onder de Marokkaanse Nederlanders. Van hen hadden 189 duizend op 1 januari 2003 een dubbele nationaliteit. Vijf jaar eerder waren het er nog 102 duizend.

Steeds later in het huwelijk

Mede doordat paren steeds langer ongehuwd samenwonen voordat ze in het huwelijk treden, blijft de gemiddelde huwelijksleeftijd stijgen. Inmiddels zijn mannen op hun huwelijksdag gemiddeld bijna 35 jaar en vrouwen 32 jaar. Sinds het begin van de jaren zeventig, toen de laagste gemiddelde huwelijksleeftijd werd waargenomen, zijn zowel bruid als bruidegom bijna negen jaar ouder geworden. Bruiden die niet eerder gehuwd waren, zijn met gemiddeld 29 jaar nu het jongst. Hertrouwende gescheiden mannen zijn met 58 jaar het oudst.

Forse groei aantal niet-echtelijke geboorten

Het aandeel van de kinderen dat buiten het huwelijk wordt geboren is in Nederland, vergeleken met de Scandinavische landen, altijd relatief klein geweest. Ook in landen als Frankrijk, Ierland en Oostenrijk vinden naar verhouding meer niet-echtelijke geboorten plaats dan in ons land. De laatste jaren neemt het percentage niet-echtelijke geboorten echter fors toe. In 1995 had nog maar 15,5 procent van alle pasgeborenen niet-gehuwde ouders. In 2003 was dit aandeel verdubbeld tot 31,0 procent. De geboorte van een eerste kind lijkt steeds minder reden om alsnog te gaan trouwen. Het aandeel van de tweede of volgende kinderen dat buiten het huwelijk wordt geboren, is sinds 1995 eveneens verdubbeld, van 11,2 naar 23,3 procent.

Meer crematies dan begrafenissen

In 2003 zijn in Nederland, voor het eerst, meer overledenen gecremeerd dan begraven. Op een totaal van 142 duizend overledenen vonden in dat jaar 72 duizend crematies plaats. Halverwege de vorige eeuw werd nog maar één op de tien overledenen gecremeerd. Vooral in de jaren zeventig steeg het aandeel van crematies fors, van 17 naar 37 procent. Sindsdien is sprake van een langzame, maar gestage toename. Tussen 1990 en 2003 groeide het aandeel van 46 naar 51 procent.

In 1950 telde Nederland nog maar één crematorium (in Velsen). In de jaren zeventig verdriedubbelde het aantal crematoria naar 21. Dit aantal is in de afgelopen jaren sterker toegenomen dan het aantal crematies. In 1990 waren er in Nederland 41 crematoria, inmiddels zijn het er 59.

(Bron aantallen crematies: LVC, Landelijke Vereniging van Crematoria)

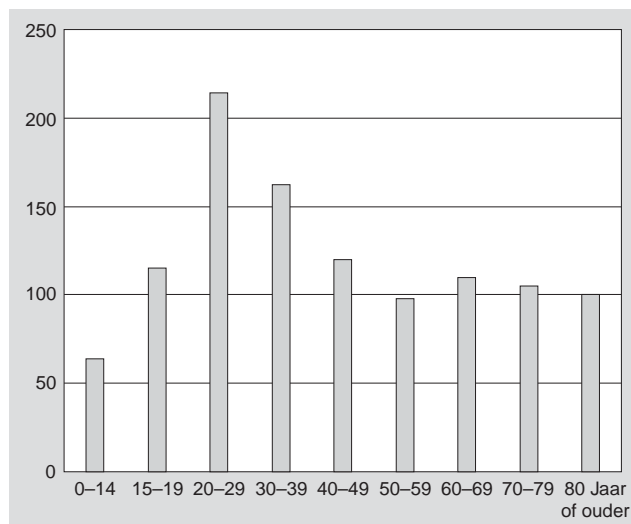
Demografiek

Aantal verkeersdoden stijgt licht in 2003

In 2003 is het aantal verkeersdoden ten opzichte van het voorgaande jaar met 2 procent toegenomen, van 1066 naar 1 088 (*staat*). In de periode 1999–2002 daalde het aantal verkeersdoden met ruim honderd, van 1 186 naar 1 066. Aan deze daling is in 2003 een eind gekomen. Begin jaren zeventig kwamen jaarlijks meer dan 3 duizend mensen om in het verkeer. Sindsdien is het aantal verkeersdoden fors gedaald, tot rond de 1 100. Overigens valt nog niet te zeggen of door de stijging in 2003 een eind is gekomen aan de dalende langetermijntrend. Het kwam al eerder voor dat na een jaar van stijging weer een verdere daling volgde.

Half maart verschenen in de media berichten over een relatief grote stijging van het aantal verkeersdoden in Nederland op basis van berekeningen van de Europese Commissie over de eerste negen maanden van 2003. In deze periode was het aantal verkeersdoden 5 procent hoger dan in dezelfde periode van 2002. Vooral in de zomermaanden was het aantal verkeersdoden hoog. In de maanden juni, juli en augustus 2003 overleden 15 procent meer mensen in het verkeer dan in dezelfde periode in 2002. Het laatste kwartaal van 2003 liet echter een daling zien, met 8 procent. Hierdoor is het jaartotaal minder sterk gestegen dan het cijfer voor de eerste negen maanden.

1. Dodelijke slachtoffers van een verkeersongeval in Nederland naar leeftijd, 2003

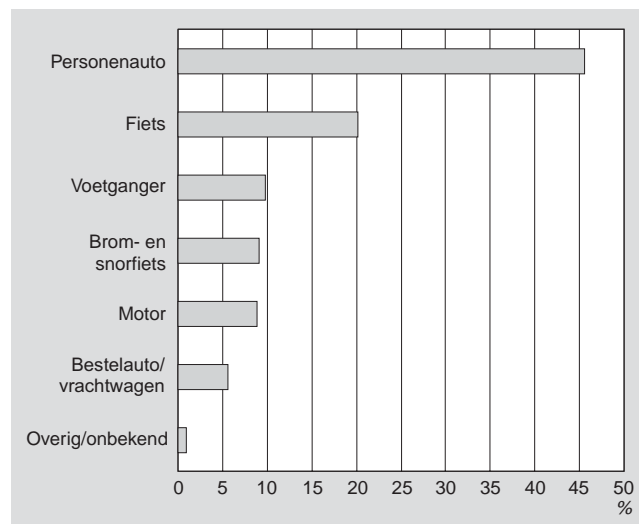

Bron: CBS en AVV.

In 2003 overleden in het verkeer 64 kinderen die jonger dan 15 jaar waren (*grafiek 1*). In 2002 waren het er 41. Hiermee is een eind gekomen aan de sterke daling in de voorgaande jaren. De stijging in 2003 deed zich vooral voor bij kinderen die in een personen- of bestelauto zaten, van 4 naar 21. Het aantal kinderen dat als fietser of voetganger verongelukte, veranderde nauwelijks.

Bijna de helft van de dodelijke verkeersslachtoffers was bestuurder of passagier van een personenauto (*grafiek 2*). De dalende langetermijntrend voor deze categorie heeft zich in 2003 voortgezet. Ruim vijf jaar geleden kwamen jaarlijks rond de 600 inzittenden van een auto om het leven. De afgelopen drie jaar fluctueerde het aantal rond de 500. In 2003 waren het er 496. De meeste verongelukte inzittenden van auto's zijn tussen 18 en 30 jaar.

2. Dodelijke slachtoffers van een verkeersongeval in Nederland naar vervoerswijze, 2003

Bron: CBS en AVV.

In 2003 kwamen 219 fietsers om het leven. Dit waren er 24 meer dan in 2002. Overigens betekent de stijging niet dat het cijfer voor 2003 opvallend hoog is. Het is eerder zo dat het cijfer voor 2002 opvallend laag was. De stijging in 2003 deed zich vooral voor bij vijftigplussers. In 2003 verongelukten 149 fietsers van boven de vijftig, tegen 109 in 2002. Het aantal verongelukte fietsers onder jongeren daalde daarentegen. In 2003 kwamen 45 fietsers onder de dertig jaar om het leven, tegen 57 in 2002.

Dodelijke slachtoffers van een verkeersongeval in Nederland naar geslacht, 1999–2003

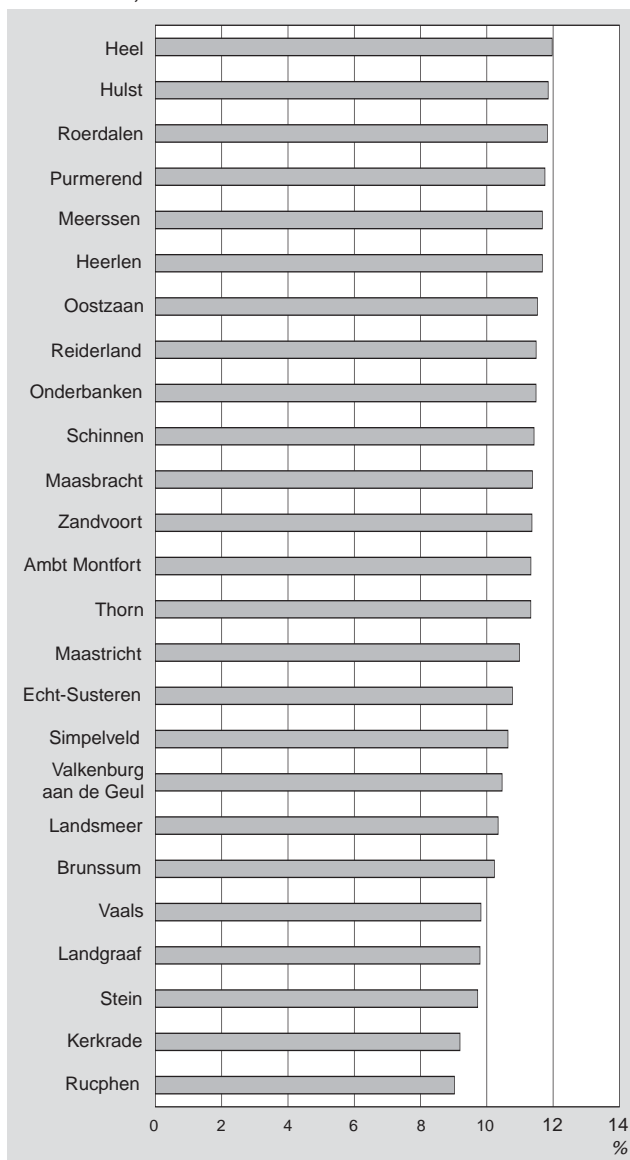
	1999	2000	2001	2002	2003
Mannen	873	861	816	790	804
Vrouwen	313	305	267	276	284
Totaal	1 186	1 166	1 083	1 066	1 088

Rangen en standen

Top-25 van gemeenten met grote gezinnen

Het aantal grote gezinnen is de afgelopen decennia fors afgenomen. In 1971, ten tijde van de laatste volkstelling, vormden gezinnen met acht of meer kinderen geen uitzondering. In dat jaar telde ons land ongeveer 20 duizend gezinnen met acht of meer thuiswonende kinderen. In 2003 waren het er nog geen 2 duizend. In 1971 hadden 85 duizend gezinnen vijf kinderen (4 procent van alle gezinnen met kinderen), terwijl het er in 2003 nog maar 18 duizend waren (1 procent). Het aandeel gezinnen met vier kinderen is in deze periode geslonken van 8 naar 3 procent. Het aandeel gezinnen met drie kinderen nam naar verhouding minder sterk af, van 18 naar 14 procent. Zeer grote gezinnen zijn nu zeldzamer dan ooit. In 2003 telden 88 gezinnen twaalf of meer kinderen. Het gaat hierbij om het aantal thuiswonende kinderen, niet om het aantal kinderen dat een ouder(paar) heeft.

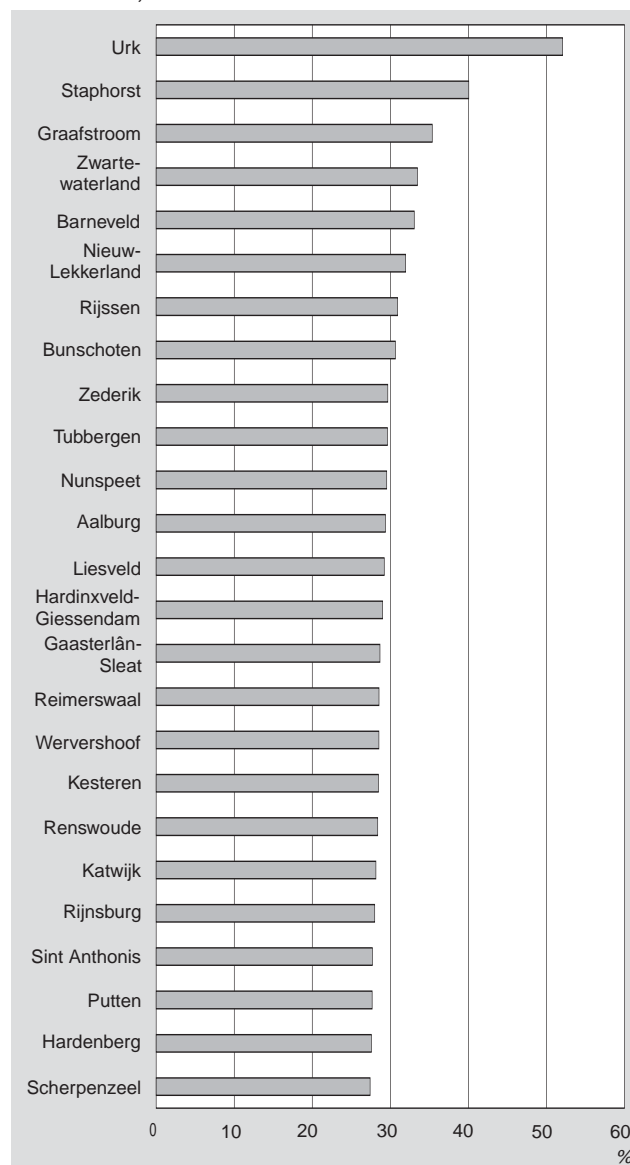
25 gemeenten met kleinste aandeel gezinnen met drie of meer kinderen, 2003

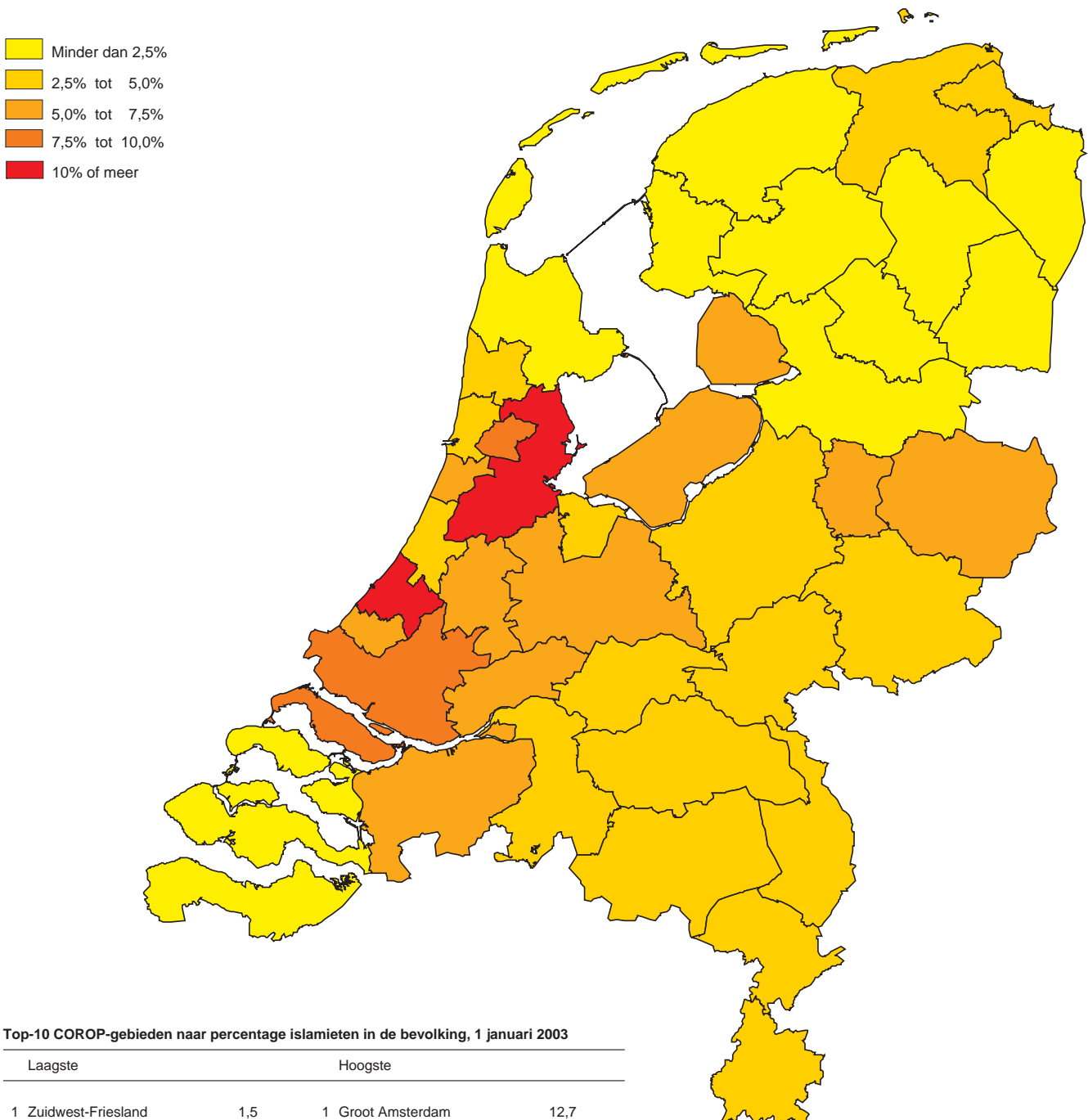
Het aandeel gezinnen met drie of meer kinderen is in de periode 1971–2003 bijna gehalveerd, van 33 naar 18 procent. In 2003 was Urk de gemeente met het grootste aandeel gezinnen van deze omvang, met ruim de helft van alle gezinnen. Dit aandeel is bijna drie keer zo groot als het gemiddelde voor Nederland. Ook in Staphorst is het aandeel gezinnen met ten minste drie kinderen zeer groot (40 procent). In Graafstroom, Zwartewaterland, Barneveld, Nieuw-Lekkerland, Rijssen en Bunschoten bedraagt het aandeel gezinnen met drie of meer kinderen ruim 30 procent van het totaal. Vrijwel al deze gemeenten liggen in de *Bible Belt*.

Het aandeel gezinnen met minstens drie kinderen is met 9 procent het laagst in Rucphen en Kerkrade. In Stein, Landgraaf, Vaals, Brunssum, Landsmeer en Valkenburg aan de Geul ligt het aandeel grote gezinnen rond 10 procent. Van de acht gemeenten met het kleinste aandeel grote gezinnen liggen er zes in Limburg.

25 gemeenten met grootste aandeel gezinnen met drie of meer kinderen, 2003

COROP-gebieden naar percentage islamieten in de bevolking, 1 januari 2003

Top-10 COROP-gebieden naar percentage islamieten in de bevolking, 1 januari 2003

Laagste		Hoogste	
1 Zuidwest-Friesland	1,5	1 Groot Amsterdam	12,7
2 Noord-Drenthe	1,6	2 Agglomeratie 's-Gravenhage	11,0
3 Zuidoost-Drenthe	1,7	3 Groot Rijnmond	9,9
4 Zuidwest-Drenthe	1,9	4 Zaanstreek	8,8
5 Zuidoost-Friesland	1,9	5 Utrecht	7,0
6 Oost-Groningen	1,9	6 Agglomeratie Haarlem	6,4
7 Noord-Friesland	1,9	7 Flevoland	6,0
8 Kop van Noord-Holland	2,1	8 Zuidoost-Zuid-Holland	5,8
9 Overig Zeeland	2,3	9 Zuidwest-Overijssel	5,6
10 Zeeuwsch-Vlaanderen	2,4	10 Twente	5,4

Nederland en Europa

Afname asielaanvragen

In Nederland is het aantal asielaanvragen de laatste jaren zeer sterk afgenomen, van 44 duizend in 2000 tot 13 duizend in 2003. In de Europese Unie (EU) als geheel, inclusief de tien per 1 mei 2004 toegetreden lidstaten, is het aantal asielaanvragen eveneens sterk afgenomen, van 424 duizend in 2000 naar 325 duizend in 2003. De afname van het aantal asielzoekers in de EU heeft vooral het afgelopen jaar plaatsgevonden. In 2002 bedroeg het aantal asielaanvragen in de EU namelijk nog 409 duizend. In 2003 ontvingen het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland de meeste asielaanvragen, respectievelijk 61, 51 en 50 duizend (*grafiek 1*). Ook in Oostenrijk en Zweden werden veel asielaanvragen ingediend, namelijk 32 en 31 duizend. In Portugal en een groot deel van de nieuwe lidstaten, zoals Estland en Letland, was het aantal asielzoekers zeer laag. De tien nieuwe lidstaten ontvingen in 2003 tezamen 37 duizend asielzoekers.

In het begin van de jaren negentig was het aantal asielzoekers in de EU veel hoger. De piek werd in 1992 bereikt, met een totaal van 678 duizend asielzoekers. Alleen al in Duitsland kwamen in dat jaar 438 duizend asielzoekers aan. Dat is aanzienlijk meer dan het huidige aantal asielzoekers in alle EU-lidstaten tezamen. Ook in Zweden arriveerden in 1992 veel asielzoekers (84 duizend). Nederland ontving in dat jaar 20 duizend asielaanvragen. De sterke toename in het begin van de jaren negentig hing samen met de val van de Berlijnse Muur in 1989 en de oorlog in het voormalige Joegoslavië.

In 2003 kwam de grootste groep asielzoekers uit de voormalige Sovjet-Unie, met 68 duizend (*staat 1*). Ook uit het voormalige Joegoslavië (34 duizend), Irak (24 duizend) en Turkije (22 duizend) kwamen veel asielzoekers. Uit China, Afghanistan, Somalië, Nigeria, Iran en India arriveerden eveneens aanzienlijke aantallen asielzoekers, namelijk tussen de 10 en 15 duizend per land. Nederland kreeg in dat jaar veel asielzoekers uit Irak (ruim 3 duizend). Ook uit landen als Afghanistan en Iran kreeg Nederland relatief veel

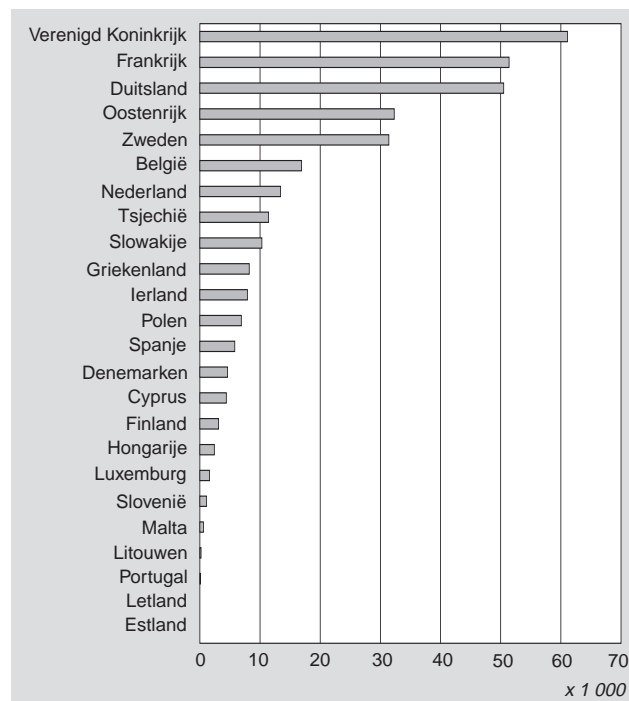
Staat 1
Asielzoekers in lidstaten van de Europese Unie¹⁾ naar herkomstland²⁾, 2003

Herkomstland	Aantal asielzoekers
Voormalige Sovjet-Unie	67 568
Voormalig Joegoslavië	33 935
Irak	24 248
Turkije	22 343
China	14 843
Afghanistan	13 611
Somalië	12 996
Nigeria	12 359
Iran	10 973
India	10 752
Congo	9 601
Algerije	7 243
Pakistan	6 448

¹⁾ Gegevens over Italië ontbreken.

²⁾ Uitsluitend landen waaruit in 2003 ten minste 5 duizend asielzoekers kwamen.

1. Asielaanvragen in lidstaten van de Europese Unie¹⁾, 2003

¹⁾ Gegevens over Italië ontbreken.

asielzoekers, al is dit met enkele honderden per land beïnvloedend minder dan uit Irak.

Nederland ontving in de periode 2001–2003 jaarlijks gemiddeld 1,3 asielzoekers per duizend inwoners (*staat 2*). Dat is iets boven het EU-gemiddelde van 1,0. Het aantal asielzoekers was het hoogst in Oostenrijk, met jaarlijks gemiddeld 4,2 asielzoekers per duizend inwoners. Ook in Zweden en Cyprus was dit hoog, met 3,3 en 3,0 per duizend inwoners. In Spanje, Polen, Litouwen, Portugal, Estland en Letland was het aantal asielzoekers het laagst, met elk ten hoogste 0,2 asielzoekers per duizend inwoners.

Bron: UNHCR, 2003, Asylum levels and trends: Europe and non-European industrialized countries. UNHCR, Geneva.

Staat 2
Asielaanvragen in lidstaten van de Europese Unie¹⁾ per 1 000 inwoners, gemiddelde over de periode 2001–2003

Lidstaten	Asielaanvragen per 1 000 inwoners	Lidstaten	Asielaanvragen per 1 000 inwoners
Oostenrijk	4,2	Frankrijk	0,8
Zweden	3,3	Hongarije	0,6
Cyprus	3,0	Griekenland	0,6
Ierland	2,5	Slovenië	0,6
Luxemburg	2,4	Finland	0,5
België	2,0	Spanje	0,2
Slowakije	1,7	Polen	0,1
Verenigd Koninkrijk	1,4	Litouwen	0,1
Denemarken	1,4	Portugal	0,0
Nederland	1,3	Estland	0,0
Tsjechië	1,2	Letland	0,0
Malta	0,9		
Duitsland	0,9	Europese Unie ¹⁾	1,0

¹⁾ Gegevens over Italië ontbreken.

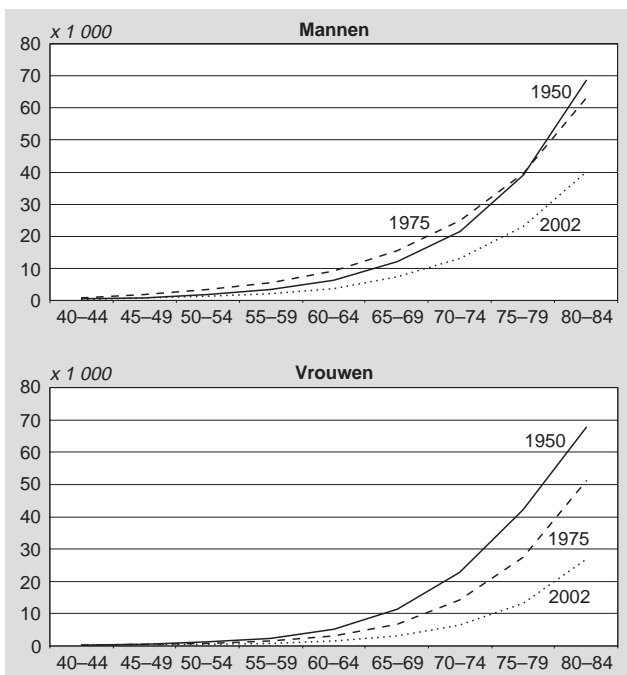
Sterfte door hart- en vaatziekten

Vijftig jaar geleden waren hart- en vaatziekten verantwoordelijk voor ruim 37 procent van alle sterfgevallen. Het aandeel van hart- en vaatziekten in de totale sterfte is momenteel, met bijna 34 procent, nauwelijks kleiner dan in 1950. Het aandeel van hart- en vaatziekten is ten opzichte van een halve eeuw geleden weliswaar niet sterk veranderd, maar toch is sprake geweest van opvallende verschuivingen in onder meer de leeftijd waarop deze aandoeningen tot de dood leiden, de kans op overlijden in de verschillende leeftijdsgroepen en de verschillen tussen mannen en vrouwen.

Gedurende de afgelopen vijftig jaar heeft er onder mannen aanvankelijk een sterke toename plaatsgevonden van hart- en vaatziekten als doodsoorzaak, gevolgd door een nog sterkere daling. Medio jaren zeventig bevonden de betreffende sterftecijfers voor mannen zich in vrijwel alle leeftijdsgroepen op hun hoogtepunt (grafiek 1). Bij vrouwen was daarentegen sprake van gunstiger sterftecijfers dan een kwart eeuw eerder.

Grafiek 2 laat per geslacht en leeftijdsgroep, de toe- of afname van de sterftetekansen zien ten opzichte van 1950. De kansen zijn hiertoe geïndiceerd, waarbij aan de kansen voor 1950 een waarde van 100 is toegekend. Duidelijk zichtbaar is het vooral onder mannelijke veertigers en vijftigers sterk verhoogde risico in 1975. Sindsdien zijn de sterftetekansen in deze leeftijdsgroepen ongeveer gehalveerd, en zijn ze inmiddels lager dan in 1950. Alleen mannen in de tweede helft van de dertig kennen nog een iets hoger risico dan een halve eeuw geleden. De kans om op deze leeftijd aan een hart- of vaatziekte is overigens niet groot: het betreft jaarlijks twee op de tienduizend mannen.

1. Sterfte aan hart- en vaatziekten

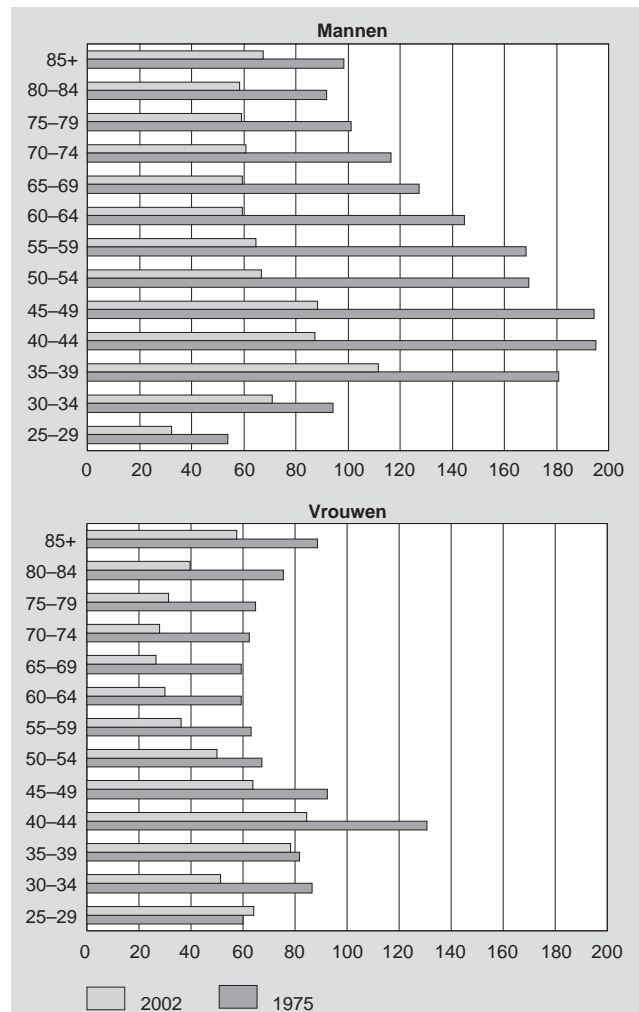

Met uitzondering van jonge veertigers, waren de sterftetekansen van vrouwen al in 1975 veelal fors lager dan in 1950. Sindsdien zijn deze kansen verder afgenomen, maar is de afname naar verhouding wel minder sterk geweest dan bij de mannen.

De gemiddelde leeftijd van de slachtoffers is, in samenhang hiermee, in de afgelopen decennia toegenomen. In 1950 was een man die aan een hart- of vaatziekte overleed gemiddeld 72,3 jaar oud. Tot medio jaren zeventig veranderde deze leeftijd nauwelijks, maar sindsdien heeft een stijging plaatsgevonden tot 74,9 jaar. Bij vrouwen was de toename gelijkmatiger en sterker: 74,1 jaar in 1950, 77,8 jaar in 1975 en 81,7 jaar in 2002.

De in de afgelopen decennia opgetreden daling van de kans om aan een hart- of vaatziekte te overlijden, is het gevolg van verbeterde preventie en behandelingsmogelijkheden. Laatstgenoemde mogelijkheden hebben geleid tot sterk toegenomen overlevingskansen, zij het ook tot een toename van het aantal ziekenhuisopnamen. De verbeterde preventie hangt vooral samen met de groeiende belangstelling voor een gezonde leefstijl, in het bijzonder minder roken en minder consumptie van verzadigd vet.

2. Kans om aan een hart-/vaatziekte te overlijden (1950=100)

Demografie in het nieuws

Bevolking kan naar 20,3 miljoen groeien

Als de globalisering flink doorzet, kan de Nederlandse bevolking groeien naar 20,3 miljoen in 2050. In het 'ongunstigste' economische scenario zal het aantal inwoners echter flink krimpen, tot 15,1 miljoen. Dat zal het geval zijn bij lage economische groei en handhaving van de verzorgingsstaat. Tot deze conclusie komen het CBS en het Milieu- en Natuurplanbureau van het RIVM. In de studie *Lange-termijn bevolkingsscenario's voor Nederland* hebben beide bureaus bekeken hoe de bevolkingssamenstelling zich in de komende vijftig jaar zal ontwikkelen. Zo is in de vier scenario's gekeken naar de levensverwachting, het kindertal en de immigratie. In alle scenario's is sprake van een toenemende vergrijzing. Door deze vergrijzing zal het jaarlijks aantal overlijdensgevallen de komende decennia gestaag toenemen, naar 220 duizend in de tweede helft van deze eeuw.

Bron: *Volkscrant*, 17 februari 2004

Minder tienermoeders

Voor het eerst in jaren daalt het aantal tienermeisjes dat een kind krijgt. Dit blijkt uit een analyse van de cijfers over het jaar 2002. Het CBS spreekt van een verrassende ontwikkeling, omdat het aantal tienermoeders sinds medio jaren negentig gestaag toenam. De stijging kwam vooral voor rekening van sociaal zwakkere meisjes van niet-westerse herkomst, wier maatschappelijke kansen verslechteren door een vroeg moederschap. Uit de cijfers blijkt dat juist onder deze groep een opmerkelijke daling is opgetreden. Waar het aantal autochtone tienermoeders blijft stijgen, neemt het aantal Surinaamse, Antilliaanse, Turkse en Marokkaanse meisjes met een kind sterk af. Dit komt door preventie, want het aantal abortussen nam bij hen niet toe. Mogelijk speelt betere voorlichting op scholen een rol. Optimistisch over een aanhoudende daling is het CBS niet. Nieuwe groepen niet-westerse immigranten, zoals Afrikanen, tellen veel tienermoeders.

Bron: *Elsevier*, 20 maart 2004

Huwelijk entreebiljet voor Nederland?

Het huwelijk blijft volgens het CBS aan betekenis verliezen. Steeds meer mensen wonen ongehuwd samen, het aantal huwelijkssluitingen loopt terug en inmiddels wordt 40 procent van de eerste kinderen buiten het huwelijk geboren. Terwijl het huwelijk er voor de autochtone Nederlanders steeds minder toe doet, is er een discussie ontbrand over de betekenis van het huwelijk voor allochtonen. De aanleiding daarvoor is het zeer grote aandeel van de niet-westerse allochtonen dat de voorkeur geeft aan een partner uit het land van herkomst. Van de tweede generatie Turken en Marokkanen haalt zelfs 60 procent een bruid of bruidegom uit het moederland. Dit werpt niet alleen extra hindernissen op voor de integratie van allochtonen, maar levert ook een aanzienlijke bijdrage aan de immigratiestromen. Meer dan de helft van de immigranten is huwelijksmigrant. Ondanks uiteenlopende meningen over de

wenselijkheid van maatregelen om deze stroom in te dammen, zijn de politieke partijen het erover eens dat het huwelijk wel een reden moet blijven om iemand tot Nederland toe te laten.

Bron: *Volkscrant*, 26 maart 2004

Effect toetreding Turkije tot EU

Toetreding van Turkije tot de Europese Unie heeft een gering effect op de groei van de Nederlandse welvaart. Een forse stijging van de export naar Turkije verhoogt het Nederlands nationaal inkomen op de duur met 500 miljoen euro. Van de geschatte 2,7 miljoen Turkse migranten, die na een eventuele toetreding in Europa tot 2025 worden verwacht, gaat 76 procent naar Duitsland. Nederland komt, na Frankrijk, als derde vestigingsland naar voren: jaarlijks komen er 7,2 duizend naar Nederland, 4 procent van de totale migratiestroom uit Turkije. Deze conclusies worden getrokken in een studie over de Turkse toetreding, gepubliceerd door het Centraal Planbureau.

Bron: *NRC Handelsblad*, 31 maart 2004

Bijna een op drie huwelijken strandt

De eerste officiële echtscheiding in Nederland, van een Maastrichts echtpaar, werd uitgesproken op 15 september 1796. Nog lange tijd daarna bleef echtscheiding een zeldzaamheid. Tegenwoordig gaat uiteindelijk bijna één derde van de getrouwde stellen uit elkaar. Jaarlijks vinden er tussen de 35 en 37 duizend echtscheidingen plaats. Volgens het CBS verloopt één op de zes echtscheidingen bovendien problematisch. 'Flitsscheiden' is de afgelopen jaren snel ingeburgerd. In 2001 waren er bijna 700 flitsscheidingen. Een jaar later was dit aantal al toegenomen tot ruim 4 duizend.

Bron: *Haagsche Courant*, 17 april 2004

Aantal verkeersdoden neemt licht toe

Vorig jaar was het aantal verkeersdoden 2 procent hoger dan in 2002. Vooral het aantal doden op de snelwegen is fors gestegen. Vorig jaar kwamen op 120-kilometer-wegen 89 mensen om het leven. Dit is 30 procent meer dan in 2002, toen er 68 mensen omkwamen. Ook het aantal verkeersdoden onder kinderen tot elf jaar is het afgelopen jaar gestegen, van 19 naar 42. Het aantal gewonden dat in een ziekenhuis moet worden behandeld, is met 4 procent gedaald naar 10,6 duizend. Nederland blijft met Zweden en het Verenigd Koninkrijk de topdrie van de verkeersveiligste Europese landen, zo blijkt uit onderzoek van de SWOV. Afgezet tegen het aantal inwoners en de hoeveelheid verkeer, vallen daar de kleinste aantallen verkeersslachtoffers. Bovendien is het aantal slachtoffers in deze drie landen de laatste decennia sterk gedaald.

Bron: *NRC Handelsblad*, 21 april 2004

Noot: De in deze rubriek vermelde meningen en signaleringen hoeven niet overeen te stemmen met standpunten van het CBS.

Wijken en buurten

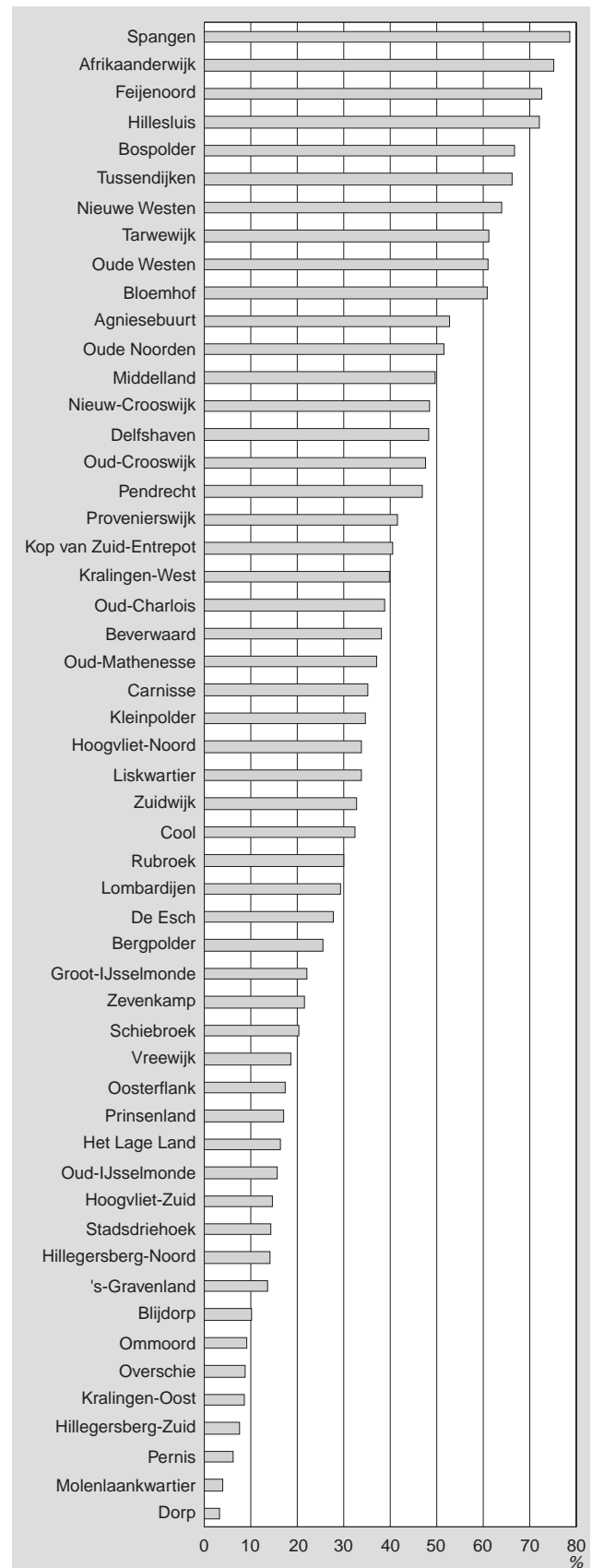
Aandeel niet-westerse allochtonen per buurt, Rotterdam

Een derde van de Rotterdamse bevolking is van niet-westers allochtone herkomst. Van de 599,7 duizend inwoners die deze stad op 1 januari 2003 telde, behoorden 203,0 duizend tot een van de niet-westerse herkomstgroeperingen. Met een aandeel van 33,9 procent niet-westerse allochtonen in de bevolking is Rotterdam de meest gekleurde stad van Nederland, op de voet gevolgd door Amsterdam (33,5 procent). Wel is het aandeel onder de jeugd en de 65-plussers in Rotterdam iets kleiner dan in Amsterdam. Op 1 januari 2003 was 54,1 procent van de Rotterdamse jeugd van niet-westerse origine (Amsterdam 55,5 procent); van de Rotterdamse 65-plussers gold dit voor 6,0 procent (Amsterdam 8,6 procent). Het aandeel 'grijze' allochtonen is dus nog betrekkelijk klein, maar groeit wel sterk: in de drie jaar tussen de eeuwwisseling en 1 januari 2003 nam het aantal niet-westers allochtone 65-plussers in Rotterdam met maar liefst 40 procent toe.

De grootste afzonderlijke groepen in Rotterdam worden gevormd door Surinamers (52,1 duizend op 1 januari 2003), Turken (43,3 duizend), Marokkanen (34,2 duizend) en Antillianen/Arubanen (20,0 duizend). Tezamen vormen de vier groepen bijna driekwart van het totaal aantal niet-westerse allochtonen in deze stad. Op de vijfde plaats, naar omvang van de groep, komen de Kaapverdianen (14,8 duizend). Ruim driekwart van alle Kaapverdianen in Nederland woont in Rotterdam. Geen enkele andere (relatief omvangrijke) herkomstgroepering is zo sterk in één stad geconcentreerd. In de drie jaar na de eeuwwisseling steeg het aantal niet-westerse allochtonen in Rotterdam met 12,4 procent. Van de vier grote herkomstgroeperingen groeide het aantal Antillianen/Arubanen het sterkst, met 29 procent. De Turkse en Surinaamse herkomstgroeperingen lieten de laagste groei zien (respectievelijk 8 en 4 procent). Ook de toename van het aantal Kaapverdianen was met 3 procent beduidend kleiner dan gemiddeld. Afghanen (92 procent), Irakezen (56 procent), Chinezen (41 procent) en personen uit de Dominicaanse Republiek (33 procent) vormden de snelst groeiende groepen.

Binnen Rotterdam verschilt het aandeel niet-westerse allochtonen sterk per buurt. Het hoogst is hun aandeel in Spangen, met bijna 80 procent. Het percentage niet-westerse allochtonen in deze buurt is even hoog als dat in de Amsterdamse buurt Bijlmer-centrum. In de Rotterdamse Afrikaanderwijk is driekwart van de inwoners van niet-westerse origine. In Feijenoord en Hillesluis zijn het er ruim zeven op de tien. Andere buurten waar het aandeel niet-westerse allochtonen relatief hoog is, zijn Bospolder, Tussendijken, Nieuwe en Oude Westen, Tarwewijk en Bloemhof. In al deze Rotterdamse buurten is 60 procent of meer van de inwoners van niet-westerse herkomst. De buurt met het laagste aandeel niet-westerse allochtonen is Dorp. Minder dan 5 procent van de bewoners bestaat er uit niet-westerse allochtonen. Dat geldt ook voor de Rotterdamse buurt Molenlaankwartier.

1. Aandeel niet-westerse allochtonen naar buurt¹⁾ in Rotterdam, 1 januari 2003

¹⁾ Alleen buurten met 4 duizend of meer inwoners zijn in de grafiek opgenomen.

Publicaties en activiteiten

Lange-termijn bevolkingsscenario's voor Nederland

De afgelopen vijftig jaar is de kiem gelegd voor de huidige samenstelling van de bevolking. De Nederlandse bevolking is in deze periode gestegen van 10 miljoen tot ruim 16 miljoen. Hoe zal de bevolking van Nederland zich in de toekomst ontwikkelen? Groeit de Nederlandse bevolking nog verder of is het eind van de groei in zicht? Dit rapport beschrijft de demografische toekomst van Nederland voor de komende vijftig jaar in een viertal scenario's. Deze vier scenario's geven aan hoe de drie componenten van bevolkingsgroei (vruchtbaarheid, sterfte en migratie) zich de komende vijftig jaar zullen ontwikkelen, uitgaande van uiteenlopende sociaal-culturele en economische ontwikkelingen. Hoe oud zullen we worden, gegeven ontwikkelingen in gezondheidszorg en (on)gezond gedrag? Zal het aantal kinderen per vrouw weer toenemen door stijging van inkomen en opleidingsniveau? En zal bijvoorbeeld krapte op de arbeidsmarkt tot een grotere stroom immigranten leiden?

Jong, A.H. de, en H.B.M. Hilderink, 2004, Lange-termijnbevolkingsscenario's voor Nederland. Rapport nummer 408129027. CBS/RIVM-MNP, Voorburg/Bilthoven.

NVD-dag over sterfte

Op donderdag 7 oktober zal bij het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) te Bilthoven het jaarlijkse congres van de Nederlandse Vereniging voor Demografie (NVD) worden gehouden. Het onderwerp is dit jaar sterfte en gezondheid.

Tijdens dit congres komt aan de orde dat we steeds ouder worden, maar dat er ook grote verschillen blijven tussen diverse bevolkingsgroepen. Zo worden mannen minder oud dan vrouwen. Arme mensen leven gemiddeld minder lang en in minder goede gezondheid dan rijke mensen. Tot op zekere hoogte hebben we zelf invloed op onze levensduur. Roken, ongezond eten en weinig bewegen vergroten het risico op voortijdig overlijden. In hoeverre mag of moet de overheid zich hiermee bemoeien? Of is deze leefstijl de eigen verantwoordelijkheid van iedere burger? Lang en gezond leven zijn niet hetzelfde. Aan zowel het begin als het einde van het leven kan men worden geconfronteerd met moeilijke vragen rond leven en dood. Wat is belangrijker: de lengte of de kwaliteit van het leven? Al

vóór de geboorte speelt de vraag of door prenataal onderzoek het risico op een leven met ernstige handicaps mag worden beperkt. Ook in de laatste levensfase kan de vraag worden gesteld wat het belangrijkste is: de kwaliteit of de lengte van het leven.

Met het oog op de vergrijzing is de toekomstige levensverwachting van groot belang. En zeker zo belangrijk is de vraag hoeveel ouder we willen worden. Hierop zijn geen algemene antwoorden te geven. Toch zijn dit vragen waarmee het beleid volop te maken krijgt.

Tijdens het congres zullen de sprekers deze vragen benaderen vanuit verschillende wetenschappelijke invalshoeken. Wat voor informatie heeft wetenschappelijk onderzoek de afgelopen jaren opgeleverd en hoe kan dat ons helpen bij het zoeken naar antwoorden?

In de ochtend spreekt Frans van Poppel (NIDI) over de historie van de sterfte, waarna Anton Kunst (Erasmus MC) ingaat op ongelijkheid in sterfte en Jaap Seidell (VU) op het effect van leefstijl.

De middag wordt geopend door Simone Buitendijk (TNO Preventie & Gezondheid), die spreekt over perinatale sterfte. Hierna volgt een lezing over de kwaliteit van leven door Nancy Hoeymans (RIVM). Als laatste werpt Joop Garssen (CBS) een blik vooruit in de toekomst.

Organisatie: NVD, in samenwerking met het RIVM en het CBS.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Tineke Fokkema, (070) 356 52 32, fokkema@nidi.nl. Wilt u meer weten over de NVD? Surf dan naar www.nidi.nl/nvd.

Demography, institutions and distributions

De bevolking in de lidstaten van de Europese Unie wordt steeds ouder. In deze publicatie wordt ingegaan op de gevolgen hiervan voor het aandeel van de bevolking dat onder de armoedegrens leeft en op de gevolgen voor de inkomensverdelingen. Dit gebeurt tegen de achtergrond van de uiteenlopende sociale voorzieningen in de lidstaten van de Europese Unie.

Demography, institutions and distributions is een publicatie van het Sociaal en Cultureel Planbureau en verschijnt in de zomer van 2004.

Artikelen

Empty nest-moeders

Ingeborg Deerenberg en Anouschka van der Meulen

Jaarlijks komen ongeveer 80 duizend vrouwen in de fase van het 'empty nest': hun laatste of enig kind verlaat het ouderlijk huis. Deze vrouwen zijn gemiddeld 52 jaar. In dit artikel wordt onderzocht of deze verandering in huishoudenssamenstelling leidt tot een hogere echtscheidingskans. Ook wordt onderzocht of de empty nest-moeders vaker dan gemiddeld zijn verhuisd, mogelijk omdat hun huis voor hen te groot is geworden. Uit de cijfers blijkt dat het overgrote deel van de gehuwde empty nest-moeders na zeven jaar nog gehuwd is. Van de alleenstaande moeders – die voorheen deel uitmaakten van een eenoudergezin – blijkt ruim twee derde nog steeds alleenstaand te zijn. Het vertrek van het laatste kind heeft dus geen grote invloed op het demografisch gedrag van de ouders in de daaropvolgende jaren.

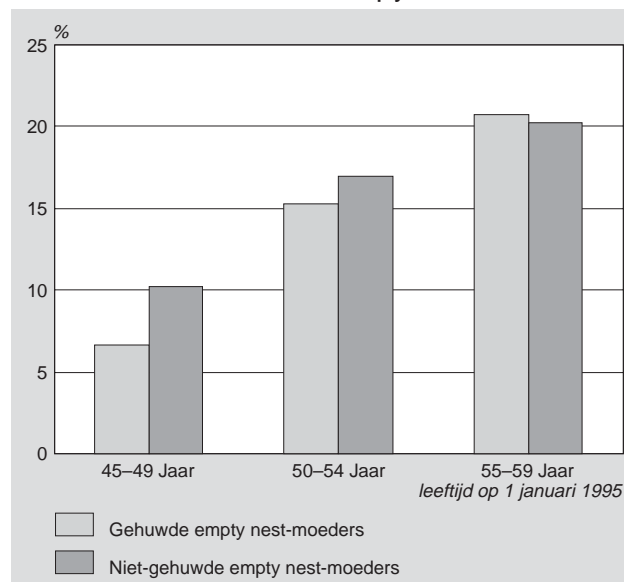
1. Inleiding

Elk jaar gaan in Nederland ruim 200 duizend kinderen uit huis (Harmsen en Steenhof, 2003). Ze gaan bijvoorbeeld samenwonen met een partner of studeren in een andere stad. Van de jongeren die in 1999 uit huis gingen, blijkt de helft alleen te zijn gaan wonen, 8 procent te zijn getrouwd en de rest samen te wonen (Harmsen en Schapendonk-Maas, 2001). De helft van de zoons ging tussen 21 en 26 jaar uit huis, en de helft van de dochters tussen 18 en 22 jaar (Harmsen en Schapendonk-Maas, 2001). Soms laten deze kinderen nog één of meer broers of zussen achter. In ongeveer 80 duizend gevallen zijn ze echter enig kind of de laatste die vertrekt. De ouders, of ouder in het geval van een eenoudergezin, blijven dan achter in een 'empty nest'. Dit artikel richt zich op de empty nest-moeders. Heeft het vertrek van het laatste kind invloed op hun demografisch gedrag? Verhuizen ze naar een kleinere woning? Verbreken ze hun relatie of gaan ze, in het geval van alleenstaande moeders, juist samenwonen? Onderwerp van deze studie zijn vrouwen die op 1 januari 1996 geen thuiswonende kinderen meer hadden. Twee groepen worden hierbij onderscheiden: vrouwen die op 1 januari 1995 een echtgenoot en één of meer thuiswonende kinderen hadden (de *gehuwde empty nest-moeders*) en vrouwen die op 1 januari 1995 deel uitmaakten van een eenoudergezin (de *niet-gehuwde empty nest-moeders*). De kleine groep vrouwen die op 1 januari 1995 ongehuwd samenwoonde in een huishouden met kinderen is niet onderzocht. Alle moeders van 45 tot en met 60 jaar van wie het laatste of enig kind het huis heeft verlaten, zijn geselecteerd. Deze leeftijdscategorie is gekozen omdat het merendeel van de vrouwen op deze leeftijd in de empty nest-fase komt. De gemiddelde leeftijd van de moeders is dan 52 jaar. Dit geldt voor zowel gehuwde als alleenstaande moeders.

2. Aandeel empty nest-moeders

In 1995 zijn bijna 69 duizend gehuwde moeders en ruim 12 duizend alleenstaande moeders van 45–60 jaar in de empty nest-fase gekomen. In Nederland maakten, in de leeftijdsgroep van 45–60 jaar, in totaal 604 duizend vrouwen deel uit van een echtpaar met kinderen en 87 duizend vrouwen van een eenoudergezin. De overgang naar de empty nest-fase vond dus plaats bij 11 procent van de gehuwde moeders en 14 procent van de alleenstaande moeders.

1. Aandeel vrouwen dat in 1995 in de empty nest-fase kwam

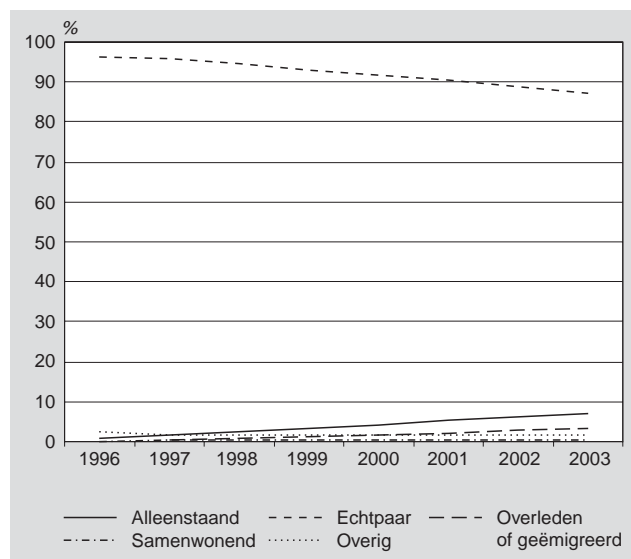
Dit aandeel verschilt wel sterk per leeftijdsgroep. Bij de gehuwde vrouwen van 45–49 jaar ligt dit aandeel op 7 procent. Bij de vrouwen van 55–59 jaar is dit al drie keer zoveel. Bij de niet-gehuwde vrouwen is het aandeel empty nest-moeders van 45–49 jaar een stuk hoger dan bij de gehuwde vrouwen (*grafiek 1*). Uit eerder onderzoek is al gebleken dat kinderen eerder uit huis gaan als zij zijn opgegroeid in een eenoudergezin dat is ontstaan door echtscheiding (De Graaf, 2002). Het feit dat een groter deel van de alleenstaande moeders al relatief vroeg een empty nest heeft, komt hiermee overeen. Moeders in eenoudergezinnen hebben, gemiddeld, echter ook minder kinderen dan gehuwde vrouwen. Zestig procent van de eenoudergezinmoeders is gescheiden, en deze vrouwen hebben vaker maar één kind dan gehuwde vrouwen (Latten en Kreijen, 2001). Ze zullen daarom eerder de empty nest-situatie bereiken. Nog een mogelijke andere verklarende factor ligt in het feit dat jonger gehuwden hogere echtscheidingskansen

hebben (De Jong, 1989), en daarmee een grotere kans om jong een eenoudergezin te hebben.

3. Kind(eren) uit huis, en dan?

De vrouwen die in 1995 in de empty nest-fase zijn gekomen, zijn gevolgd tot 2003. Op deze wijze is onderzocht wat deze vrouwen meemaken aan relatievorming of -verbreking. Daartoe is gekeken naar hun huishoudenspositie. Vier groepen huishoudensposities worden onderscheiden voor de periode 1996–2003: alleenstaand, samenwonend, lid van echtpaar en overig. Onder de groep 'overig' vallen eenoudergezinnen, personen die in een tehuis zijn gaan wonen en personen die bij familie zijn gaan wonen. Daarnaast is er een groep vrouwen die in deze periode is overleden of geëmigreerd.

2. Verandering van huishoudenspositie van gehuwde empty nest-moeders

Allereerst wordt gekeken naar de vrouwen die op 1 januari 1995 nog deel uitmaakten van een echtpaar met kinderen en op 1 januari 1996 geen kinderen meer in hun huishouden hadden. Dit betreft bijna 69 duizend vrouwen. Het grootste deel van hen, ruim 96 procent, maakte nog wel deel uit van een gehuwd paar (grafiek 2). Voor bijna 4 procent van de vrouwen geldt dit niet. In hetzelfde jaar dat het kind uit huis is gegaan, is ook de echtgenoot of de vrouw zelf vertrokken. Ze zijn echter nog niet officieel gescheiden, want de vrouwen die in de loop van 1995 zijn gescheiden, maken geen deel uit van dit onderzoek. Dit is gedaan om te voorkomen dat een vrouw ten onrechte als empty nest-moeder wordt beschouwd, in het geval dat niet het laatste kind uit huis is gegaan, maar haar echtgenoot bij een scheiding de kinderen toegewezen heeft gekregen. Deze situatie doet zich voor bij ongeveer een op de vijf scheidingen (De Jong, 2000).

Voor de jaren daarna wordt per jaar voor de hele groep vrouwen de huishoudenspositie bepaald. In 2003 blijkt dat van de oorspronkelijke groep gehuwde vrouwen nog 87 procent gehuwd is. Zeven procent van de vrouwen is dan alleenstaand. Van hen zijn bijna zeven op de tien verwe-

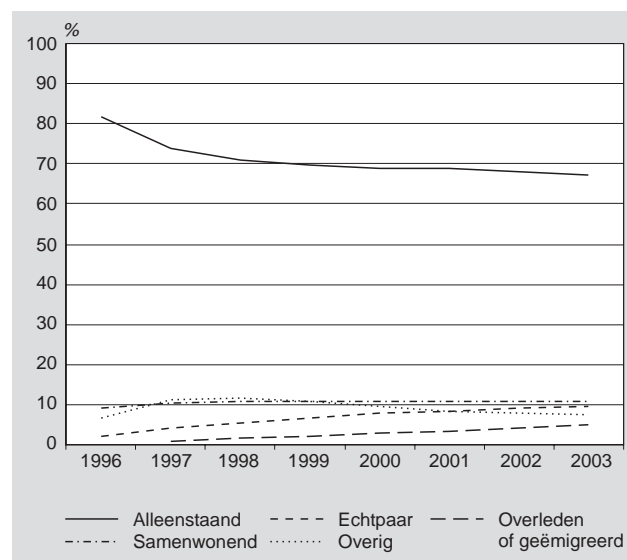
duwd en is een kwart gescheiden. De resterende 6 procent van de vrouwen is zowel alleenstaand als gehuwd. Mogelijk zijn ze alleenstaand omdat de echtscheiding nog niet is voltrokken.

In deze analyses kunnen vrouwen die een LAT-relatie hebben niet worden onderscheiden. Uit onderzoek blijkt dat van de groep 50-plussers die een relatie-ontbinding heeft meegemaakt een derde een LAT-relatie aangaat (De Jong Gierveld, 2003). In het huidige onderzoek vallen deze personen echter onder de huishoudenspositie alleenstaand. Aangezien de groep wordt gevolgd, en niet iedere vrouw afzonderlijk, is het mogelijk dat er vrouwen zijn die in 2003 samenwonen of weer gehuwd zijn, terwijl zij wel zijn gescheiden nadat hun (laatste) kind uit huis is gegaan. Om toch een indruk te krijgen van het aantal vrouwen dat in de hele periode 1996–2003 is gescheiden, wordt dit voor alle vrouwen berekend. In totaal blijkt 2,7 procent van de gehuwde vrouwen in de periode 1996–2003 te zijn gescheiden. In 2003 is nog steeds 2,3 procent gescheiden. Deze vrouwen hertrouwen dus maar zelden.

In de periode 1996–2003 is 2,4 procent van alle vrouwen tussen de 45 en 70 jaar gescheiden. De empty nest-moeders blijken, wat betreft hun kans op echtscheiding, niet af te wijken van het totaal voor alle gehuwde vrouwen van dezelfde leeftijd.

In 2003 is een klein deel van de vrouwen (3,4 procent) niet meer in Nederland aanwezig. Sommigen van hen zijn overleden, anderen zijn geëmigreerd. Dit aandeel verschilt niet van dat voor vrouwen die geen empty nest-situatie hebben meegemaakt.

3. Verandering van huishoudenspositie van niet-gehuwde empty nest-moeders

Voor vrouwen in een eenoudergezin is de situatie op 1 januari 1996 naar verhouding sterker veranderd. Ruim 11 procent woont dan al samen of is gehuwd (grafiek 3). Uiteindelijk blijken in 2003 nog twee op de drie vrouwen alleenstaand te zijn. Daarnaast woont ongeveer 10 procent samen en is een even groot deel gehuwd. In totaal woont dus ruim 20 procent, al dan niet gehuwd, in 2003 samen met een partner. Ook kan worden nagegaan wie er in de

gehele periode van 1996–2003 wel eens heeft samengewoond, al dan niet gehuwd. Dit blijkt bij bijna 30 procent van deze vrouwen het geval te zijn. Een deel van de samenwoonrelaties is in 2003 dus alweer beëindigd.

Het aandeel vrouwen dat ooit weer heeft samengewoond, lijkt met 30 procent laag. In eerder onderzoek is aangetoond dat de kans om binnen zes jaar ooit weer samen te wonen, voor gescheiden vrouwen van 50–59 jaar ongeveer 40 procent bedraagt. Voor verweduwd vijftigers is de kans echter aanzienlijk lager (20 procent). Rekening houdend met de leeftijd van de empty nest-moeders en het aandeel gescheidenen/verweduwd (respectievelijk 60 en 30 procent), lijken de empty nest-moeders wat betreft hun kans om weer te gaan samenwonen echter niet af te wijken van de gemiddelde vrouw (Van Huis en Visser, 2001).

Op 1 januari 1996 had geen van de moeders een thuiswonend kind. Een jaar later maakte 7 procent van de niet-gehuwde empty nest-moeders echter opnieuw deel uit van een eenoudergezin. Mogelijk wordt dit veroorzaakt door 'boemerankinderen'. Zo is bekend dat er in 1999 227 duizend jongeren het huis verlieten, maar daarnaast ongeveer 37 duizend weer zijn teruggekeerd naar het ouderlijk huis (Schapendonk-Maas 2001). Redenen voor deze terugkeer zijn bijvoorbeeld de verbreking van een samenwoonrelatie of de beëindiging van een studie.

4. Verhuisbewegingen

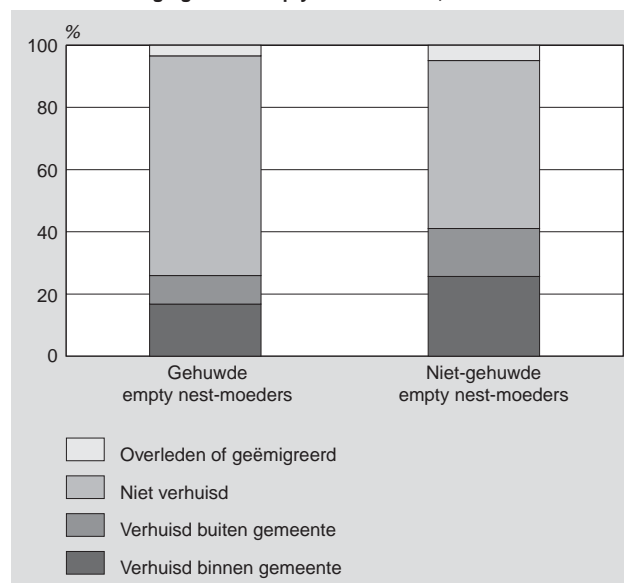
Van de vrouwen van wie het laatste of enig kind in 1995 het huis verliet, is tevens het verhuisgedrag onderzocht. Uit eerder onderzoek blijkt dat in de periode 1995–2000 jaarlijks ongeveer 1,5 miljoen personen binnen Nederland zijn verhuisd, een tiende van de totale bevolking. Van de 2,5 miljoen personen bij wie een verandering van huishoudenssamenstelling heeft plaatsgevonden, is 28 procent in hetzelfde jaar verhuisd. Van degenen die geen verandering in de huishoudenssamenstelling meemaakten, is slechts 5 procent verhuisd (Ekamper en Van Huis, 2002). Dit houdt in dat de verhuiskans voor personen die in deze periode een demografische of huishoudensgerelateerde transitie meemaakten, vijf keer groter was dan die voor personen die een dergelijke transitie niet meemaakten. Het uit huis gaan van een kind is een voorbeeld van zo'n huishoudensgerelateerde transitie. Het vertrek van het laatste thuiswonende kind leidt misschien niet onmiddellijk, maar mogelijk wel op termijn, tot verhuizing naar een kleinere woning. Dit blijkt ook uit Amerikaans onderzoek. Cadwallader (1992) meldt dat verhuizingen relatief vaak plaatsvinden als de kinderen het huis verlaten en er minder leefruimte nodig is.

De verhuizingen van de empty nest-moeders zijn bepaald op basis van de postcodes in 1995 en 2003. Hierbij is rekening gehouden met eventuele gemeentelijke herindelingen waarbij de postcode is veranderd, maar de persoon in kwestie niet is verhuisd. Dit is overigens bij slechts een klein aantal vrouwen het geval. Geen rekening is gehouden met vrouwen die in de genoemde periode meer dan één keer verhuisden. Dit heeft waarschijnlijk geleid tot een lichte onderschatting van het aantal verhuizingen.

De verhuisbewegingen van de gehuwde en niet-gehuwde empty nest-moeders zijn weergegeven in *grafiek 4*. De

vrouwen die aan het begin van 1995 een eenoudergezin hadden en in hetzelfde jaar het (laatste) kind uit huis hebben zien gaan, zijn vaker verhuisd dan de gehuwde empty nest-moeders. Bijna de helft van de vrouwen die oorspronkelijk deel uitmaakten van een eenoudergezin is in de periode tot 2003 wel eens verhuisd. Van de gehuwde empty nest-moeders zijn ruim zeven op de tien op hetzelfde adres blijven wonen. Blijkbaar is het uit huis gaan van het laatste kind voor de meeste ouders geen reden om naar een kleinere woning te verhuizen, in elk geval niet in de eerste acht jaar na het vertrek van hun (laatste) kind.

4. Verhuisbewegingen van empty nest-moeders, totaal 1995–2003

5. Sociaal-economische status van de woonomgeving

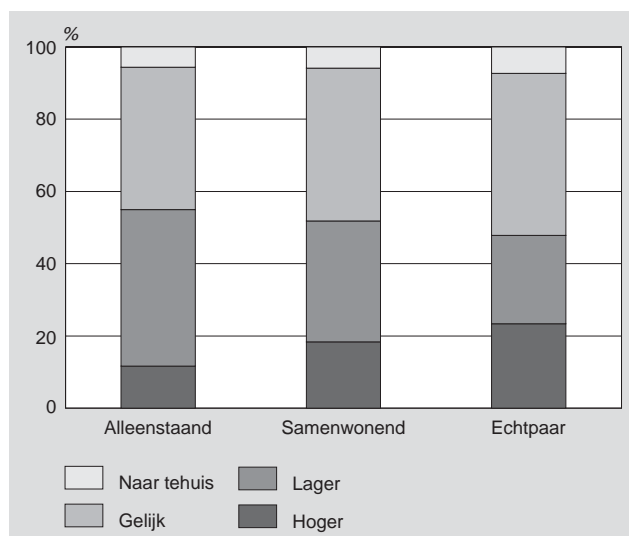
Verhuizingen kunnen plaatsvinden naar een buurt met een sociaal-economische status die verschilt van die van de oorspronkelijke woonbuurt. Voor een eerder onderzoek is door het CBS een indicator ontwikkeld die deze gemiddelde sociaal-economische status per 6-posities postcode weergeeft. Daartoe is gebruik gemaakt van de gemiddelde WOZ-waarde van de woningen en het gemiddelde huishoudensinkomen. Drie sociaal-economische categorieën worden onderscheiden: hoog, midden en laag. Voorts is een aparte categorie gereserveerd voor de postcodes waarvan bekend is dat er een tehuis is gevestigd (CBS, 2003). Verhuizingen naar deze postcodes zijn bij de bepaling van de statusverschillen buiten beschouwing gebleven.

Voor de bijna 23 duizend vrouwen die in de acht jaar na het vertrek van hun (laatste) kind zijn verhuisd, is de verandering van de sociaal-economische status van hun woonomgeving bepaald. Dit is gedaan voor zowel de gehuwde als de niet-gehuwde moeders (*grafiek 5 en 6*). Uiteraard hoeft een verhuizing niet altijd te leiden tot een andere status van de woonomgeving. De woonomgeving van vrouwen die na het vertrek van hun kind geen verandering in huishoudenspositie ondergaan, heeft na de verhuizing relatief vaak dezelfde sociaal-economische status. Vrouwen waarbij wél een verandering in huishoudenspositie plaatsvindt, maken daarentegen relatief vaak een sprong om-

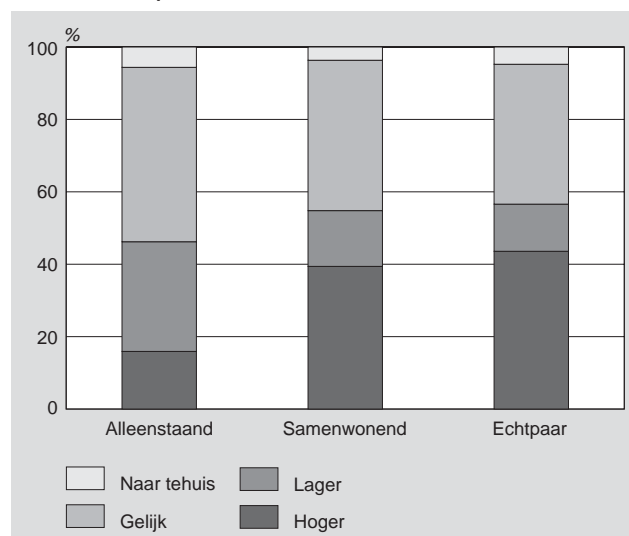

hoog of omlaag wat betreft de status van hun woonomgeving. De groep vrouwen die in 1995 nog gehuwd is en in de jaren tot 2003 alleen komt te staan, gaat er in sociaal-economische status relatief vaak op achteruit. Dit is het geval bij ruim 43 procent van deze nieuwe alleenstaanden. Dit geldt, in iets mindere mate, ook voor vrouwen die in deze periode gaan samenwonen. Van hen gaat een derde er in sociaal-economische status op achteruit. Bij de vrouwen die in 1995 deel uitmaakten van een eenoudergezin, is juist vaker sprake van een toegenomen sociaal-economische status van de woonomgeving. Dit geldt in het bijzonder voor vrouwen die na 1995 gingen samenwonen of trouwen.

5. Verandering in sociaal-economische status van de woonomgeving van verhuiste gehuwde empty nest-moeders, naar hun huishoudenspositie in 2003

6. Verandering in sociaal-economische status van de woonomgeving van verhuiste niet-gehuwde empty nest-moeders, naar hun huishoudenspositie in 2003

Huishoudensstatistiek

Bij dit onderzoek is gebruik gemaakt van gegevens van de CBS-Huishoudensstatistiek. Deze statistiek is grotendeels gebaseerd op de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA). De GBA bevat informatie over alle personen die bij de gemeenten in Nederland zijn ingeschreven. Zo is bekend hoeveel personen er op een adres wonen en of deze personen familie van elkaar zijn. Voor de meeste adressen is daarmee de huishoudenssamenstelling bekend. Van 7 procent van alle personen is niet direct uit de GBA te achterhalen of zij tot hetzelfde huishouden behoren. Voor deze personen wordt aanvullende informatie over de huishoudenssamenstelling uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB) gebruikt. Met behulp van gegevens uit de EBB worden de kansen berekend dat personen die op één adres wonen en bepaalde demografische kenmerken hebben, tot hetzelfde huishouden behoren. Zo geldt, in het geval van twee bewoners op één adres, dat de kans dat zij als samenwonend paar tot één huishouden behoren, toeneemt bij een afnemend leeftijdsverschil. Op grond van deze waarnemingen en gedeeltelijke schattingen is vastgesteld hoeveel huishoudens Nederland telt en hoe deze zijn verdeeld over de verschillende huishoudentypen, zoals gehuwde paren, samenwonende paren, eenpersoonshuishoudens en eenoudergezinnen.

Literatuur

Cadwallader, M., 1992, Migration and residential mobility: micro and macro approaches, The University of Wisconsin Press, Wisconsin.

CBS, 2003, Het levenseinde in de medische praktijk. CBS, Voorburg/Heerlen, 2003.

Ekamper, P. en M. van Huis, 2002, Verhuisredenen. Demos 18(10), blz. 81–84. NIDI, Den Haag.

Graaf, A. de, 2002, De invloed van het ouderlijk gezin op relaties van jongeren. Maandstatistiek van de Bevolking 50(1), blz. 4–8. CBS, Voorburg/Heerlen.

Harmsen, C. en H. Schapendonk-Maas, 2001, Uit huis... en dan. Maandstatistiek van de Bevolking 49(2), blz. 21. CBS, Voorburg/Heerlen.

Harmsen, C. en L. Steenhof, 2003, Demografische levensloop van jongeren na het uit huis gaan. Bevolkingstrends 51(3), blz. 38–44. CBS, Voorburg/Heerlen.

Huis, L.T. van, en H. Visser, 2001, Weer samenwonen na scheiding of verduwing. Maandstatistiek van de Bevolking 49(2), blz. 17–20. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A.H. de, 1989, Golfbeweging in de huwelijksvruchtbaarheid. Maandstatistiek van de Bevolking 89(8), blz. 16–28. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A.H. de, 2000, Caleidoscoop van de moderne levensloop. Maandstatistiek van de Bevolking 48(6), blz. 10–17. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong Gierveld, J. de, 2003, Ouderen en de tweede demografische transitie; de effecten van partnertransities op latere leeftijd voor de familiale banden. Bevolking en Gezin 32(1), blz. 27–44. NIDI, Den Haag.

Latten, J. en P. Kreijen, 2001, De Sarahs van nu. In: Garsen J. et al. (red.), Samenleven; Nieuwe feiten over relaties en gezinnen, blz. 73–82. CBS, Voorburg/Heerlen.

Schapendonk-Maas, H., 2001, Boemerangkinderen. Maandstatistiek van de Bevolking 49(2), blz. 23. CBS, Voorburg/Heerlen.

Financiële gevolgen van echtscheiding voor man en vrouw

Anne Marthe Bouman

Dit artikel gaat in op de gevolgen van echtscheiding voor de koopkracht. Deze gevolgen zijn in het algemeen groot, maar zijn voor mannen en vrouwen ook zeer verschillend. Omdat de man doorgaans het hoogste inkomen heeft, gaat de koopkracht van de vrouw er na een echtscheiding het meest op achteruit. Dit geldt niet alleen voor vrouwen met inwonende kinderen, maar ook voor vrouwen zonder kind. Voor de man zijn de negatieve financiële gevolgen meestal geringer. De koopkracht van mannen met een of meer kinderen die na de scheiding bij de moeder gaan wonen, laat zelfs een forse stijging zien.

1. Inleiding

Dat samenwonen gunstig is voor de individuele koopkracht, is in tal van onderzoeken aangetoond. Samenwoners delen immers hun lasten, waardoor hun koopkracht toeneemt ten opzichte van alleenstaanden. Latten (2003) veronderstelt dat ook het tegenovergestelde geldt, namelijk dat scheiding een negatieve invloed heeft op de koopkracht.

Onderzoek naar het verband tussen demografische overgangen en de financiële situatie van de betrokkenen is schaars. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) deed eerder wel onderzoek naar inkomens- en koopkrachtmutaties als gevolg van veranderingen in de huishoudenssamenstelling in de jaren 1989–1999 (Pommer et al., 2003). Wat betreft echtscheiding van paren met kind(eren) bleek uit het SCP-onderzoek dat de ouder met inwonende kinderen er in koopkracht fors op achteruitgaat, terwijl de andere ouder slechts een licht verlies in koopkracht ervaart. Een kleine groep ondervindt echter ook een vooruitgang. Het SCP-onderzoek maakte geen onderscheid tussen mannen en vrouwen. In dit onderzoek zullen meerdere groepen onderscheiden worden om een beeld te krijgen wie er door echtscheiding op vooruit en wie er op achteruit gaat in koopkracht.

Dit artikel beschrijft de resultaten van een eerste onderzoek naar de samenhang tussen scheiding en welvaart dat is uitgevoerd in het kader van het strategisch project 'Sociale dynamiek en arbeidsmarkt' van het CBS. De nadruk ligt op de verschillende gevolgen van echtscheiding voor mannen en vrouwen. Twee zaken spelen hierbij een belangrijke rol.

Ten eerste heeft de aanwezigheid van kinderen, en uiteraard het aantal kinderen, gevolgen voor de koopkracht. Deze gevolgen zullen voor de ouder die de dagelijkse zorg voor de kinderen op zich neemt anders zijn dan voor de ouder voor wie dit niet het geval is. Maar ook als er geen kinderen zijn, heeft echtscheiding gevolgen voor de koopkracht van de voormalige partners. De gemeenschappelijke kosten kunnen immers niet langer worden gedeeld.

Ten tweede speelt de verhouding in inkomen tussen man en vrouw een belangrijke rol. Verdienden ze vóór de scheiding ongeveer evenveel, dan is het verschil in koopkracht-

Koopkracht

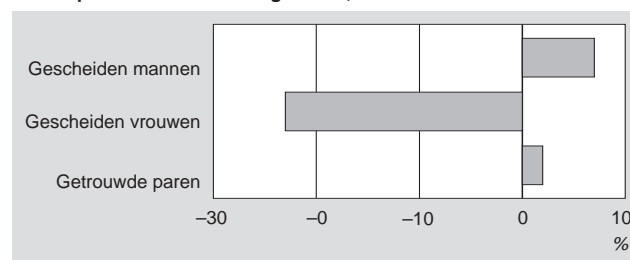
Inkomens van huishoudens die verschillen in omvang en samenstelling, kunnen aan de hand van het begrip koopkracht met elkaar worden vergeleken. Onder koopkracht wordt het besteedbare huishoudensinkomen verstaan, waarin door middel van standaardisatie rekening wordt gehouden met de kosten die de verschillende huishoudens maken. De koopkracht wordt berekend door het besteedbare huishoudensinkomen te delen door een equivalentiefactor, met het eenpersoonshuishouden als standaard. Een huishouden dat bestaat uit twee meerderjarigen, bijvoorbeeld, heeft 38 procent meer inkomen nodig voor dezelfde koopkracht als een alleenstaande (Schiepers en Kickken, 1998). De overgang van een tweepersonshuishouden naar twee éénpersoonshuishouden op zich betekent dus al een koopkrachtverlies.

mutatie tussen man en vrouw minder groot dan bij sterk uiteenlopende inkomens. Was de gemeenschappelijke koopkracht vóór de scheiding al zeer laag, dan zal een bijstandsuitkering er overigens voor zorgen dat de koopkracht niet of nauwelijks verder daalt. De ondergrens van de koopkracht wordt immers bepaald door het bijstandsniveau.

2. Verandering in koopkracht naar sekse

De financiële gevolgen van echtscheiding zijn in dit onderzoek gemeten aan de hand van de mediane mutatie in koopkracht tussen het kalenderjaar vóór de echtscheiding en het kalenderjaar erna (zie kader 'Koopkracht'). Hiertoe zijn de mutaties berekend voor alle mannen en vrouwen die in een van de onderzoeksjaren (periode 1990–1999) zijn gescheiden. Deze mutaties zijn vergeleken tussen de seksen en afgezet tegen de mutatie van de referentiegroep, de echtparen van wie het huwelijk in het betreffende onderzoeksjaar in stand bleef. Deze mutaties zijn weergegeven in grafiek 1.

1. Koopkrachtmutaties naar geslacht, 1990–1999

Uit de berekeningen blijkt dat vrouwen er door een echtscheiding gemiddeld 23 procent op achteruitgaan, terwijl

mannen er gemiddeld 7 procent op vooruit gaan. Met deze koopkrachtwinst verbeteren mannen hun financiële positie zelfs sterker dan de referentiegroep (2 procent). In deze situatie is, gedurende de periode 1990–1999, geen uitgesproken trend waarneembaar. Worden de mediane koopkrachtmutaties in de eerste en de tweede helft van de jaren negentig met elkaar vergeleken, dan blijkt er bij mannen nauwelijks sprake te zijn van verandering (respectievelijk 8 en 7 procent). Bij vrouwen is de achteruitgang iets minder groot geworden (van –24 procent naar –21 procent). Ook de referentiegroep boekt een lichte verbetering, van 1 naar 2 procent.

Deze verschillen tussen de seksen zijn gemiddelden. Vaders die na de echtscheiding de dagelijkse zorg voor hun kind(eren) op zich nemen, zullen aanzienlijk minder winst in koopkracht boeken, en vrouwen zonder kinderen zullen er minder sterk op achteruit gaan. Heeft de vrouw verreweg het hoogste inkomen, dan zal zij er in financieel opzicht zelfs op vooruit gaan. Om deze reden zijn de aanwezigheid van kinderen en de verhouding van het inkomen tussen man en vrouw in deze analyse betrokken.

3. Effect van kinderen op verandering in koopkracht

Om de invloed van kinderen op de koopkrachtmutatie te onderzoeken, zijn drie verschillende groepen onderscheiden: geen kind in het jaar voor en na de echtscheiding; één of meer minderjarige kinderen in het jaar voor de scheiding die in het jaar na de echtscheiding bij de vrouw wonen; en één of meer minderjarige kinderen in het jaar voor de scheiding die na de echtscheiding bij de man wonen. Met 'kind' wordt een thuiswonend kind bedoeld dat op 31 december van het jaar van echtscheiding minderjarig is. Personen met uitsluitend meerderjarige kinderen zijn niet in de analyse opgenomen.

Een groot deel van de in de onderzoeksperiode gescheiden echtparen (41 procent) had in het jaar voor de scheiding geen kinderen. Bij de echtparen met een of meer kinderen nam in het merendeel van de gevallen (81 procent) de moeder hun dagelijkse verzorging voor haar rekening.

Voor deze drie groepen zijn in *staat 1* de koopkrachtmutaties voor mannen en vrouwen afzonderlijk weergegeven. In deze staat is, om een goed beeld te krijgen van de verschillen, ook de gemiddelde koopkracht opgenomen.

Van de kinderloze echtparen gaan zowel mannen als vrouwen er, gemiddeld, in koopkracht op achteruit. Omdat mannen een gemiddeld hoger inkomen hebben, treft het verlies van het gemeenschappelijk inkomen vrouwen het sterkst. Vrouwen ondervinden dan ook een koopkrachtdaling van 27 procent, terwijl mannen er slechts 6 procent op achteruit gaan.

Blijven de kinderen na de scheiding bij de vrouw wonen, dan gaan mannen er in koopkracht op vooruit, terwijl de vrouw een koopkrachtdaling ondervindt. Het positieve financiële gevolg voor de man (+33 procent) overtreft in dit geval het negatieve effect voor de vrouw (–21 procent). Na echtscheiding ligt de gemiddelde koopkracht van vrouwen met inwonend(e) kind(eren) nog maar weinig boven de 10 duizend euro per jaar, bij benadering het minimuminkomen. De meeste van deze vrouwen ontvangen dan ook een bijstandsuitkering.

Ook de mannen die na de scheiding de zorg voor de kinderen op zich nemen, wat het geval is bij een vijfde van de mannen met kinderen, gaan er na de scheiding in financieel opzicht op vooruit, al is hun winst met 6 procent aanzienlijk kleiner. Hoewel hun ex-vrouw in dit geval geen inwonende kinderen heeft, gaat ze er opnieuw op achteruit. Wel is hun koopkrachtverlies met 19 procent kleiner dan dat van de andere groepen, wat mede samenhangt met het feit dat deze vrouwen in het jaar vóór de scheiding gemiddeld een iets hoger inkomen hadden. Het wegvallende inkomen, van de man, maakte hierdoor een kleiner deel uit van het gezinsinkomen.

Kinderloze vrouwen hebben, ondanks hun forse koopkrachtverlies, ook na de scheiding een beduidend hogere koopkracht dan vrouwen met kinderen. Van de laatstgenoemden hebben de vrouwen met inwonende kinderen na de scheiding het laagste inkomen. Omdat hun koopkracht al vóór de echtscheiding relatief klein was, ligt ook de afname beneden het gemiddelde voor alle vrouwen. Het inkomen van veel vrouwen met inwonende kinderen komt na de echtscheiding immers op bijstandsniveau terecht. Bovendien geldt voor deze vrouwen dat ook de man voor de scheiding een relatief laag inkomen had, zodat een kleiner deel van het gemeenschappelijk inkomen door de scheiding is weggevallen.

Ook mannen zonder kinderen hebben voor en na de echtscheiding een koopkracht die groter is dan die van de mannen met kinderen. In tegenstelling tot de mannen met kinderen ondervinden ze een achteruitgang in koopkracht,

Staat 1
Koopkracht en koopkrachtmutaties naar aanwezigheid kinderen, 1990–1999

Wel of geen kinderen bij echtscheiding	Mannen			Vrouwen		
	Koopkracht in jaar voor scheiding	Koopkracht in jaar na scheiding	Koopkrachtmutatie ¹⁾ jaar voor scheiding / jaar na scheiding	Koopkracht in jaar voor scheiding	Koopkracht in jaar na scheiding	Koopkrachtmutatie ¹⁾ jaar voor scheiding / jaar na scheiding
	<i>absoluut (x 1 000)</i>		%	<i>absoluut (x 1 000)</i>		%
Geen kind	18,4	17,4	–6	19,7	13,8	–27
Kind(eren) bij vrouw in jaar na echtscheiding	14,0	18,6	33	13,9	10,4	–21
Kind(eren) bij man in jaar na echtscheiding	14,3	15,0	6	14,8	12,0	–19
Totaal	16,3	17,7	7	16,6	12,4	–23

¹⁾ De koopkrachtmutatie valt niet af te leiden uit de koopkracht per jaar voor het jaar voor en na echtscheiding omdat de eerste de mediaan is van alle individuele mutaties en de tweede de gemiddelde koopkracht van de totale groep gescheiden personen.

omdat voor hen het relatief hoge inkomen van de vrouw wegvalt.

Voor beide seksen geldt dus dat de koopkracht na echtscheiding daalt bij een hoog inkomen en kinderloosheid. De relatief grootste winst wordt geboekt door mannen met kinderen die bij de moeder gaan wonen. Naast het feit dat ze hun inkomen niet langer met hun vrouw (en kinderen) hoeven te delen, is het ook mogelijk dat ze, door het wegvallen van gezinsverplichtingen, na de echtscheiding meer gaan werken.

Bij het bovenstaande moet overigens wel worden opgemerkt dat de verschillen in werkelijkheid vaak kleiner zullen zijn dan hier is berekend. De reden hiervoor is dat betaling en ontvangst van kinderalimentatie niet in de berekeningen kon worden betrokken, omdat deze geldstroom niet wordt waargenomen in het Inkomenspanelonderzoek (IPO; zie kader 'Onderzoeksmethode'). Kinderalimentatie is namelijk belastingvrij, zodat informatie hierover niet bekend is aan de belastingdienst, een van de gegevensbronnen van het IPO. Het inkomen van ontvangers wordt als gevolg hiervan onderschat en dat van betalers overschat (met 5 à 6 procentpunten; zie Van Praag, Pommer en Vrooman, 1997). Hoewel het hier berekende verschil in koopkracht na echtscheiding tussen man en vrouw in werkelijkheid waarschijnlijk dus kleiner zal zijn, is er geen sprake van opheffing van dit verschil door de kinderalimentatie.

4. Verhouding inkomen man/vrouw

Naast het al dan niet hebben van kinderen en de zorg voor die kinderen na de echtscheiding, speelt ook de verhouding in inkomen tussen man en vrouw vóór de echtscheiding een rol in de omvang van de koopkrachtveranderingen. Met inkomen wordt hier het persoonlijke besteedbare inkomen bedoeld. Voor het onderzoek zijn drie categorieën onderscheiden: beide partners droegen tussen 40 en 60 procent bij aan het gezamenlijke inkomen; de man droeg meer dan 60 procent bij; de vrouw droeg meer dan 60 procent bij. De tweede categorie (man droeg meer dan 60 procent bij) betreft ruim twee derde (69 procent) van alle gevallen. In slechts 8 procent van de gevallen levert de vrouw zo'n grote bijdrage, en bij 23 procent van de echtparen is sprake van een min of meer evenwichtige inkomensverdeling.

Staat 2 toont de koopkrachtmutaties die in de drie categorieën optreden voor de gehele periode 1990–1999. De in deze staat getoonde uitkomsten zijn deels volgens verwachting, maar laten voor mannen ook een op het eerste gezicht verrassend resultaat zien: mannen die vóór de scheiding ongeveer evenveel verdienden als hun vrouw, gaan er in koopkracht met –17 procent het sterkst op achteruit. De koopkrachtdaling van mannen die minder verdienden dan hun vrouw blijft daarentegen beperkt. Deze kleine mutatie, –1 procent, is het gevolg van het feit dat de vrouw weliswaar meer verdiende dan haar man, maar dat het verschil desondanks niet erg groot was. Bovendien geldt ook voor deze mannen dat velen na de scheiding op het bijstandsniveau belandden, waardoor het inkomensverlies beperkt blijft. De koopkrachtmutatie voor vrouwen die ongeveer evenveel verdienden als hun ex-man laat eenzelfde achteruitgang zien als voor de totale groep vrouwen, namelijk een achteruitgang van 23 procent. Had een persoon vóór de scheiding een hoger inkomen dan zijn of haar partner, dan gaat hij of zij er in inkomen op vooruit. In twee derde van de gevallen verdient de man meer dan zijn vrouw. De man mist na de echtscheiding een klein deel van het oorspronkelijke huishoudensinkomen en hoeft zijn eigen inkomen niet langer te delen. Voor vrouwen die meer verdienen dan hun man is de koopkrachtwinst echter kleiner dan voor mannen die meer verdienen dan hun vrouw, namelijk 4 procent voor vrouwen tegenover 13 procent voor mannen. Dit komt doordat het aandeel aan het gezinsinkomen van vrouwen die meer verdienen dan hun man gemiddeld kleiner is dan het aandeel van mannen die meer verdienen dan hun vrouw. Het gezinsinkomen van paren waarin de vrouw het meest verdiende was veel kleiner dan dat van paren waarin de man het hoogste inkomen had. In het laatste, meest voorkomende geval, is het verschil in koopkrachtmutatie tussen mannen en vrouwen verreweg het grootst: de vrouw gaat er 27 procent in koopkracht op achteruit, terwijl de koopkracht van de man met 13 procent toeneemt.

5. Conclusies

Uit het hier gepresenteerde onderzoek blijkt dat de financiële gevolgen van echtscheiding voor man en vrouw zeer verschillend zijn. Mannen gaan er in koopkracht doorgaans op vooruit, terwijl vrouwen te maken krijgen met een fors koopkrachtverlies. Dit verschil tussen de seksen is in de af-

Staat 2
Koopkracht en koopkrachtmutaties naar inkomensverhouding, 1990–1999

Inkomensverhouding	Mannen			Vrouwen		
	Koopkracht in jaar voor scheiding	Koopkracht in jaar na scheiding	Koopkrachtmutatie ¹⁾ jaar voor scheiding / jaar na scheiding	Koopkracht in jaar voor scheiding	Koopkracht in jaar na scheiding	Koopkrachtmutatie ¹⁾ jaar voor scheiding / jaar na scheiding
	<i>absoluut (x 1 000)</i>		<i>%</i>	<i>absoluut (x 1 000)</i>		<i>%</i>
Gelijk	18,2	15,7	–17	18,7	14,5	–23
Man verdient meer dan vrouw	16,5	18,7	13	16,3	11,1	–27
Man verdient minder dan vrouw	11,3	11,7	–1	13,6	13,9	4
Totaal	16,3	17,7	7	16,6	12,4	–23

¹⁾ De koopkrachtmutatie valt niet af te leiden uit de koopkracht per jaar voor het jaar voor en na echtscheiding omdat de eerste de mediaan is van alle individuele mutaties en de tweede de gemiddelde koopkracht van de totale groep gescheiden personen.

gelopen tien jaar nauwelijks kleiner geworden. De aanwezigheid van kinderen voor en na de scheiding en de inkomensverhouding tussen man en vrouw hebben een grote invloed op de omvang van de koopkrachtmutaties.

Was de koopkracht in het jaar vóór de echtscheiding hoog, dan gaat zowel de man als de vrouw er over het algemeen op achteruit. Het relatief grote 'partnerdeel' van het gezinsinkomen valt immers weg, en de lasten kunnen niet langer worden gedeeld. Bij deze groep is de achteruitgang in relatief opzicht het grootst, maar beide partners zijn na de scheiding in financieel opzicht desondanks beter af dan degenen die in het jaar voor de scheiding een lagere koopkracht hadden.

De koopkracht blijft, ondanks een soms sterke mutatie, hoog als beide partners ongeveer evenveel verdienen, als de man meer verdient dan de vrouw en als er geen kinderen zijn. Verdienende de man meer dan de vrouw – de situatie die zich in ruim twee derde van de gevallen voordoet – dan gaat de man er relatief fors op vooruit. Deze man mist immers maar een betrekkelijk klein deel van het vroegere gezinsinkomen en hoeft zijn eigen inkomen (afgezien van eventuele kinderalimentatie) niet langer te delen. Gaan de eventuele kinderen bij de moeder wonen (in acht op de tien gevallen) dan is dit positieve inkomenseffect zelfs zeer sterk. Voor de vrouw heeft de scheiding daarentegen meestal een negatief effect op de koopkracht, omdat voor haar een groot deel van het gezinsinkomen wegvalt, nog ongeacht de aanwezigheid van kinderen.

Omdat ook niet-gehuwden uit elkaar gaan, zullen in een volgend onderzoek de inkomensgevolgen van het uit elkaar gaan van samenwonenden worden besproken. Dit betreft een groep mensen die, zolang ze bij elkaar zijn, de kosten delen, maar na een scheiding minder vaak (dan gehuwden) financiële verplichtingen hebben ten opzichte van elkaar.

Daarnaast zal de vraag in hoeverre, en hoe snel, de gescheidenen hun vroegere koopkrachtniveau weer bereiken, of en wanneer ze nieuwe relaties aangaan en hoe hun positie op de arbeidsmarkt is, in een vervolgonderzoek aan de orde komen.

Onderzoeksmethode

Demografische transitie in de individuele levensloop worden waargenomen aan de hand van bepaalde kenmerken in opeenvolgende jaren. Deze transitie wordt gemeten aan de hand van gegevens die de situatie laten zien op 31 december van een bepaald jaar ten opzichte van het voorgaande jaar. De ene persoon kan op dit meetmoment echter al elf maanden gescheiden zijn, terwijl dit voor een ander persoon nog maar één maand het geval is. Het gevolg van een echtscheiding hoeft dus nog niet altijd zijn weerslag te hebben op de waarnemingen. Aangezien de meeteenheid van de variabele die de koopkracht weergeeft in de onderzoeksbestanden de periode van één jaar betreft, zijn telkens de gegevens voor drie opeenvolgende jaren beschouwd: het jaar voorafgaand aan de gebeurtenis (t-1), het jaar van de gebeurtenis (t) en het jaar volgend op de gebeurtenis (t+1). Om de veranderingen in koopkracht als gevolg van de transitie echtscheiding te bekijken, wordt de situatie in jaar t-1 vergeleken met de situatie in jaar t+1.

Door deze ruimere tijdsspanne kan het echter wel zo zijn dat een bepaalde gebeurtenis die binnen een jaar gevolgd wordt door een andere gebeurtenis buiten beschouwing blijft. Omdat er gegevens beschikbaar zijn voor de periode 1989–2000, kunnen de transities worden bestudeerd voor de periode 1990–1999.

De gebeurtenis 'scheiden' wordt gemeten als de overgang van burgerlijke staat 'gehuwd' en 'paar' in t-1 naar 'geen paar' in jaar t. Iemand behoort tot een paar als hij of zij op één adres woont met een ander, beide personen ouder zijn dan 17 jaar, het leeftijdsverschil tussen de partners niet meer dan tien jaar bedraagt en sprake is van inkomensafhankelijkheid. In de analyse zijn alle personen meegenomen die ten minste één keer een transitie hebben meegemaakt van gehuwd in jaar t-1 naar gescheiden in jaar t. In totaal zijn, in dit databestand, 4 817 personen gescheiden in de periode 1990–1999. Dit aantal is representatief voor het totaal aantal personen dat in deze periode in Nederland een echtscheiding meemaakt. Het kan echter voorkomen dat deze personen formeel nog gehuwd zijn, omdat de echtscheidingsprocedure nog niet is afgerond. Het tijdstip van echtscheiding ligt vaak later dan het tijdstip waarop de partners uit elkaar gaan. Voor de analyse zijn deze personen wel meegenomen als 'gescheiden', omdat ze niet meer samenleven met hun voormalige partner.

Voor dit onderzoek is gebruikgemaakt van het Inkomenspanelonderzoek (IPO). Dit onderzoek geeft informatie over het inkomen van 75 duizend huishoudens in de periode 1989–2000. Voor elk jaar zijn gegevens beschikbaar over dezelfde personen als in het voorafgaande jaar. Voor elke steekproefpersoon zijn de gegevens toegevoegd van alle personen die op hetzelfde adres wonen. Hierdoor bevat het bestand in totaal ongeveer 210 duizend personen. De onderzoeksgegevens zijn afkomstig van administraties van de belastingdienst en van de uitvoeringsorganen voor de studiefinanciering en de individuele huursubsidie. Ook de kenmerken van de steekproefpersonen worden gemeten op 31 december van een bepaald jaar. Voor een uitgebreidere beschrijving zie CBS, 1997.

Het inkomen is gecorrigeerd voor inflatie volgens cijfers van het CBS. Deze correctie is uitgevoerd met behulp van de consumentenprijsindex zoals gepubliceerd in *CBS-Statline*. Het laatste jaar is hierbij op 100 gesteld. Zoals gebruikelijk in CBS-berekeningen, wordt bij de meting van koopkrachtmutaties de benedengrens van het inkomen vastgesteld als de helft van het minimuminkomen. De koopkrachtmutaties worden door het CBS weergegeven in de vorm van de mediane koopkrachtverandering, de mediaan van alle individuele koopkrachtmutaties. Deze mediaan is nauwelijks gevoelig voor extreem hoge en lage waarden.

Literatuur

CBS, 1997, Sociale zekerheid. In: Sociaal-Economische Maandstatistiek 14(2), blz. 48–53. CBS, Voorburg/Heerlen.

Latten, J., 2003, Dynamiek in relaties en welvaart: over singleplateau, stellenberg, gezinsdal en eenouderravijn. *Bevolking en Gezin* 32(2), blz. 35–65.

Pommer, E., J. van Leeuwen en M. Ras, 2003, Inkomen Verdeeld. Trends in ongelijkheid, herverdeling en dynamiek. Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk.

Van Praag, C.S., E.J. Pommer en J.C. Vrooman, 1997, Inkomen. In: Van Praag, C.S. en M. Niphuis-Nell (red.), *Het Gezinsrapport; een verkennende studie naar het gezin in een veranderende samenleving*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk.

Schiepers, J.M.P. en J.M.H. Kickken, 1998, Equivalentiefactoren 1990–1995. CBS, Voorburg/Heerlen. Interne nota.

Moord en doodslag in Nederland, 1992–2001

Paul Nieuwbeerta¹⁾ en Gerlof Leistra²⁾

Jaarlijks vallen er door moord en doodslag in Nederland circa 250 slachtoffers. Recent zijn gegevens uit alle beschikbare bestanden en dossiers van politie en rechtbanken verzameld en vergeleken. Resultaat is een overzicht van moord en doodslag in Nederland in de periode 1992–2001. Dit artikel beschrijft de kenmerken van daders en slachtoffers van de 2 549 gevallen van moord en doodslag in deze periode en signaleert trends. Daarnaast geeft het een beeld van een aantal specifieke typen moord: moorden in de familiesfeer (partnerdoding, kinderdoding, ouderdoding), moorden bij ruzies, moorden in de criminele sfeer, roofmoorden en seksuele moorden. Tevens wordt een overzicht gegeven van de opgelegde straffen voor moord en doodslag. Tot slot worden enkele suggesties gedaan voor verder onderzoek naar moord en doodslag.

1. Inleiding

Jaarlijks vallen er door moord en doodslag in Nederland circa 250 slachtoffers. Het is dan ook verrassend dat er zo weinig bekend is over dit ernstige delict. Tot voor kort ontbrak een systematisch overzicht van moord en doodslag in Nederland. Overzichtsstudies van moord en doodslag waarin onderscheid wordt gemaakt naar typen moord hebben in ons land nauwelijks plaatsgevonden. Nederland kent, in tegenstelling tot landen als Australië, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten, geen traditie van gezaghebbende en langlopende Moord en Doodslag Monitoren waarin gecombineerde gegevens worden gepresenteerd over alle moordzaken, slachtoffers en daders.

De statistische publicaties over moord en doodslag van het Centraal Bureau voor de Statistiek geven bijvoorbeeld geen consistent totaalbeeld van moorden, omdat zij zich afzonderlijk richten op slachtoffers, moordzaken of veroordeelde daders. Sinds het eind van 19^e eeuw registreert het CBS alle door artsen, lijkschouwers en ziekenhuizen gemelde gevallen van moord en doodslag in de 'Doods-

oorzakenstatistiek'. Hierin zijn vanaf 1911 gegevens over slachtoffers van moord en doodslag te onderscheiden (zie bijvoorbeeld Hoogenboezem, 1995). Gegevens over de daders en de achtergronden van de moorden ontbreken. Daarnaast worden alleen slachtoffers die officieel ingezetene zijn van Nederland geregistreerd, zodat toeristen of illegalen die in Nederland worden vermoord niet in de doodsoorzakenstatistiek worden opgenomen. Niet-ingezetenen worden wel opgenomen in de 'Statistiek van de niet-natuurlijke dood' (Eggen, 2000; De Jong, 2002; Van den Berg en Hoogenboezem, 2003). Deze wordt echter pas vanaf 1996 bijgehouden. Daarnaast registreert het CBS vanaf 1992 alle gevallen van voltooide moord en doodslag zoals door de politie waargenomen in de 'Politiestatistiek' (CBS, 1990, 1992). De vierde statistiek is de langstlopende (vanaf 1850) statistiek over criminaliteit in Nederland: de 'Rechtbankstatistiek'. In deze statistiek worden aan daders opgelegde straffen bijgehouden. Deze bron is voor onderzoek naar moord en doodslag overigens niet goed bruikbaar, aangezien er geen onderscheid wordt gemaakt tussen pogingen en voltooide zaken.

Overzichten die wel gegevens van zaken, slachtoffers en daders combineren en ook onderscheid maken tussen verschillende typen moord zijn de afgelopen jaren sporadisch verschenen. Van den Eshof en Weimar (1991) gaven in *Justitiële Verkenningen* een overzicht van moordzaken gepleegd in het jaar 1989. Berghuis en De Jonge (1993) vergeleken de moorden gepleegd in 1992 met die in 1989. Tien jaar later hebben de Nationale Recherche Informatiedienst (NRI) en het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie het rapport *Moord en doodslag in 1998* gepubliceerd (Smit et al., 2001). Verder zijn jaarlijkse overzichten van moord en doodslag in Nederland verschenen in het weekblad *Elsevier*. Deze studies behandelen geen langetermijntrends en de bespreking van de afzonderlijke typen is beknopt.

Om de genoemde lacunes te vullen, is recent geprobeerd om op basis van diverse bronnen een systematisch overzicht te maken van alle moorden in Nederland in de afgelopen jaren. Dit heeft geresulteerd in een databank 'Moord en doodslag 1992–2001', waarin gegevens over de moordzaken, de slachtoffers en daders zijn opgenomen (Nieuwbeerta, 2003). Een uitgebreide beschrijving van dodelijk geweld in Nederland wordt gegeven in Leistra en Nieuwbeerta (2003).

Dit artikel beschrijft, in het kort, alle 2 549 gevallen van moord en doodslag in Nederland in de periode 1992–2001. Trends worden gesignaleerd en diverse vragen beantwoord. Welk type moord komt het vaakst voor? Waar zijn de meeste moorden gepleegd? Wat is de etnische achtergrond van daders en slachtoffers? Hoe worden moorden gepleegd? Welke straf krijgen de daders? En hoeveel zaken blijven onopgelost?

¹⁾ Paul Nieuwbeerta is senior onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR).

²⁾ Gerlof Leistra is journalist bij het weekblad *Elsevier* en gespecialiseerd in misdaadverslaggeving.

Een uitgebreidere versie van dit artikel is verschenen als: Nieuwbeerta, P. en G. Leistra, 2003, Moord en doodslag in Nederland. Een overzicht van alle zaken in de periode 1992–2001. Tijdschrift voor Veiligheid en Veiligheidszorg 2(3), blz. 36–57. Beide artikelen zijn gebaseerd op het boek: Leistra, G. en P. Nieuwbeerta, 2003, Moord en doodslag in Nederland. Prometheus, Amsterdam.

2. Databank 'Moord en doodslag 1992–2001'

Bij het beschrijven van de moorden in de afgelopen tien jaar is gebruikgemaakt van de gegevens in de databank 'Moord en doodslag 1992–2001' (zie voor een uitgebreide beschrijving Leistra en Nieuwbeerta, 2003; Nieuwbeerta, 2003). In de databank zijn gegevens opgenomen over alle misdrijven die volgens het Wetboek van Strafrecht vallen onder de categorieën moord (art. 289 en 291 WvSr.) dan wel doodslag (Art. 287, 288 en 290 WvSr.). Doodslag betreft een delict waarbij de dader het slachtoffer opzettelijk van het leven heeft beroofd. Als de doodslag plaatsvindt met voorbedachten rade, is er sprake van moord. In dit artikel wordt – om de formulering niet te omslachtig te maken – meestal van 'moord' gesproken. Daar waar expliciet onderscheid tussen moord en doodslag wordt gemaakt, zal dit duidelijk worden aangegeven.

Om te bepalen of een misdrijf een moord betreft, is in principe uitgegaan van de kwalificatie van het delict door het Openbaar Ministerie (OM). Zaken waarbij in elk geval één dader door het OM is gedagvaard voor moord dan wel doodslag, zijn opgenomen. Ook wanneer de gedagvaarde(n) uiteindelijk voor een ander delict worden veroordeeld, vrijgesproken of ontslagen van rechtsvervolging, wordt de zaak meegenomen. Wanneer een misdrijf (nog) niet is opgelost of er (nog) geen vervolging is ingesteld, wordt uitgegaan van het oordeel van de politie. Met deze afbakening wordt aangesloten bij andere Nederlandse statistieken – zoals de CBS-doodsoorzaken- en de politiestatistieken – en bij de Moord en Doodslag Monitoren in verscheidene andere landen.

Van de moorden is een relatief beperkte lijst met kenmerken beschikbaar. Bekend is waar en wanneer de moord heeft plaatsgevonden, en er is informatie over de vindplaats van het stoffelijk overschot. Daarnaast is bekend met welk wapen de moord is gepleegd. Van slachtoffers en daders zijn bekend: het geslacht, de leeftijd, de herkomst of nationaliteit en de relatie tussen dader(s) en slachtoffer, indien de moord is opgelost. Van de daders zijn ook de door het OM geëiste en de door de rechters opgelegde straffen bekend.

Om de databank 'Moord en doodslag, 1992–2001' samen te kunnen stellen, is gebruikgemaakt van alle in Nederland beschikbare bronnen. Deze overlappen elkaar, maar vullen elkaar ook aan. De volgende bronnen zijn gebruikt:

- *Alle ANP-persberichten over moord en doodslag in Nederland.* In de periode 1992–2001 heeft het Algemeen Nederlands Persbureau ruim 13 duizend persberichten laten uitgaan die betrekking hebben op moord en doodslag in Nederland. Gemiddeld zijn er ongeveer vijf berichten per moord. Doorgaans komt de gebeurtenis in de pers als de moord heeft plaatsgevonden, wanneer de dader is gepakt, wanneer de officier van justitie zijn of haar eis uitspreekt en wanneer er uitspraak wordt gedaan. In de ANP-persberichten is veel informatie beschikbaar over kenmerken van de moordzaken, daders en slachtoffers.
- *Jaarlijkse overzichten Elsevier.* Het weekblad Elsevier heeft in de afgelopen jaren een aantal keren in januari een overzicht gegeven van alle moord- en doodslagzaken in het voorafgaande jaar. Deze overzichten zijn voornamelijk gebaseerd op ANP-persberichten en krantenberichten, aangevuld met gegevens van de

politieregio's. Dit is in de onderzochte periode vijf keer gebeurd, over de jaren 1992, 1997, 1999, 2000 en 2001. Voor de databank zijn de ontbrekende jaren in kaart gebracht.

- *Het Moord en Doodslag Bestand van de Dienst Nationale Recherche Informatie (NRI).* Dit bestand bevat gegevens over een aantal basiskennmerken van alle moord- en doodslagzaken waarvan de politie kennis heeft genomen. Voor de periode 1992–1995 zijn de gegevens verzameld door de Haagse rechercheur Cees Roos, die in zijn vrije tijd een moordbestand voor de politie bijhield. De informatie kreeg hij uit landelijke kranten en via contacten met collega's. Vanaf 1996 is het beheer van het bestand overgegaan naar de groep Moord en Zeden van de Dienst Nationale Recherche Informatie (NRI) van het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD). Deze informatie betreft de datum waarop de moord is gepleegd, de vindplaats van het slachtoffer en het gebruikte wapen. Ook worden kenmerken van slachtoffers en daders geregistreerd als geslacht, leeftijd, ras en nationaliteit.
- *Het VICLAS systeem van de NRI.* Sinds 1997 houdt de groep Moord en Zeden van het Korps Landelijke Politiediensten (KLPD) een gegevensbestand bij waarin zeer gedetailleerde gegevens worden opgenomen van zedenzaken. Hieronder vallen ook de moordzaken waarbij slachtoffers met seksuele bedoelingen zijn benaderd ofwel zijn aangerand en/of verkracht. De gegevens zijn ondergebracht in het zogenaamde 'Violent Crime Linkage Analysis System (VICLAS)'.
- *Het databestand 'OM-data' van het Openbaar Ministerie (OM).* Om niet steeds terug te hoeven naar de dossiers en toch de voortgang van zaken te kunnen volgen, bestaat bij het OM sinds 1992 een computerregister van strafzaken onder de naam 'OM-data'. In dit register staan de verschillende gegevens over de 'doorloop' van de zaak. Onder meer wordt geregistreerd op welke dagen zaken zijn gestart, afgedaan en voor de rechter gebracht. Naast verschillende data wordt informatie vastgelegd over het type afdoening door het OM, de eis van de officier van justitie en de beslissing van de rechtbank. Ten slotte is nog een aantal persoonskenmerken van de daders in het bestand opgenomen (leeftijd, nationaliteit, woonplaats). 'OM-data' geeft van strafzaken alleen informatie over vervolging in eerste aanleg.
- *Gegevens van het Strafregister van de Dienst Centrale Justitiële Documentatie van het ministerie van Justitie.* Bij de Dienst Centrale Justitiële Documentatie van het ministerie van Justitie in Almelo zijn alle strafbladen van alle Nederlanders gearhiveerd en geregistreerd. Bij deze dienst vragen gemeenten gegevens op wanneer ingezetenen een 'verklaring omtrent gedrag' verlangen. Tot begin jaren negentig werd deze informatie bewaard bij alle afzonderlijke 19 rechtbanken. Sindsdien zijn de archieven en strafregisters samengevoegd en worden ze centraal bijgehouden. In het Strafregister staat informatie over ongeveer 2 miljoen Nederlanders opgeslagen. Voor de databank 'Moord en doodslag 1992–2001' zijn in het centrale databestand van de Justitiële Dienst alle gevallen van moord en doodslag in de periode 1992–2001 nagezocht. In de meeste gevallen levert dit dezelfde informatie op als de gegevens

van het OM. In het Strafregister wordt echter ook informatie opgenomen van gerechtshoven en de Hoge Raad, dat wil zeggen als verdachten in beroep of cassatie zijn gegaan. (Bij het afronden van dit artikel kon overigens nog niet voor alle daders worden beschikt over de straffen opgelegd in hoger beroep of cassatie. In de gepresenteerde analyses zijn ze dan ook niet meegenomen.)

- *Bestand Moord in 1998 van het WODC.* Over het jaar 1998 heeft het WODC gerapporteerd over 225 moorden en doodslagzaken (Smit et al., 2001). Naast de gegevens van de KLPD en het OM zijn voor de meeste moordzaken de betrokken rechercheurs geïnterviewd. Naast de rapportages van Elsevier was dit rapport tot op heden in feite het enige overzicht van moord en doodslag in Nederland.

3. Omvang en ontwikkelingen

In totaal hebben in Nederland tussen 1 januari 1992 en 31 december 2001 2 389 moordzaken plaatsgevonden. Gemiddeld zijn dat er bijna 240 per jaar. Bij deze moorden zijn in totaal 2549 slachtoffers omgebracht. In totaal waren er – voorzover bekend – 2 564 daders bij betrokken.

Tussen de jaren bestaan wel belangrijke verschillen. In het begin van de jaren negentig werden meer moorden gepleegd dan aan het einde van die periode (*staat 1*). In 1997 werden de meeste slachtoffers van moordzaken geteld, namelijk 283. Het kleinste aantal slachtoffers viel in 2000: in dat jaar waren het er 'slechts' 225. Gemiddeld zijn er vanaf 1998 minder moorden dan in het begin van de jaren negentig. Deze ontwikkeling komt overeen met de gegevens van de politie- en doodsoorzakenstatistiek van het CBS.

Voor een goed beeld van de ontwikkelingen in moord en doodslag is het van belang rekening te houden met de omvang van de bevolking. De Nederlandse bevolking is in de periode 1992–2001 met bijna een miljoen inwoners toegenomen (van 15,1 naar 16,1 miljoen). In de eerste jaren van het onderzoek waren er jaarlijks gemiddeld 1,7 slachtoffers per 100 duizend inwoners. In de jaren daarna lag het gemiddelde op 1,5 per 100 duizend. Het aantal slachtoffers van moorden is de afgelopen tien jaar dus in zowel absoluut als relatief opzicht licht gedaald.

Staat 1
Aantal zaken en slachtoffers van moord en doodslag in Nederland, 1992–2001

	Moordzaken	Slachtoffers	Aantal slachtoffers per 100 000 inwoners
1992	248	262	1,73
1993	258	273	1,79
1994	230	241	1,58
1995	269	281	1,83
1996	241	255	1,65
1997	259	283	1,81
1998	215	238	1,51
1999	225	236	1,50
2000	209	225	1,42
2001	235	253	1,59

Bron: Databank Moord en Doodslag - NSCR.

4. Typen moord

De ene moordzaak is de andere niet. In de Nederlandse en buitenlandse literatuur over moord en doodslag wordt dit steevast benadrukt. Moorden kunnen worden onderverdeeld op basis van verschillende criteria. Het in dit artikel gebruikte classificatieschema is geïnspireerd door eerder onderzoek naar moord en doodslag in Nederland. De indeling vond plaats op basis van een aantal kenmerken van de moordzaken en van de daders en slachtoffers. De moorden zijn vooral ingedeeld op grond van de relatie tussen de daders en slachtoffers en de context waarin de moord heeft plaatsgevonden. Deze werkwijze sluit het nauwst aan bij verschillende criminologische theorieën en bij mogelijkheden tot interventies.

In totaal worden negen categorieën onderscheiden: vier typen moord in de familiesfeer (kinder- en ouderdoding, partnerdoding en overige moorden in de familie), twee typen in de criminele sfeer (roofmoord en overige moorden in de criminele sfeer, inclusief liquidaties), moorden bij ruzies, seksuele moorden en overige moorden.

Moordzaken die niet door de politie zijn opgelost, zijn niet ingedeeld. Om een moord in te delen in een categorie is informatie over de relatie tussen dader en slachtoffer vereist. Bij onopgeloste zaken is deze informatie niet voorhanden. Mogelijk is dit voor een deel van de onopgeloste zaken – bijvoorbeeld liquidaties – op basis van informatie over de doodsoorzaak, de plaats van het delict en de achtergrond van het slachtoffer wel mogelijk. Om vertekeningen te voorkomen is hiervan afgezien.

Staat 2
Aantal slachtoffers naar type moord en doodslag in de periode 1992–2001

	Aantal slachtoffers		
	absoluut	in % van het totaal	in % van het aantal opgeloste moorden
Partnerdoding	474	19	23
Kinderdoding	85	3	4
Ouderdoding	48	2	2
Overige moorden in familiesfeer	116	5	6
Moorden in crimineel milieu	278	11	14
Ruzies	509	20	25
Roofmoorden	182	7	9
Seksuele moorden	95	4	5
Onbekend	252	9	12
Niet opgeloste moorden	510	20	
Totaal	2 549	100	100

Bron: Databank Moord en Doodslag - NSCR.

Het grootste deel van de moorden in de familie-/relatiesfeer betreft partnerdoding (*staat 2*). Hieronder wordt een moord verstaan waarbij de ene (ex-)partner de andere (ex-)partner vermoordt. Ook zaken waarbij rivalen in de liefde worden vermoord, zijn hierbij ingedeeld. Tezamen vormen de slachtoffers van partnerdoding en doding van rivalen bijna een vijfde van alle moordzaken in Nederland. In de familie-/relatiesfeer vinden ook kinder- en ouderdodingen plaats, die ongeveer 5 procent van alle moorden uitmaken. Bij de resterende moordzaken in de familie-/relatiesfeer zijn anderen dan partners, ouders en/of kinderen om het leven gebracht. Het betreft hier moorden op bijvoorbeeld broers, zussen, ooms en tantes. Ook gevallen

van eerwraak en bloedwraak worden hieronder gerekend. Tezamen omvat de categorie 'overige moorden in de familie' circa 5 procent van alle moorden.

De tweede categorie betreft moordzaken die zich hebben afgespeeld in het criminele milieu. Dit houdt in dat de dader en/of het slachtoffer bij criminele praktijken betrokken was. De meeste van deze zaken hebben te maken met drugs. Dit loopt uiteen van drugsverslaafden die elkaar vermoorden en verslaafden die hun dealers vermoorden, tot handelaars in drugs die elkaar vermoorden bij een ripdeal. Ook afrekeningen in het criminele milieu vallen hieronder. Van alle moordzaken behoort ongeveer 11 procent tot deze categorie.

Daarnaast worden roofmoorden onderscheiden. Bij 7 procent van alle moorden was sprake van een roofmoord. Hierbij vielen slachtoffers tijdens berovingen, overvallen en inbraken. Naast roofmoorden worden ook moorden gepleegd in de criminele sfeer.

Een andere grote categorie die onderscheiden wordt, zijn moorden bij ruzies. In dergelijke gevallen leidt een kort of langlopend conflict tussen vrienden, kennissen of onbekenden tot een gewelddadige dood. Hierbij worden alleen die gevallen van moord en doodslag opgenomen waarbij daders en slachtoffers geen naaste familie zijn en elkaar niet uit het criminele circuit kennen. In de afgelopen tien jaar betrof het 20 procent van alle moorden.

Als aparte categorie worden voorts nog moorden in de seksuele sfeer onderscheiden. Hieronder worden moordzaken verstaan in de prostitutiesfeer en/of moordzaken waarbij slachtoffers zijn aangerand of verkracht. Van ongeveer 4 procent van alle moordzaken kan worden vastgesteld dat dit het geval was.

Naast deze categorieën is er nog een 'restcategorie'. Het gaat hier om moorden waarover soms wel informatie beschikbaar is over de relatie tussen dader(s) en slachtoffer(s) en de toedracht van de moordzaak, maar die toch niet in de eerdergenoemde categorieën zijn in te delen. Daarnaast betreft het moordzaken die niet konden worden ingedeeld, omdat er over deze zaken niet genoeg informatie over de relatie tussen de daders en slachtoffers was om het type moord te kunnen bepalen. Deze restcategorie omvat ongeveer 10 procent van alle moorden in Nederland. Het gaat om een zeer heterogene groep.

De verdeling van slachtoffers van moordzaken over de verschillende categorieën is vrij constant over de afgelopen

tien jaar. Uit de gegevens kan dan ook niet worden opgemaakt dat er sprake is van systematische toename van het aantal moorden in het criminele milieu of van liquidaties, zoals wel is gesuggereerd. Wel is het aantal moorden dat niet kon worden geclassificeerd in 2000 en 2001 betrekkelijk hoog. In deze twee jaren zijn relatief minder moorden adequaat te classificeren, omdat een naar verhouding groot deel van deze moorden nog niet voor de rechter is geweest. Hierdoor zijn minder details over de toedracht bekend.

5. Kenmerken slachtoffers en daders

Aantal

Bij moord- en doodslagzaken zijn soms meerdere slachtoffers betrokken. In de onderzochte periode zijn bij 4 procent van de in totaal 2 389 moordzaken twee slachtoffers gevallen en in één procent van de zaken drie of meer slachtoffers. In totaal zijn er 2 549 personen om het leven gebracht. Gemiddeld is dit 1,07 slachtoffer per moordzaak. Het percentage moordzaken waarbij respectievelijk één, twee of drie of meer slachtoffers vallen is zeer constant over de tijd.

Ook het aantal daders dat betrokken is bij een moordzaak, is constant over de onderzochte periode. Gemiddeld genomen is bij 78 procent van alle opgeloste moordzaken één dader betrokken. Bij 14 procent zijn er twee daders bij betrokken en bij ongeveer 8 procent drie of meer daders. Gemiddeld is dit 1,35 dader per moordzaak. Van 20 procent is niet bekend hoeveel daders erbij betrokken zijn geweest, omdat deze zaken (nog) niet zijn opgelost.

Bij moorden in de familie-/relatiesfeer is relatief vaak slechts één slachtoffer en één dader betrokken: bij partnerdodingen in 88 procent van alle gevallen en bij kinder- en oudermoorden in 75 en 80 procent. Bij zedenzaken zijn in 81 procent van alle gevallen slechts één slachtoffer en één dader betrokken. Vooral bij moordzaken in het criminele milieu is relatief vaak meer dan één dader betrokken. Gemiddeld is er in 22 procent van alle moordzaken sprake van betrokkenheid van meerdere daders. Bij moordzaken in het criminele milieu en roofmoorden is dit aandeel bijna 50 procent.

Staat 3
Wapen waarmee slachtoffer is vermoord naar type moord en doodslag in de periode 1992–2001

	Partnerdoding	Kinderdoding	Ouderdoding	Overige moorden in familie-sfeer	Moorden in crimineel milieu	Ruzies	Roofmoorden	Seksuele moorden	Onbekend	Niet opgeloste moorden	Totaal
%											
Vuurwapen incl. bom	27	11	7	39	68	32	28	9	42	54	39
Steek-/snijwapen	41	18	40	39	22	40	34	36	32	21	32
Wurging, verstikking	18	38	24	5	3	4	13	36	8	7	11
Overig	14	33	29	17	7	24	25	19	18	18	18
<i>abs.=100%</i>											
Totaal	474	85	48	116	278	509	182	95	252	510	2 549

Bron: Databank Moord en Doodslag - NSCR.

Wapens

Het merendeel (twee derde) van alle slachtoffers wordt doodgeschoten of -gestoken (*staat 3*). Ruim een derde van de slachtoffers (39 procent) is omgebracht met een schietwapen. Eveneens ongeveer een derde (32 procent) is omgebracht met een steekwapen (mes, stiletto, et cetera). Van de overigen is circa 10 procent omgebracht met een slagwapen, 10 procent door verstikking of verwurging en 5 procent door overig fysiek geweld. Een zeer klein deel (3 procent) is om het leven gebracht door vergiftiging, verdrinking, verbranding of overrijden met de auto. Deze verdeling naar doodsoorzaak is stabiel over de tijd. Mannen worden echter vaker neergeschoten, terwijl vrouwen relatief vaak worden gewurgd.

Er zijn ook duidelijke verschillen in de wijze waarop slachtoffers worden omgebracht tussen de verschillende categorieën moord. Vuurwapens worden gebruikt in 39 procent van alle zaken, maar in het geval van moord in de criminele sfeer is dit aandeel veel hoger. Liquidaties worden vrijwel altijd uitgevoerd met een vuurwapen. Bij moord in het criminele milieu wordt in ruim twee derde van de gevallen een vuurwapen gebruikt. Bij moord in de familie-/relatiesfeer wordt veel minder geschoten (in ongeveer een derde van de gevallen). Wanneer kinderen en hun ouders elkaar naar het leven staan, wurgen ze elkaar relatief vaak of steken ze elkaar dood. Bij partnerdoding worden de slachtoffers in 41 procent van de gevallen doodgestoken en in 18 procent van de gevallen gewurgd. Kinderen die gedood worden door hun ouders, worden relatief vaak doodgeslagen of verdrinken.

Pleegplaats

Bijna de helft van alle slachtoffers van moord is omgebracht in woonhuizen (*staat 4*). In een derde van alle gevallen is het slachtoffer aangetroffen op de openbare weg. Op andere openbare locaties, zoals parken en bossen, is 8 procent gevonden. Bijna 10 procent van alle moorden vindt plaats in uitgaansgelegenheden (bijvoorbeeld disco's, bars en coffeeshops). Deze verdeling naar vindplaats is vrij constant over de tijd. Vrouwen worden het vaakst in een woning omgebracht; mannen even vaak in een woning als in de openbare ruimte.

Er zijn ook duidelijke verschillen naar pleeg- en vindplaats. Moorden in de familie-/relatiesfeer worden voor het overgrote deel gepleegd in een woning (ongeveer 70 procent). Zelden worden ze in horecagelegenheden gepleegd (3 procent). Moorden in het criminele milieu, daarentegen, worden veel minder vaak in huis gepleegd. Roofmoorden vinden in 55 procent van de gevallen in een woning plaats. Bij slechts 31 procent van de moorden in het criminele milieu wordt het slachtoffer in een woning vermoord. Deze moorden worden in meerderheid op de openbare weg of andere openbare locaties (parken, bossen, water) gepleegd. Zedenmisdrijven vinden voornamelijk in een woning of op openbare locaties plaats.

De meeste moordzaken vinden plaats in de drie grootste steden: Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. In Amsterdam zijn de afgelopen tien jaar 452 moorden gepleegd, in Rotterdam 286 en in Den Haag 174. Samen is dit onge-

Staat 4
Plaats waar slachtoffer is vermoord in de periode 1992–2001

	Mannen	Vrouwen	Totaal
	%		
Woning	38	68	47
Openbare weg	38	15	31
Park, bos en water	8	9	8
Horeca	12	4	9
Overig	4	4	5
Totaal	100	100	100

Bron: Databank Moord en Doodslag - NSCR.

veer 40 procent van alle moordzaken in Nederland. Daarnaast is ongeveer 30 procent van de moorden gepleegd in de overige steden met meer dan 100 duizend inwoners. De resterende moorden (ook 30 procent) hebben in de kleinere gemeenten plaatsgevonden.

Dat in grote steden veel moordzaken plaatsvinden, is niet verrassend. In deze steden wonen immers ook veel mensen. Wordt met dat laatste rekening gehouden, dan blijken in grote steden wel relatief meer moorden plaats te vinden. Waar in Nederland gemiddeld 1,6 moordzaken per 100 duizend inwoners plaatsvinden, is dit in Amsterdam 6,2, in Rotterdam 4,8 en in Den Haag 4,0. In de drie grote steden is het aandeel dus drie tot vier keer zo groot als gemiddeld. Ook in andere (middel)grote gemeenten is het aantal moorden relatief hoog. In vergelijking met de rest van het land vinden hier vooral meer moorden in de criminele sfeer plaats.

Staat 5
Aantal slachtoffers naar politieregio in de periode 1992–2001

Politieregio	Aantal slachtoffers	
	absoluut	per 100 000 inwoners
Amsterdam - Amstelland	498	5,6
Rotterdam - Rijnmond	368	3,0
Haaglanden	244	2,6
Midden- en West-Brabant	131	1,3
Utrecht	119	1,1
Limburg - Zuid	107	1,6
Gelderland - Midden	85	1,3
Kennemerland	85	1,7
Brabant-Zuid-Oost	83	1,2
Zuid-Holland - Zuid	74	1,5
Noord-Brabant - Noord	72	1,2
Groningen	69	1,3
Noord-Holland - Noord	69	1,1
Limburg - Noord	61	1,2
Friesland	57	0,9
Gelderland - Zuid	57	1,1
Noord- en Oost-Gelderland	50	0,6
IJsselland	49	1,0
Twente	48	0,8
Hollands Midden	46	0,6
Zaanstreek - Waterland	42	1,4
Zeeland	39	1,0
Drenthe	38	0,8
Flevoland	33	1,0
Gooi- en Vechtstreek	25	1,0
Nederland	2 549	1,6

Bron: Databank Moord en Doodslag - NSCR.

De meeste moorden worden gepleegd in de politieregio's Amsterdam-Amstelland (476), Rotterdam-Rijnmond (348) en Haaglanden (214) (*staat 5*). In vergelijking met de rest van het land vinden hier vooral meer moorden in de criminele sfeer plaats. Van het totaal aantal moorden vindt 20

procent plaats in Amsterdam (-Amstelland), maar van moorden in de criminele sfeer 26 procent. In deze drie regio's wordt bijna 45 procent van alle moorden gepleegd. Opvallend is dat in de regio's Utrecht en Brabant het aantal moorden in absolute aantallen vrij groot is, maar dat er relatief gezien weinig moordzaken plaatsvinden. In de regio's Noord-Oost Gelderland en Holland-Midden vindt naar inwoneraantal het kleinste aantal moordzaken plaats, namelijk 0,6 per 100 duizend inwoners. Er is weliswaar veel fluctuatie tussen de jaren, maar over de afgelopen tien jaar valt geen systematische ontwikkeling waar te nemen in de verdeling van moordzaken over de regio's.

Geslacht

Moord is, evenals de meeste vormen van criminaliteit, vooral een mannenzaak. Van alle 2 549 slachtoffers is 71 procent man en 29 procent vrouw (staat 6). Dit betekent dat vrouwen een risico lopen van gemiddeld 1,0 op de 100 duizend om vermoord te worden, terwijl dit risico voor mannen 2,3 per 100 duizend is. Deze verdeling tussen mannen en vrouwen is constant over alle jaren.

Ook verreweg de meeste plegers (91 procent) van moorden zijn mannen: 3,0 op de 100 duizend mannen is dader en 0,3 op de 100 duizend vrouwen. Mannen hebben dus een 10 keer zo grote kans om dader te worden als vrouwen. Deze verschillen tussen mannen en vrouwen zijn eveneens constant over alle jaren.

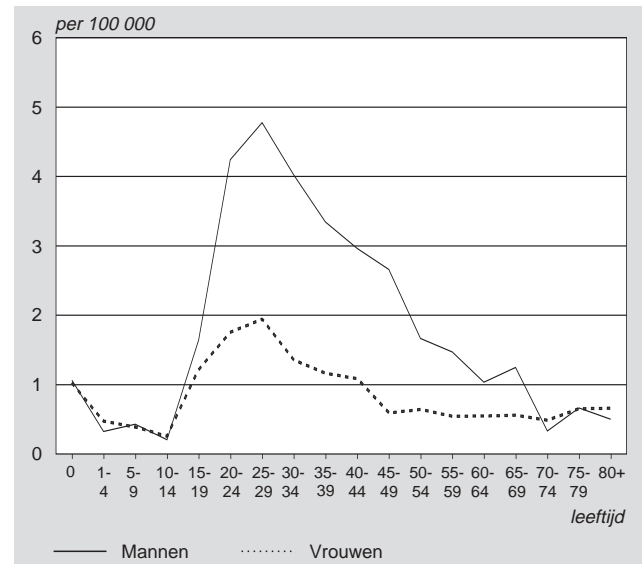
Het man/vrouw-profiel verschilt verder duidelijk naar type moord. Slachtoffers van liquidaties zijn in bijna alle gevallen (96 procent) man, en hetzelfde geldt voor moorden in de criminele sfeer in het algemeen (97 procent). Plegers van moorden in de criminele sfeer zijn vrijwel altijd man: bij liquidaties 98 procent, roof 92 procent en overig 98 procent. Bij kinder- of ouderdodingen is daarentegen 50 procent van de daders en slachtoffers man. Vrouwen zijn vooral bij moorden in de relatiesfeer betrokken, en dan vooral als slachtoffer. Als vrouwen een moord plegen, gebeurt dit vrijwel altijd in de familie-/relatiesfeer en maar heel zelden in de criminele sfeer. Mannen die betrokken zijn bij partnerdoding, vermoorden niet alleen hun partner maar ook rivalen in de liefde.

Leeftijd

Een verschillend patroon voor mannen en vrouwen komt ook naar voren als gekeken wordt naar leeftijd (grafiek 1).

Jongens en meisjes lopen in hun eerste levensjaren een vrijwel even groot risico om slachtoffer te worden van moord. Gemiddeld wordt één op de 100 duizend zuigelingen (0-jarigen) slachtoffer van moord of doodslag. Dit risico neemt vervolgens af als kinderen ouder worden. Voor kinderen van 1–14 jaar geldt het kleinste risico. In deze leeftijdsgroep ligt het risico rond de 0,4 per 100 duizend.

1. Risico om vermoord te worden in de periode 1992–2001

Bron: Databank Moord en Doodslag - NSCR.

Vanaf de leeftijd van 15 jaar neemt het risico snel toe. Gemiddeld hebben jongeren van 15–19 jaar al een kans van 1,4 op de 100 duizend. Het risico om vermoord te worden blijft toenemen tot ze ongeveer 25 jaar zijn. Hierbij is echter een groot verschil tussen mannen en vrouwen zichtbaar. Mannen hebben rond het 25^e levensjaar een kans van 4,8 op de 100 duizend om slachtoffer van moord te worden, tegen 1,9 op de 100 duizend voor vrouwen. Beide seksen lopen op deze leeftijd het grootste risico. Het verschil wordt daarna langzaam kleiner, voornamelijk omdat de kans van mannen sterker afneemt dan die van vrouwen. Rond de pensioengerechtigde leeftijd hebben zowel mannen als vrouwen een kans van minder dan 1,0 per 100 duizend.

De verschillen tussen mannen en vrouwen worden ook waargenomen als wordt gekeken naar de leeftijden van

Staat 6
Slachtoffers en daders naar geslacht in de periode 1992–2001

	Partnerdoding	Kinderdoding	Ouderdoding	Overige moorden in familiesfeer	Moorden in crimineel milieu	Ruzies	Roofmoorden	Seksuele moorden	Onbekend	Niet opgeloste moorden	Totaal
%											
Slachtoffers											
Man	30	56	46	68	97	89	73	39	80	81	71
Vrouw	70	44	54	32	3	11	27	61	20	19	29
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Daders											
Man	86	49	94	90	98	96	91	92	90		91
Vrouw	14	51	6	10	2	4	9	8	10		9
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100		100

Bron: Databank Moord en Doodslag - NSCR.

daders. Het risico om een moord te plegen is voor mannen het hoogst in de leeftijdsgroep van 20–24 jaar (bijna 10 op de 100 duizend). Voor vrouwen ligt het maximum in dezelfde leeftijdsgroep. Voor hen is de kans om een moord te plegen echter veel kleiner (ongeveer één op de 100 duizend). Het verschil tussen mannen en vrouwen wordt daarna langzaam kleiner, opnieuw omdat voornamelijk de kans van mannen afneemt. Na hun pensioengerechtigde leeftijd plegen mannen en vrouwen vrijwel geen moorden meer.

Al met al zijn slachtoffers en daders van moordzaken slechts in een beperkt aantal gevallen jonger dan 18 jaar: van alle slachtoffers is 7 procent jonger dan 18 jaar en van de daders 5 procent. Slachtoffers en daders van moorden zijn in meerderheid tussen de 18 en 39 jaar. Van de slachtoffers is 58 procent, en van de daders 76 procent van deze leeftijd. Slachtoffers zijn vaker 65 jaar of ouder: 6 procent heeft de pensioengerechtigde leeftijd. Van de daders geldt dit voor slechts één procent.

Herkomstgroepering

Iets meer dan de helft van de slachtoffers en daders is autochtoon (bepaald op basis van gegevens over hun eigen geboorteland en dat van de ouders, zoals gerapporteerd door de politie). Van de allochtonen is – onder zowel slachtoffers als daders – ongeveer 80 procent afkomstig van de Nederlandse Antillen, uit Suriname, Turkije of Noord-Afrika (voornamelijk Marokko, maar ook Tunesië en Algerije). Bijna 10 procent van deze slachtoffers en daders is afkomstig uit West-Europese landen en de resterende 10 procent uit andere landen. De verdeling naar herkomst van de slachtoffers en daders is vrij constant.

Een interessante vraag is in hoeverre de kansen om slachtoffer of dader te worden, verschillen tussen personen van verschillende herkomst. Om hiervan een indruk te krijgen moeten de aantallen slachtoffers en daders in de verschillende bevolkingsgroepen worden afgezet tegen de omvang van deze groepen in Nederland. Hierbij worden personen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren tot de allochtonen gerekend. Dit betreft dus zowel personen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) als personen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie). Autochtone Nederlanders zijn hier dus personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren. Uitgaande van deze definitie bestaat de bevolking in Nederland voor 0,6 procent uit Antillianen, voor 2 procent uit Surinamers, voor 2 procent uit Turken, voor 2 procent uit

Marokkanen en voor 11 procent uit andere allochtone herkomstgroeperingen. Het overgrote deel van de Nederlandse bevolking is autochtoon (82 procent). De etnische samenstelling van de totale bevolking wijkt dus duidelijk af van die van de slachtoffers van moordzaken: onder slachtoffers zijn relatief veel meer allochtonen, en vooral veel Antillianen, Surinamers, Turken en Marokkanen.

Allochtonen lopen een relatief hoog risico om slachtoffer van moord te worden (*staat 7*). Waar autochtonen jaarlijks een risico lopen van 0,8 per 100 duizend inwoners, lopen Antillianen een risico van 6,3, Turken 6,2, Marokkanen 6,0 en Surinamers 4,8 per 100 duizend. Als specifiek wordt gekeken naar mannen zijn de verschillen nog groter. Antilliaanse mannen lopen zelfs een risico van 12,0 per 100 duizend om te worden vermoord.

Allochtonen hebben eveneens een relatief grote kans om een moord te plegen. Waar autochtone Nederlanders jaarlijks een kans hebben van 0,8 per 100 duizend inwoners, is dat bij Antillianen 22,1, Turken 9,0, Surinamers 9,5 en Marokkanen 8,0 per 100 duizend. Voor mannen zijn de verschillen wederom nog groter. Antilliaanse mannen lopen zelfs een risico van 30,0 per 100 duizend om iemand te vermoorden.

Van zowel de slachtoffers als de daders heeft ongeveer de helft een allochtone herkomst. Bij moorden in de criminele sfeer is dit aandeel groter. Bij liquidaties betreft het bijvoorbeeld meer dan 70 procent. Met name Turken zijn oververtegenwoordigd. Waar bij alle criminele moorden gemiddeld ongeveer 10 procent van de slachtoffers en daders de Turkse herkomst heeft, is dit bij liquidaties bijna een kwart. Opvallend is ook de oververtegenwoordiging van Turken onder slachtoffers en daders van 'overige familiemoorden'. Dit betreft vooral gevallen van eerwraak. Ook Antillianen, Surinamers en Marokkanen zijn, in vergelijking met andere typen moord, relatief vaak bij criminele moorden betrokken.

Huwelijken zijn vaak homogeen naar herkomst (zo zijn Turkse mannen doorgaans getrouwd met Turkse vrouwen). In de dagelijkse omgang (vrienden, collega's) wordt vaker opgetrokken met mensen van dezelfde herkomst, en ook in de criminele wereld behoren de 'partners in crime' vaak tot dezelfde herkomstgroepering. Het ligt daarom voor de hand te veronderstellen dat daders relatief vaker personen van dezelfde herkomst vermoorden dan op basis van 'toeval' zou mogen worden verwacht. Dit blijkt ook zo te zijn (*staat 8*). Daders van Turkse herkomst, bijvoorbeeld,

Staat 7
Slachtoffers en daders naar herkomstgroepering in de periode 1992–2001

Herkomstgroepering	Slachtoffers		Daders	
	%	Per 100 000 inwoners	%	Per 100 000 inwoners
Nederland	52	0,8	56	0,8
Ned. Antillen/Aruba	4	6,9	7	22,1
Suriname	7	4,8	8	9,5
Europa	9	1,6	6	2,4
Turkije	9	6,2	8	9,8
Noord-Afrika (incl. Marokko)	8	6,0	6	8,0
Overig	11	4,0	9	7,4
Totaal	100 (2 082)		100 (2 198)	

Bron: Databank Moord en Doodslag - NSCR.

Staat 8
Slachtoffers en daders naar herkomstgroepering in de periode 1992–2001

Daders	Slachtoffers							Totaal
	Nederland	Ned. Antillen/ Aruba	Suriname	Europa	Turkije	Noord-Afrika (incl. Marokko)	Overig	
	%							
Nederland	76	1	4	6	3	5	5	100
Ned. Antillen/Aruba	24	45	9	1	3	7	11	100
Suriname	25	4	52	3	3	5	8	100
Europa	42	0	4	34	8	6	6	100
Turkije	26	1	2	4	58	4	5	100
Noord-Afrika (incl. Marokko)	25	2	1	5	7	57	3	100
Overig	29	2	3	9	3	3	51	100
Als toevallig:	82	1	2	8	2	2	3	100

Bron: Databank Moord en Doodslag - NSCR.

vermoorden in 58 procent van de gevallen iemand die ook van Turkse herkomst is. Dit is aanzienlijk vaker dan op basis van toeval kan worden verwacht, aangezien van alle inwoners in Nederland maar 2 procent van Turkse herkomst is. Turken vermoorden dus ongeveer dertig keer vaker een groepsgenoot. Voor andere bevolkingsgroepen geldt hetzelfde. Marokkanen vermoorden 33 keer vaker een groepsgenoot, Surinamers 27 keer vaker en Antillianen zelfs 67 keer vaker. De uitzondering op deze regel vormen autochtonen. Zij hebben een iets kleinere kans (dan 'toevallig') om een andere autochtoon te vermoorden. Op basis van de bevolkingscijfers zouden ze een kans van 83 procent hebben om een autochtoon te vermoorden, maar zij doen dit in 76 procent van de gevallen.

6. Opsporing, vervolging en straf

Tachtig procent van alle moordzaken gepleegd in de periode 1992–2001 is opgehelderd. Er wordt in dit verband gesproken van opheldering als bij de politie ten minste één verdachte bekend is. Het uiteindelijke ophelderingspercentage is de laatste jaren licht gestegen, maar ligt in 2001 weer iets lager. Dit komt waarschijnlijk doordat een aantal zaken nog moet worden opgelost, waardoor het ophelderingspercentage voor dat jaar waarschijnlijk nog wel zal stijgen. Het ophelderingspercentage van 80 houdt wel in dat 20 procent (ofwel 483 moordzaken) gepleegd in de afgelopen tien jaar nog niet is opgelost. Bij de 1 904 wel opgeloste moordzaken zijn 2 564 personen als verdachten van moord of doodslag door het OM vervolgd.

Vijf procent van de verdachten tegen wie moord of doodslag ten laste is gelegd, is uiteindelijk na een rechtszaak door de rechter (in eerste aanleg) vrijgesproken of ontslagen van rechtsvervolging. Tien procent is uiteindelijk veroordeeld voor een ander delict, bijvoorbeeld 'zware mishandeling de dood ten gevolge hebbend' of 'dood door schuld'. Waar moord als zwaarste delict ten laste is gelegd, is de dader in 26 procent van de gevallen voor doodslag veroordeeld.

Van alle veroordeelde daders van moord en doodslag krijgt 77 procent alleen een gevangenisstraf opgelegd, 4 procent alleen TBS en 17 procent zowel TBS als een gevangenisstraf. De gemiddelde lengte van de opgelegde gevangenisstraf is 6,6 jaar. Veroordeelden aan wie ook een TBS-maatregel is opgelegd, krijgen gemiddeld 5,7 jaar en zij die alleen zijn veroordeeld tot een gevangenisstraf gemiddeld

7 jaar. Daders die voor moord zijn veroordeeld krijgen gemiddeld bijna 8,5 jaar straf opgelegd, en zij die voor doodslag zijn veroordeeld gemiddeld twee jaar minder.

7. Aanbevelingen voor onderzoek

Dit artikel geeft een overzicht van tien jaar moord en doodslag in Nederland en gaat in op de kenmerken van verschillende typen moord. De komende jaren zullen ongetwijfeld nog veel onderzoeken naar moord en doodslag volgen. Gebruikmakend van de opgedane kennis en ervaring kunnen hiervoor een aantal aanbevelingen worden gegeven.

De eerste aanbeveling is om te komen tot een continue landelijke moord en doodslag-monitor in Nederland. Om in dit artikel een overzicht te kunnen geven is een databank opgebouwd met gegevens over alle gevallen van moord en doodslag in de periode 1992–2001. Een dergelijk overzicht was niet beschikbaar. Voor de komende jaren ligt het voor de hand dat één organisatie een integrale databank met betrekking tot moord en doodslag bijhoudt. Deze organisatie zou nauw moeten samenwerken met de verschillende instanties (politieregio's, KLPD, OM, rechtbanken, CBS en onderzoeksorganisaties) die gegevens registreren over moord en doodslag. Hiermee zou Nederland zich scharen bij de landen waar dergelijke databanken al bestaan, zoals Australië, Canada, de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. Door gegevens op eenzelfde wijze te registreren, ontstaan ook mogelijkheden voor internationaal vergelijkend onderzoek.

Een tweede aanbeveling is dat onderzoek wordt gedaan naar specifieke typen moord en doodslag. Moordzaken in de criminele sfeer in Nederland verdienen bijvoorbeeld expliciet aandacht. Hoewel er vele journalistieke publicaties zijn over moorden in het criminele circuit, is het nauwelijks onderwerp van wetenschappelijke studie geweest. Studies naar roofmoorden en moorden in de drugsfeer zouden meer inzicht in deze fenomenen kunnen brengen. Hetzelfde geldt voor seksuele moorden en moorden bij ruzies.

Een derde aanbeveling is onderzoek te doen naar de rol van etnische herkomst bij moord en doodslag. Allochtonen zijn naar verhouding vaker bij moord en doodslag betrokken dan autochtonen, als slachtoffer en als dader. Onduidelijk is echter wat de oorzaken zijn van deze oververtegenwoordiging. Gezien de relatief grotere betrokkenheid van sommige groepen allochtonen bij verschillende vormen van criminaliteit is de oververtegenwoordiging bij criminele moorden

wellicht nog te begrijpen, hoewel dit weer vraagt om een verklaring waarom allochtonen vaker bij die vormen van criminaliteit betrokken zijn. Moeilijker te doorgronden is waarom allochtonen vaker hun (meestal ook allochtone) partner vermoorden en vaker hun kinderen ombrengen dan autochtonen. Verschillende verklaringen zijn gesuggereerd. Allochtonen leven vaak in slechtere omstandigheden: kleinere huizen, lagere inkomens, vaker werkloos, wonen in wijken met concentraties aan problemen. Mogelijk ook zorgen ervaringen in het land van herkomst ervoor dat ze vaker psychisch in de war zijn. Soms zijn die ervaringen ook gewelddadig, bijvoorbeeld bij asielzoekers. Andere verklaringen liggen in de cultuur en de cultuurschok wanneer ze in Nederland leven. Op dit moment ontbreekt inzicht in de houdbaarheid van de verschillende verklaringen.

Een vierde aanbeveling is onderzoek te doen naar persoonlijke en criminele levenslopen van daders en slachtoffers van moord en doodslag. Moorden worden in wetenschappelijke studies vaak afzonderlijk onderzocht. De daders en de slachtoffers worden bekeken op het moment van, of vlak vóór de moord. De vraag wat er allemaal aan vooraf is gegaan en in hoeverre dat een verklaring biedt voor de uiteindelijke gebeurtenis, wordt vaak niet gesteld. Dat is een gemis. De persoonlijke en criminele geschiedenis van mensen geeft vaak meer inzicht in een verklaring voor de uiteindelijke moord. Bekend is dat aan moorden in de familie-/relatiesfeer en in de criminele sfeer vaak een lange geschiedenis van geweld voorafgaat.

Tot slot wordt aanbevolen het onderzoek naar moord en doodslag historisch uit te breiden. Een begin is reeds gemaakt. In samenwerking met het CBS wordt momenteel het CBS-NSCR-project 'Slachtoffers van moord en doodslag 1911–2002' uitgevoerd, op basis van de doodsoorzakenstatistiek. In een volgende aflevering van *Bevolkingstrends* zullen de uitkomsten van dit onderzoek worden gepresenteerd.

Literatuur

Berghuis, A. C. en L. K. de Jonge, 1993, Moord en doodslag in 1989 en 1992: een secundaire analyse. *Tijdschrift voor Criminologie* 35(1), blz. 55–62.

Berg, W. van den, en J. Hoogenboezem, 2003, Moord en doodslag 1997–2001. *Bevolkingstrends* 51(3), blz. 33–35. CBS, Voorburg/Heerlen.

CBS, 1990, Geregistreeerde criminaliteit in de jaren tachtig: *Politiestatistiek 1980–1989*. CBS, Voorburg/Heerlen.

CBS, 1992, De ontwikkeling van door de politie geregistreeerde criminaliteit (Wetboek van Strafrecht) 1950–1990. CBS, Voorburg/Heerlen.

Eggen, H., 2000, Moord en doodslag. Platteland tien keer veiliger dan grote steden. *Index* 7(4), blz. 10–11. CBS, Voorburg/Heerlen.

Eshof, P. van den, en E. C. J. Weimar, 1991, Moord en doodslag in Nederland: Nederlandse gegevens in internationaal perspectief. *Justitiële Verkenningen* 17(1), blz. 8–34.

Hoogenboezem, J., 1995, Moord en doodslag in Nederland. *Maandbericht Gezondheidsstatistiek* 14(7), blz. 4–10. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jong, A. de, 2002, Slachtoffers van moord en doodslag: vooral jonge mannen in grote steden. *Maandstatistiek van de Bevolking* 50(4), blz. 4–7. CBS, Voorburg/Heerlen.

Leistra, G. en P. Nieuwbeerta, 2003, Moord en doodslag in Nederland. Prometheus, Amsterdam.

Nieuwbeerta, P., 2003, Moord en doodslag in Nederland 1992–2001 (Codeboek). NSCR, Leiden.

Nieuwbeerta, P. en G. Leistra, 2003, Moord en doodslag in Nederland. Een overzicht van alle zaken in de periode 1992–2001. *Tijdschrift voor Veiligheid en Veiligheidszorg* 2(3), blz. 36–57.

Smit, P.R., S. van der Zee, W. van der Heide en F. Heide, 2001, Moord en doodslag in 1998. WODC, Den Haag.

Depressie, hartziekte en sterfte bij ouderen

Brenda Penninx¹⁾

Uit onderzoeksresultaten van de Longitudinal Aging Study Amsterdam blijkt dat er een duidelijk verband bestaat tussen hartziekten en depressies. Ook is bij depressieve personen die nog geen duidelijke hartziekte hebben een verhoogde kans op sterfte aan hartziekten gevonden. Van de niet-depressieve ouderen zonder duidelijke hartziekte overleed 3,3 procent aan een hartziekte. Van de depressieve ouderen zonder hartziekte overleed 9,3 procent aan een hartziekte.

De LASA studie

Onderzoeksgegevens uit de Longitudinal Aging Study Amsterdam (LASA-studie) van de Vrije Universiteit Amsterdam kunnen bijdragen aan het inzicht in de rol van hartziekte in de relatie tussen depressie en sterfte aan hartziekte. De LASA-studie volgt een aselechte steekproef van 3 107 ouderen in de leeftijd van 55 tot 85 jaar gedurende twaalf jaar. In 1992 zijn deze ouderen uitgebreid ondervraagd over hun lichamelijk, sociaal, emotioneel en cognitief functioneren.

Sindsdien zijn niet alleen gegevens verzameld over sterfte en doodsoorzaken, maar zijn ook diverse *follow-up interviews* afgenomen. Het unieke van de LASA-studie is dat bij aanvang van de studie zowel ouderen met hartziekten als ouderen zonder hartziekten deel uitmaakten van het onderzoek. Dit maakt het mogelijk om de relatie tussen depressie en sterfte aan hartziekte voor deze beide groepen te bestuderen en te vergelijken. Met de gegevens uit de LASA-studie kan de vraag worden beantwoord of depressie inderdaad de kans op sterfte aan hartziekte vergroot, en zo ja, of dit vooral voor ouderen met een hartziekte het geval is, of ook geldt voor ouderen zonder hartziekte.

Alle ouderen in het onderzoek hebben bij aanvang van de studie een vragenlijst ingevuld voor onderzoek naar de aanwezigheid van depressie. Deze vragenlijst, CES-D genaamd (Radloff, 1977), is een betrouwbaar instrument dat depressieve symptomen gedurende de afgelopen week in kaart brengt. Personen met veel depressieve klachten (een score van 16 of hoger op de CES-D) zijn nog eens ondervraagd door een getrainde medisch interviewer. In dit psychiatrisch interview, gebaseerd op de *Diagnostic Interview Schedule* (Robins et al., 1981), is de diagnose *major depressive disorder* gesteld volgens criteria van DSM-III.

Van de ouderen die meededen aan het LASA-onderzoek bleken 61 personen (2 procent) een *major* depressie te hebben. Een veel grotere groep (392 ouderen, bijna 13 procent) had een *minor* depressie (een CES-D score van

16 of hoger, maar geen depressie gediagnosticeerd op basis van DSM-III).

De aanwezigheid van een hartziekte is bepaald door een combinatie van zelfrapportage, medicijngebruik en informatie van huisartsen. Op grond van deze informatie bleek dat van de ouderen in het onderzoek bijna 10 procent angina pectoris (pijn op de borst) had. Ruim 6 procent had hartfalen en bijna 10 procent had een hartinfarct doorgemaakt. In het totaal hadden 450 ouderen (15,6 procent) één van de genoemde hartziekten.

Depressie en hartziekte – wat is er bekend?

Over de relatie tussen depressie en hartziekte wordt steeds meer gepubliceerd. Er is een verhoogde comorbiditeit (samenhang van ziekten) beschreven tussen hartziekten en depressie. Depressies treden herhaaldelijk op na een hartinfarct. Deze post-infarct depressie voldoet vaak aan de DSM-criteria voor een *major* depressie. Hostiliteit (vijandigheid en lusteloosheid) zijn vaak kernsymptomen van een post-infarct depressie.

Een depressie bij hartpatiënten beïnvloedt de gezondheid negatief. In 1993 is in een Canadees onderzoek al aangetoond dat depressieve patiënten die met een hartinfarct in het ziekenhuis waren opgenomen een vier keer hogere kans hebben om gedurende de eerstvolgende zes maanden te overlijden dan de opgenomen patiënten die niet depressief waren (Frasure-Smith et al., 1993). Deze bevindingen zijn inmiddels in enkele andere studies gerepliceerd (Ludwig et al., 1991; Glassman et al., 1998).

Een depressie verhoogt de kans op sterfte onder hartpatiënten. Daarvoor kan een aantal verklaringen worden genoemd.

Ten eerste hebben depressieve personen vaak een relatief ongezonde leefstijl. Het is meermaals aangetoond dat depressieve personen vaker roken, vaker excessief drinken en minder lichamelijk actief zijn dan personen die niet depressief zijn. Deze leefstijlkenmerken gaan gepaard met een hogere kans op cardiovasculaire aandoeningen en sterfte. Deze ongezonde leefstijl kan (deels) verklaren waarom depressieve hartpatiënten een grotere kans hebben om te overlijden aan hun hartziekte.

Ten tweede is depressie mogelijk een (subjectieve) indicator voor de ernst van de hartziekte. Ook al corrigeren eerdere studies uitgebreid voor de klinische ernst van het hartinfarct, het is niet volledig uit te sluiten dat depressie toch nog iets oppikt van de ernst of restverschijnselen van het hartinfarct.

Ten derde zijn er enkele biologische mechanismen die mogelijk verklaren waarom depressie gerelateerd is aan een verhoogde kans op sterfte aan hartziekte. Zo zijn er aanwijzingen dat depressie invloed heeft op onder meer de hartslag, de bloedvaten en het bloed (Carney et al., 1995; Watkins et al., 1999; Musselman et al., 1988; Gullette et

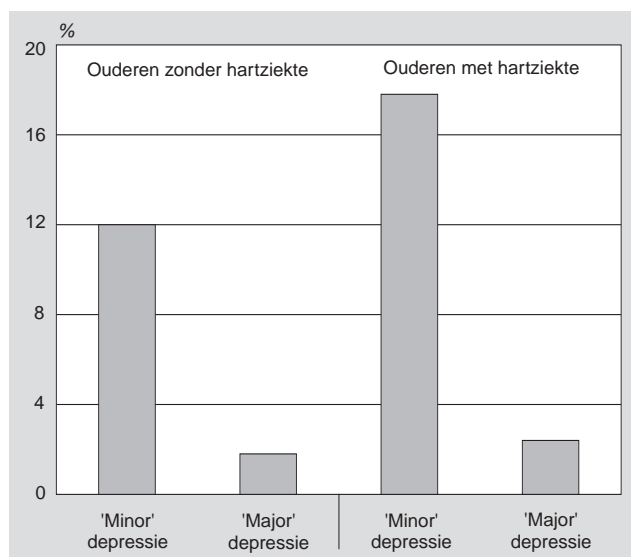
¹⁾ De auteur is werkzaam bij het Instituut voor ExtraMuraal Geneeskundig Onderzoek (EMGO Instituut) van de Vrije Universiteit Amsterdam. Meningingen in dit artikel hoeven niet overeen te komen met het standpunt van het CBS.

al., 1997). Ook is er bewijs voor een relatie tussen depressie en ontstekingsprocessen (Anda et al., 1993). Eerder onderzoek heeft laten zien dat dit leidt tot hogere risico's op hartziekten en sterfte. Mogelijk verklaren deze frequentere ontstekingen deels de relatie tussen depressie en sterfte aan hartziekte. Ook al zijn er diverse biologische mechanismen in de relatie tussen depressie en hartsterfte beschreven, het bewijs is vaak slechts verkregen uit kleinschalig onderzoek, uitgevoerd in klinische *settings* onder hartpatiënten met ernstige depressie. Het blijft onduidelijk in hoeverre deze biologische mechanismen opgaan voor ouderen met mildere vormen van depressie en hartziekte. Verder onderzoek zal nodig zijn om een beter inzicht te krijgen in de diverse mechanismen die verklaren waarom depressie de kans op sterfte aan een hartziekte vergroot.

Niet alleen hebben depressieve hartpatiënten een grotere kans om te overlijden aan hartziekten, ook bij ouderen *zonder* hartziekten is beschreven dat depressie de kans op sterfte door hartziekte verhoogt. Zo bleken ouderen die hoog scoorden op een depressie-vragenlijst ongeveer anderhalf keer meer kans te hebben om gedurende de periode van twaalf jaar te overlijden aan een hartziekte (Pratt et al., 1996). Ook als de aanwezigheid van depressie bepaald wordt aan de hand van DSM-criteria, wordt gevonden dat personen met een *major* depressie een sterk verhoogd risico lopen om een hartinfarct te krijgen (Dentino et al., 1999).

De hogere sterftkans door depressie lijkt een meer algemeen verschijnsel te zijn dat optreedt onder personen met en zonder hartziekten. Onduidelijk is wat de precieze rol van hartziekte is in de relatie tussen depressie en sterfte aan hartziekte. Inzicht hierin heeft echter belangrijke klinische implicaties.

1. Voórkomen van 'minor' en 'major' depressie bij ouderen met en zonder hartziekte

Grafiek 1 laat zien dat depressie samenhangt met hartziekte. Van de ouderen met een hartziekte had bijna 18 procent een *minor* depressie (een hoge CES-D score). Dit percentage is 12 onder ouderen zonder een hartziekte. De prevalentie van een *minor* depressie blijkt bij ouderen met

hartziekten significant hoger te zijn dan bij ouderen zonder hartziekten. Deze bevindingen bevestigen de verhoogde comorbiditeit tussen hartziekte en depressie. Voor *major* depressie verschillen de percentages nauwelijks voor ouderen met en zonder hartziekten: 2,4 procent tegen 1,8 procent.

Voor alle 3107 LASA-respondenten is via de gemeenten nagegaan of zij op 1 oktober 1997, gemiddeld 50 maanden na het begin van de LASA-studie, nog in leven waren. Na ruim 4 jaar bleek ruim 18 procent van de respondenten te zijn overleden. Voor alle sterfgevallen is bij het CBS informatie over de onderliggende doodsoorzaken gevraagd. Op basis van deze informatie kan worden aangetoond dat bijna 37 procent van de sterfgevallen te wijten is aan een hartziekte. De doodsoorzaak is bepaald aan de hand van versie 9 van de International Statistical Classification of Diseases (ICD-9), codes 410 tot en met 429. Zoals te verwachten, is het aantal sterfgevallen aan hartziekte veel groter onder de ouderen die aan het begin van het LASA-onderzoek reeds hartpatiënt waren (93 sterfgevallen van de 450: bijna 21 procent) dan onder de ouderen die nog geen hartziekte hadden (91 sterfgevallen van de 2 397: bijna 4 procent).

Verhoogt depressie de kans op sterfte door hartziekte?

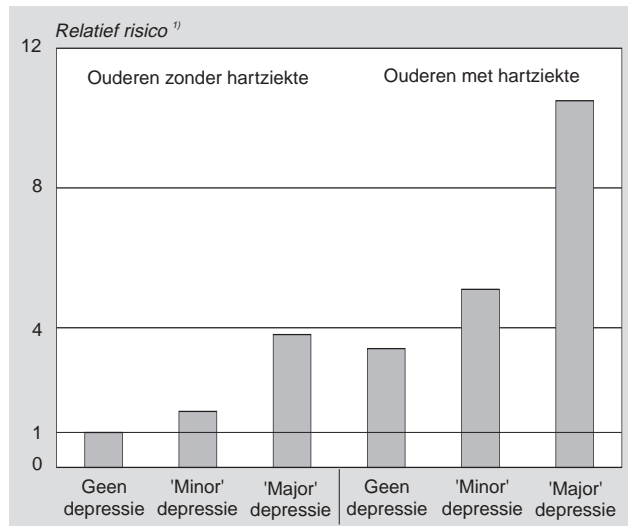
Gedurende de vier jaar follow-up overleed bijna 19 procent van de niet-depressieve hartpatiënten aan een hartziekte. Dit incidentiecijfer was veel hoger bij depressieve hartpatiënten. Voor hartpatiënten met *minor* depressie was het 27 procent, voor hartpatiënten met *major* depressie ruim 45 procent. Uit dit patroon volgt duidelijk dat er meer hartpatiënten overlijden aan hartziekte als er van een depressie sprake is.

Ook als gecorrigeerd wordt voor verschillen in leeftijd, geslacht, rookgedrag, alcoholconsumptie, bloeddruk, gewicht en andere comorbide ziekten, wordt nog steeds gevonden dat hartpatiënten met *minor* en *major* depressie respectievelijk anderhalf en drie keer meer kans hebben om te overlijden aan hartziekte dan niet-depressieve hartpatiënten. Deze bevindingen bevestigen de resultaten die zijn verkregen uit studies uitgevoerd onder ziekenhuispatiënten en laten zien dat depressie bij hartpatiënten de kans op sterfte aan een hartziekte verhoogt.

Tevens kan gekeken worden naar de resultaten bij ouderen die bij aanvang van het LASA-onderzoek nog geen hartziekte hadden. Van de niet-depressieve ouderen overleed 3,3 procent aan een hartziekte. Deze percentages waren 6,4 bij personen met *minor* depressie en 9,3 bij personen met *major* depressie. Ook hier is dus sprake van het duidelijke patroon dat ouderen zonder hartziekte een grotere kans hebben om te overlijden aan een hartziekte in geval van depressie. Wederom blijkt correctie voor verschillen in leeftijd, geslacht, leefstijlkenmerken en andere comorbide ziekten deze relatie niet weg te nemen. Na correctie voor deze factoren is de kans op sterfte aan hartziekte bij ouderen zonder hartziekten bij aanwezigheid van *minor* depressie anderhalf keer hoger en bij aanwezigheid van *major* depressie bijna vier keer hoger.

Grafiek 2 laat zien dat zowel bij ouderen met hartziekte als bij ouderen zonder hartziekte een depressie de kans op sterfte aan hartziekte doet toenemen. In vergelijking met

2. Kans op sterfte aan hartziekte naar aanwezigheid hartziekte en depressie

¹⁾ Ouderen zonder hartziekte en depressie vormen de referentiegroep met een relatief risico van één.

niet-depressieve ouderen zonder een hartziekte is de kans op sterfte aan hartziekte 1,6 keer groter bij ouderen zonder een hartziekte en met een *minor* depressie, en 3,8 keer groter bij ouderen zonder hartziekte en met een *major* depressie. Deze kans is respectievelijk 3,4, 5,1 en 10,5 keer groter bij hartpatiënten zonder depressie, bij hartpatiënten met *minor* depressie, en bij hartpatiënten met *major* depressie.

Duidelijk zichtbaar is de interactie tussen hartziekte en depressie. Er is een verhoogde comorbiditeit beschreven tussen hartziekten enerzijds en depressie anderzijds: depressie komt relatief vaker voor bij hartpatiënten. Daarnaast heeft het vóórkomen van depressie bij hartpatiënten onmiskenbare gevolgen voor de prognose. De precieze mechanismen van dit prognostisch effect van depressie bij hartpatiënten zijn slechts ten dele onderzocht en derhalve nog niet volledig bekend. Resultaten van de LASA-studie laten zien dat de verhoogde kans op sterfte aan hartziekte bij aanwezigheid van depressie ook gevonden wordt bij personen die nog geen duidelijke hartziekte hebben. Dit suggereert dat het effect van depressie op de prognose van hartziekten algemeen lijkt te zijn en niet alleen aanwezig bij hartpatiënten. Er lijkt ook sprake te zijn van een dosis-effect-relatie: de negatieve gevolgen van *major* depressie zijn groter dan die van *minor* depressie.

Literatuur

Anda R. et al., 1993, Depressed affect, hopelessness, and the risk of ischemic heart disease in a cohort of U.S. adults. *Epidemiology* (4), blz. 285–294.

Carney, R.M. et al., 1995, Association of depression with reduced heart rate variability in coronary artery disease. *American Journal of Cardiology* (67), blz. 562–564.

Dentino, A.N. et al., 1999, Association of interleukin-6 and other biologic variables with depression in older people living in the community. *Journal of the American Geriatric Society* (47), blz. 6–11.

Glassman, A.H. en P.A. Shapiro, 1998, Depression and the course of coronary artery disease. *American Journal of Psychiatry* (155), blz. 4–11.

Gullette, E.C.D. et al., 1997, Effects of mental stress on myocardial ischemia during daily life. *Journal of the American Medical Association* (277), blz. 1521–1526.

Frasure-Smith, N., F. Lesperance en M. Talajic, 1993, Depression following myocardial infarction: impact on 6-month survival. *Journal of the American Medical Association* (270), blz. 1819–1861.

Ludwig, K. et al., 1991, Affective disorders and survival after acute myocardial infarction: results from the post-infarction late potential study. *European Heart Journal* (12), blz. 959–964.

Musselman, D.L., D.L. Evens en C.B. Nemeroff, 1988, The relationship of depression to cardiovascular disease. *Arch Gen Psychiatry* (55), blz. 580–592.

Pratt, L.A. et al., 1994, Depression, psychotropic medication, and risk of myocardial infarction: prospective data from the Baltimore ECA follow-up. *Circulation* (94), blz. 3123–3129.

Radloff, L.S., 1977, The CES-D scale: a self-report depression scale for research in the general population. *Appl Psychol Meas* (1), blz. 385–401.

Robins, L., J.E. Helzer, J. Croughan en K.S. Radcliff, 1981, National Institute of Mental Health Diagnostic Interview Schedule: its history, characteristics and validity. *Arch Gen Psychiatry* (38), blz. 381–389.

Watkins, L.L. en P. Grossman, 1999, Association of depressive symptoms with reduced baroreflex cardiac control in coronary artery disease. *American Heart Journal* (37), blz. 453–457.

Migranten: wie komen, wie gaan terug en wie laten hun gezin overkomen?

Han Nicolaas¹⁾, Arno Sprangers¹⁾, Aslan Zorlu²⁾ en Joop Hartog²⁾

In 2002 telde Nederland 121 duizend immigranten, 12 duizend minder dan in 2001. Van de immigranten in 2002 hadden 87 duizend een niet-Nederlandse nationaliteit. Van hen kwam 24 procent naar Nederland om te trouwen of samen te wonen; 22 procent kwam als vluchteling, 21 procent om te werken en 17 procent voor gezinshereniging. Kleinere aantallen kwamen om te studeren, als au pair of stagiair of om te rentenieren.

In dit artikel wordt aandacht besteed aan de volmigratie van asielmigranten en arbeidsmigranten en aan de terugkeer van immigranten, waarbij deze migranten worden onderscheiden naar hun oorspronkelijk migratiemotief. De politieke discussie over immigratie en integratie spitst zich voor een belangrijk deel toe op het vraagstuk van de kosten en baten van immigratie. Informatie over welke groepen immigranten naar Nederland komen, en hoeveel van hen weer terugkeren, is in dit kader dan ook van belang. Elders in deze editie van Bevolkingstrends wordt ingegaan op de sociaal-economische positie van immigranten naar hun oorspronkelijk migratiemotief.

Gebruikte bronnen

De combinatie van bij het CBS beschikbare data uit het Centraal Register Vreemdelingen (CRV) en de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) is het uitgangspunt in dit onderzoek. Deze combinatie van bestanden heeft betrekking op de periode 1990–2002, en is opgebouwd met behulp van CRV-bestanden van het ministerie van Justitie over de periode 1998–2003. Met behulp van de gegevens uit het CRV is het bijvoorbeeld mogelijk om vluchtelingen en andere groepen immigranten te onderscheiden. De CRV-data zijn standgegevens per 1 januari van een bepaald jaar, waarin informatie is opgenomen over immigranten in eerdere jaren. In de GBA is demografische informatie en informatie over het geboorteland opgenomen. In het gekoppelde CRV/GBA-bestand zijn alle niet-Nederlandse immigranten over de periode 1990–2002 opgenomen, met uitzondering van die immigranten die vóór 1 januari 1998 weer zijn vertrokken, genaturaliseerd of overleden.

Retourmigratie kan selectief zijn. Arbeidsmigranten uit westerse landen keren verhoudingsgewijs snel (al na een paar jaar) weer terug naar hun geboorteland. Voor asielmigranten is dit veel minder vaak het geval. Omdat dit onderzoek is gebaseerd op CRV-standgegevens per 1 januari, zijn ook immigranten die in het jaar van aankomst weer zijn vertrokken niet in de bestanden opgenomen.

1. Migratiemotieven

Asielmigranten

Niet iedereen die een asielverzoek indient, wordt tot Nederland toegelaten en als immigrant in de GBA ingeschreven. Degenen die wel mogen blijven en daarmee feitelijk als asielmigrant kunnen worden beschouwd, worden meestal pas enige tijd na indiening van hun asielverzoek ingeschreven in de GBA. Inschrijving in de GBA vindt plaats op het moment dat de asielzoeker een verblijfstitel krijgt en de centrale opvang verlaat. Ook asielzoekers die langer dan een half jaar in een centrale opvangvoorziening verblijven, komen in aanmerking voor inschrijving in de GBA.

Arbeidsmigranten

Bij arbeidsmigratie wordt nog vaak gedacht aan 'gastarbeid' in de jaren zestig uit Turkije, Marokko en andere landen rond de Middellandse Zee. Vooral in de tweede helft van de jaren zestig kwamen duizenden immigranten uit die regio voor werk naar Nederland. De laatste jaren komen arbeidsmigranten vooral uit West-Europese en andere welvarende landen, zoals Japan en de Verenigde Staten. De meerderheid van de arbeidsmigranten is afkomstig uit een ander land van de Europese Unie. Vooral uit het Verenigd Koninkrijk komen veel mensen om in Nederland te werken.

Gezinsherenigers

Bij gezinsherenigende migratie gaat het om gezinnen die al vóór de immigratie bestonden, waarbij één of meerdere gezinsleden zich bij gezinsleden voegen die in een eerder jaar naar Nederland zijn gekomen. Gezinshereniging wordt vaak voorafgegaan door arbeidsmigratie. Een bekend voorbeeld hiervan is de gezinshereniging van Turken en Marokkanen. De laatste jaren is de gezinshereniging van gezinsleden van asielmigranten toegenomen. Gezinsleden (bijvoorbeeld van een arbeidsmigrant) die in hetzelfde jaar immigreren als de arbeidsmigrant (meemigrerende gezinsleden) worden in dit artikel tot de gezinsherenigers gerekend. Alle asielzoekers die in gezinsverband komen, worden als asielzoeker geteld.

Gezinsvormers

Naast gezinsherenigende migratie is de gezinsvormende migratie van belang. Van gezinsvormende migratie is sprake als men zich in Nederland vestigt met het oog op een huwelijk of niet-gehuwd samenwonen. Relatief veel jonge, in Nederland wonende Turken en Marokkanen halen hun partner uit het land van herkomst (van de ouders). Ook bij de immigratie uit de ons omringende landen is relatievorming een belangrijke factor. Gezinsvorming is alleen toegestaan als men beschikt over voldoende inkomen en passende huisvesting.

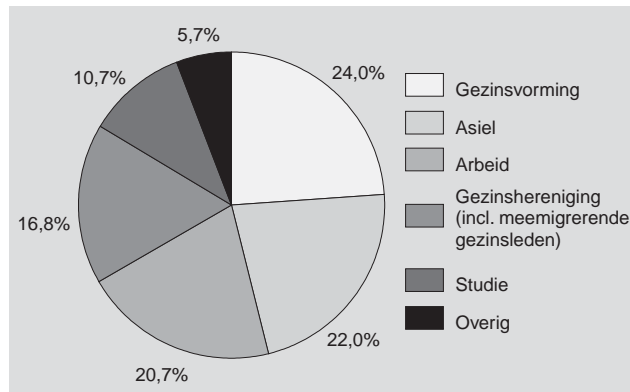
¹⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.

²⁾ Universiteit van Amsterdam.

2. Immigranten naar motief, 1995–2002

In 2002 bestond de grootste groep niet-Nederlandse immigranten uit gezinsvormers. Eén op de vier immigranten (20,8 duizend) kwam om te trouwen of om samen te wonen (*grafiek 1*). Sinds 1995 is het aantal gezinsvormers bijna verdubbeld (*grafiek 2*). Turkije en Marokko zijn al jaren de belangrijkste herkomstlanden van gezinsvormers (*grafiek 3a*). Eén op de drie huwelijksmigranten komt uit een van deze landen. Ook Turken en Marokkanen van de tweede generatie kiezen nog vaak voor een partner uit het herkomstland.

1. Niet-Nederlandse immigranten naar migratiemotief, 2002

Bron: Centraal Register Vreemdelingen, bewerking CBS.

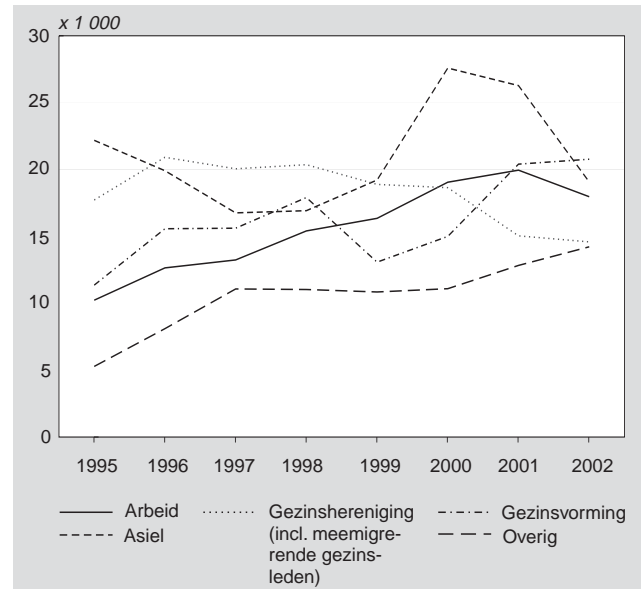
Het aantal asielmigranten is aan het eind van de jaren negentig toegenomen, tot 28 duizend in het jaar 2000. Daarna is het aantal asielmigranten weer afgenomen, tot een niveau van 19 duizend in 2002 (*grafiek 2*).

Waren in het begin van de jaren negentig naar verhouding veel asielmigranten afkomstig uit Somalië, later kwamen de meeste migranten uit (voormalig) Joegoslavië, veelal vluchtelingen uit het door oorlogsgeweld getroffen gebied. Eind jaren negentig was 40 tot 50 procent van de asielmigranten afkomstig uit Afghanistan of Irak (*grafiek 3b*). De laatste jaren kwamen verder veel asielmigranten uit Angola, Sierra Leone en landen die deel uitmaakten van de voormalige Sovjet-Unie.

Het aantal arbeidsmigranten is onder invloed van de hoogconjunctuur aan het eind van de jaren negentig vrijwel verdubbeld, van 10,2 duizend in 1995 tot 20,0 duizend in 2001. In 2002 kwamen, mede onder invloed van de minder gunstige economische conjunctuur, bijna 18 duizend mensen voor werk naar Nederland. Iets meer dan 60 procent van alle arbeidsmigranten komt uit een van de EU- en EFTA-landen, in het bijzonder uit het Verenigd Koninkrijk en Duitsland (*grafiek 3c*). Verder komt 10 tot 15 procent van de arbeidsmigranten uit Australië, Canada, Japan, Nieuw-Zeeland en de Verenigde Staten.

Het aantal gezinssherenigende immigranten is sinds 1996 afgenomen. In 1996 kwamen 20,9 duizend gezinssherenigers naar Nederland (inclusief meemigrerende gezinsleden). In 2002 was dit gedaald tot 14,6 duizend. Dit is minder dan de aantallen gezinsvormers, arbeidsmigranten of asielmigranten. In 1998 vormden de gezinssherenigers

2. Niet-Nederlandse immigranten naar migratiemotief, 1995-2002

Bron: Centraal Register Vreemdelingen, bewerking CBS.

nog de grootste categorie (*grafiek 2*). Een derde van de gezinssherenigers komt uit een EU- of EFTA-land. Het aandeel Turken in de gezinsshereniging is, in tegenstelling tot dat van de Marokkanen, licht afgenomen.

Het aantal studenten dat naar Nederland komt neemt sterk toe. De overgang naar een aparte *bachelor/master*-structuur in september 2002 en de daarmee samenhangende internationale oriëntatie van universiteiten en hogescholen, hebben mogelijk meer studenten aangetrokken. In 2002 kwam bijna 11 procent van het totale aantal niet-Nederlandse immigranten naar Nederland om te studeren. De grootste groepen studenten kwamen in 2002 uit China (2 duizend), Indonesië en Duitsland (elk zeshonderd).

3. Volgmigratie

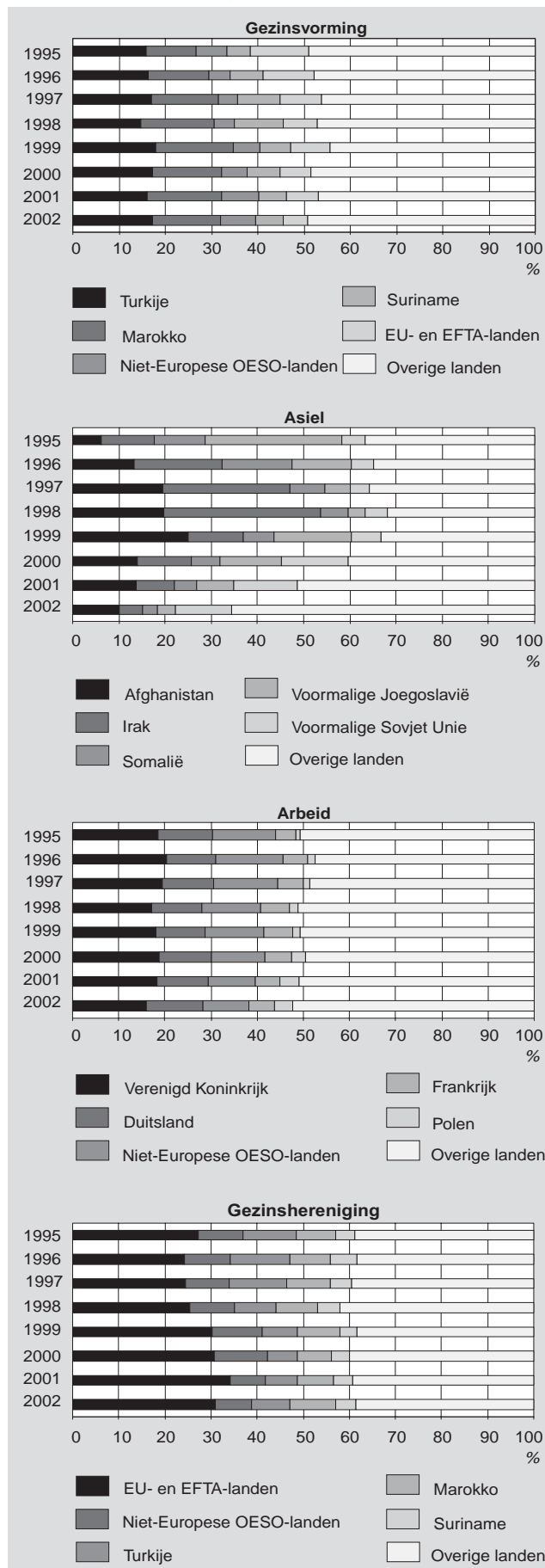
Deze paragraaf is gebaseerd op gegevens over migratiemotieven tot en met het jaar 2001. Gegevens over 2002 zijn niet beschikbaar. In Nicolaas, Sprangers en Witvliet (2003a, 2003b) wordt in meer detail ingegaan op de volgmigratie van arbeidsmigranten en asielmigranten. Gezinsmigratie (gezinshereniging en gezinsvorming) volgt meestal op arbeidsmigratie of asielmigratie.

Volgmigratie van arbeidsmigranten

Vier op de tien volgmigranten van *arbeidsmigranten* komen in hetzelfde jaar als de arbeidsmigrant naar Nederland (*grafiek 4*). Nog eens drie op de tien volgen na één jaar. Gemiddeld komt per arbeidsmigrant bijna één volgmigrant naar Nederland (*staat 1*). De volgmigratie uit landen van de Europese Unie is met één volgmigrant per drie arbeidsmigranten laag. Uit de Verenigde Staten, Canada, Japan, Australië en Nieuw-Zeeland komt gemiddeld 1,1 volgmigrant per arbeidsmigrant.

Aangezien de piek van de volgmigratie (gezinshereniging en gezinsvorming) bij één jaar ligt, is voor het berekenen van de verhouding tussen het aantal volgmigranten en het

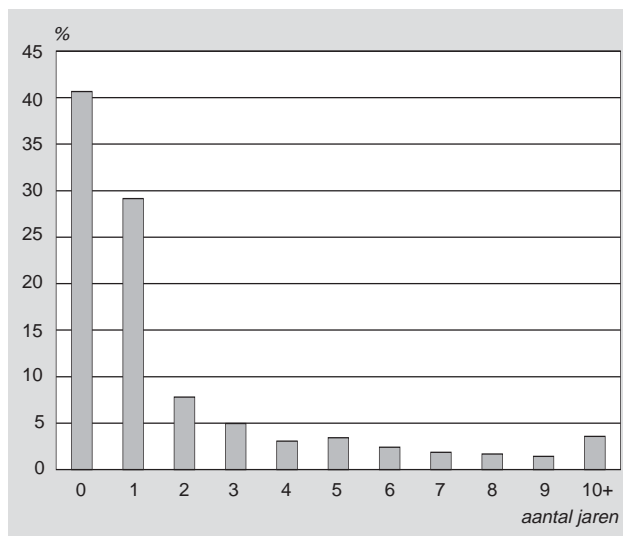
3. Immigratie naar land van geboorte en migratiemotief, 1995–2002

Bron: Centraal Register Vreemdelingen, bewerking CBS.

aantal arbeidsmigranten per geboortelandcategorie uitgegaan van een tijdsverloop van één jaar. Het aantal meemigrerende gezinsleden in een bepaald jaar is uiteraard gerelateerd aan het aantal arbeidsmigranten in dat jaar.

4. Verschil in jaren tussen jaar van vestiging volmigrant en jaar van vestiging arbeidsmigrant

Staat 1
Volgmigranten van arbeidsmigranten naar geboorteland

Geboorteland	Arbeidsmigranten 1995–2000	Gemiddeld aantal volmigranten per arbeidsmigrant
x 1 000		
EU- en EFTA-landen ¹⁾	54,8	0,4
waaronder		
Duitsland	9,4	0,3
Frankrijk	4,9	0,5
Verenigd Koninkrijk	16,0	0,4
Turkije en Marokko	2,3	2,9
Niet-Europese OESO-landen ²⁾	11,2	1,1
Overige landen	16,5	1,7
waaronder		
China	1,0	1,6
Polen	1,6	0,9
Voormalige Sovjet-Unie	1,4	1,4
Totaal alle landen	84,8	0,9

¹⁾ EFTA-landen: IJsland, Liechtenstein, Noorwegen, Zwitserland.

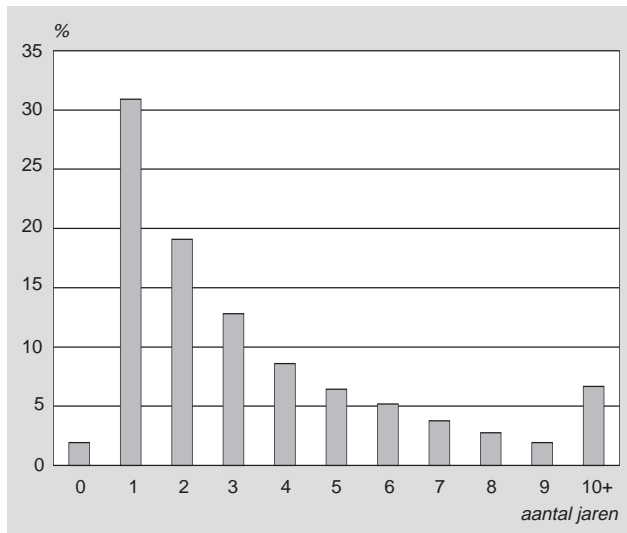
²⁾ Australië, Canada, Japan, Nieuw-Zeeland, Verenigde Staten van Amerika.

Bron: Centraal Register Vreemdelingen, bewerking CBS.

Volgmigratie van asielmigranten

De volgmigratie van asielmigranten is een geleidelijker proces dan de volgmigratie van arbeidsmigranten. Van de volgmigranten van asielmigranten voegt zich een derde na één jaar bij de asielmigrant. Na twee jaar is meer dan de helft van de volgmigratie voltooid (*grafiek 5*). Asielzoekers die in gezinsverband naar Nederland komen, doorlopen de asielprocedure en worden daarom als asielzoeker geteld. De vestigingsdatum van de asielmigrant is de datum waarop de asielmigrant in de GBA is ingeschreven.

5. Verschil in jaren tussen jaar van vestiging volmigrant en jaar van vestiging asielmigrant

In *staat 2* is de volmigratie van asielmigranten weergegeven, naar land van herkomst. Ook hier is uitgegaan van een tijdsverloop tussen asiel- en volmigratie van één jaar.

Ruim één op de drie gezinsvormers bij autochtoon

Ruim de helft van de 20 duizend gezinsvormers die in 2001 naar Nederland kwamen, zijn door allochtonen van de eerste generatie gehaald. Het gaat vooral om partners van arbeidsmigranten of asielmigranten. Onder de 20 duizend gezinsvormers waren bijna 7 duizend die gingen trouwen of samenwonen met een autochtoon en ongeveer 2,5 duizend die zich voegden bij een allochtoon van de tweede generatie.

4. Leeftijdsofbouw van immigranten

In het licht van de vergrijzingsproblematiek en de huidige discussie over mogelijke oplossingen daarvoor (waarvan het toelaten van meer arbeidsmigranten er één is), is de leeftijdsverdeling van immigranten van belang. Voor de vier grootste groepen niet-Nederlandse immigranten (gezinsvormers, asielmigranten, arbeidsmigranten en gezinsherenigers) is de leeftijdsopbouw weergegeven van de immigranten die zich in 2002 in Nederland hebben gevestigd.

Uit *grafiek 6* blijkt dat gezinsvormers voor het grootste deel vrouwen zijn van 20 tot 30 jaar. Asielmigranten en arbeidsmigranten zijn juist voor het merendeel mannen.

De grootste groep asielmigranten is tussen 15 en 20 jaar oud, bij zowel mannen als vrouwen. Arbeidsmigranten behoren vooral tot de leeftijdscategorie van 25–34 jaar. Jaarlijks komen echter ook nog duizend arbeidsmigranten van 50 jaar of ouder naar ons land.

Het overgrote deel van de gezinsherenigers is jonger dan 20 jaar. Dit zijn de kinderen van immigranten die in een eerder stadium naar Nederland zijn gekomen. Een andere categorie gezinsherenigers bestaat uit de, overwegend vrouwelijke, partners van arbeids- en asielmigranten.

5. Retourmigratie

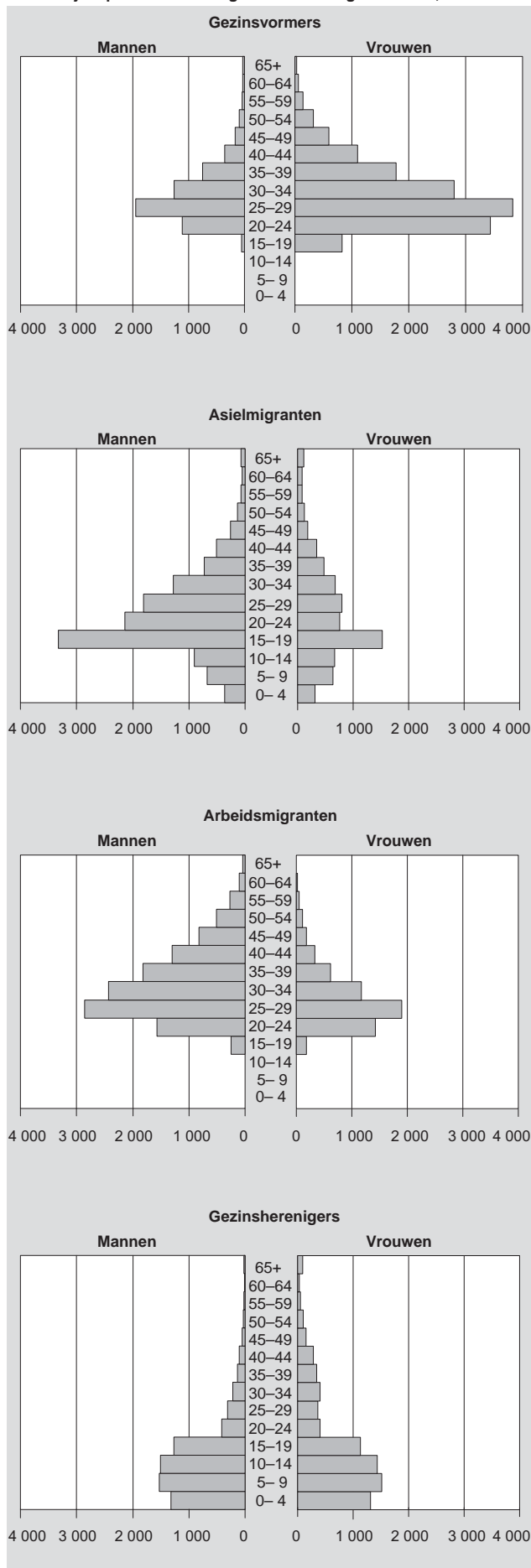
Van de 760 duizend buiten Nederland geboren immigranten die in de jaren 1995–2002 naar Nederland zijn gekomen, is bijna een kwart vóór 2003 weer vertrokken (zie *kader 'Bepaling van het aantal migranten'*). Van de immigranten uit 1995 is na zeven jaar ruim een derde weer vertrokken (*staat 3*). Van de immigranten uit 2002 heeft bijna 4 procent Nederland in hetzelfde jaar al weer verlaten.

Staat 2
Volmigranten van asielmigranten naar geboorteland

	Asielmigranten 1995–2000	Volmigranten 1996–2001			Totale volmigratie	Gemiddeld aantal volg- migranten per asiel- migrant
		Gezins- hereniging van partners	Gezins- hereniging van kinderen	Gezins- vorming		
		<i>x 1 000</i>				
Oost-Europa	27,1	1,2	1,8	1,8	4,8	0,2
waaronder						
Voormalig Joegoslavië	17,6	0,8	0,9	1,2	2,8	0,2
Voormalige Sovjet-Unie	8,7	0,3	0,7	0,3	1,3	0,1
Azië	63,3	5,2	10,2	5,6	21,0	0,3
waaronder						
Afghanistan	19,3	0,8	1,8	0,2	2,9	0,2
China	3,3	0,1	0,2	0,5	0,8	0,2
Irak	22,2	2,1	3,8	0,4	6,2	0,3
Iran	8,2	0,4	0,7	0,5	1,6	0,2
Syrië	2,0	0,1	0,3	0,3	0,8	0,4
Turkije	3,3	1,0	2,3	2,3	5,6	1,7
Afrika	31,4	2,1	5,9	4,0	12,0	0,4
waaronder						
Angola	3,1	0,1	0,2	0,0	0,3	0,1
Sierra Leone	1,7	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Soedan	4,0	0,1	0,1	0,1	0,4	0,1
Somalië	10,7	0,5	0,8	0,3	1,6	0,1
Overige landen	4,7	0,3	0,5	1,3	2,1	0,5
Totaal	126,4	8,8	18,4	12,7	39,9	0,3

Bron: Centraal Register Vreemdelingen, bewerking CBS.

6. Leeftijdsoopbouw van immigranten naar migratiemotief, 2002

Staat 3
Emigratie van buiten Nederland geboren personen naar jaar van vestiging in Nederland

Gevestigd in:	Totaal	waarvan weer vertrokken in:								Totaal
		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
		x 1 000 %								
1995	74,8	3,1	9,5	7,4	5,4	3,5	2,8	2,4	2,6	36,8
1996	86,2		3,6	10,2	7,9	4,7	3,5	2,9	2,8	35,6
1997	87,0			4,0	10,5	7,5	5,0	3,5	3,5	34,0
1998	96,5				3,8	10,1	7,0	5,0	5,0	30,9
1999	94,3					3,7	9,4	7,1	6,2	26,4
2000	109,1						3,3	8,5	8,2	20,0
2001	110,3							3,4	10,3	13,7
2002	99,9								3,8	3,8

Het *patroon* van vertrek is voor vrijwel alle groepen migranten hetzelfde. In het eerste jaar vertrekt het grootste deel – een tiende – van de immigranten. Na het eerste jaar neemt de emigratiegeneigdheid sterk af. Hoewel het patroon voor de verschillende groepen migranten vergelijkbaar is, zijn er wel grote verschillen waarneembaar in de *hoogte* van de vertrekpercentages. Van de 40 duizend niet-westerse immigranten in 1995 heeft iets meer dan een kwart Nederland na zeven jaar weer verlaten. Antillianen/Arubanen en Somaliërs keren vaker dan gemiddeld (42 procent, respectievelijk 36 procent) terug, Irakezen en Afghanen minder vaak (respectievelijk 11 en 8 procent).

De vertrekgeneigdheid van de 35 duizend westerse immigranten van cohort 1995 is ongeveer twee keer zo groot als die van de niet-westerse immigranten: bijna de helft is na zeven jaar weer vertrokken. Binnen de groep westerse immigranten zijn het vooral Japanners, Amerikanen en Britten die in groten getale weer terugkeren. Bijna 90 procent van de Japanse, driekwart van de Amerikaanse en twee derde van de Britse immigranten uit 1995 heeft Nederland na zeven jaar weer verlaten. De meesten van hen zijn arbeidsmigrant.

In *staat 4* is de retoummigratie van niet-Nederlanders weergegeven die in 1997 naar Nederland zijn gekomen, onderscheiden naar het *oorspronkelijk migratiemotief*. De retoummigratie is beschreven aan de hand van het cohort immigranten van 1997, omdat voor eerdere cohorten geen informatie over retoummigratie naar migratiemotief beschikbaar is.

Uit *staat 4* blijkt dat twee op de drie arbeidsmigranten na vijf jaar (langer kan het immigratiecohort 1997 niet gevolgd worden) al zijn vertrokken. Het zal geen verbazing wekken dat au pairs en stagiairs/studenten doorgaans nog sneller vertrekken. Van de eerste categorie is na drie jaar bijna iedereen weer vertrokken. Van de asielmigranten vertrekt maar een klein deel, maar hierbij moet er dus rekening mee worden gehouden dat asielzoekers die snel worden afgewezen, niet als immigrant worden geteld. Ten slotte valt het hoge aandeel terugkerende meemigrerende gezinsleden op. Zij zijn vaak tegelijkertijd met een arbeidsmigrant naar Nederland gekomen.

Staat 4

Retourmigratie van niet-Nederlanders naar migratiemotief bij vestiging in Nederland, immigratiecohort 1997

Migratiemotief	Aantal immi- granten in 1997	waarvan weer vertrokken in:						Totaal
		1997	1998	1999	2000	2001	2002	
	x 1 000	%						
Arbeid	13,2	6,6	20,5	16,3	11,1	7,2	6,1	67,7
Asiel / vluchteling	16,8	1,1	3,5	3,1	2,3	1,5	2,1	13,7
Au pair + stage	1,3	19,6	60,8	9,4	5,3	2,8	1,9	99,9
Economisch niet-actief	2,0	6,1	18,8	11,7	8,4	6,5	4,9	56,4
Gezinshereniging	14,8	2,2	6,9	5,1	3,1	2,4	1,8	21,6
Gezinsvorming	15,6	1,8	5,5	4,0	2,7	1,7	1,5	17,1
Medische behandeling	0,3	5,3	16,3	7,1	3,0	1,0	1,6	34,2
Meemigreren gezinslid	5,2	4,2	13,1	17,4	13,9	8,4	5,6	62,6
Studie	6,0	9,7	30,0	18,3	10,9	4,7	6,3	79,9
Overige motieven	1,5	7,0	21,7	8,2	2,6	1,3	1,8	42,7
Totaal	76,7	3,9	12,0	8,5	5,7	3,6	3,3	36,9

Bron: Centraal Register Vreemdelingen, bewerking CBS.

Bepaling van het aantal migranten

Iemand wordt in Nederland als immigrant beschouwd bij een voorgenomen verblijfsduur van ten minste vier maanden. Dit betekent dat seizoenarbeiders, stagiairs en personen die hier komen voor een medische behandeling doorgaans niet als immigrant worden geteld. Deze personen blijven dus ook in de overzichten van retourmigratie buiten beschouwing. Voor asielzoekers gelden weer andere criteria voor inschrijving in de bevolkingsregisters dan voor andere categorieën. Asielzoekers worden in de GBA ingeschreven op het moment van statusverlening of na een verblijf van langer dan een jaar in de centrale opvang (vanaf 1 juni 2000 een half jaar). In verband hiermee zijn ook afgewezen asielzoekers maar ten dele in de emigratiecijfers opgenomen.

De retourpercentages van de immigranten uit 1997 die Nederland in datzelfde jaar weer hebben verlaten, zijn per migratiemotief geraamd op basis van de verdeling naar motief in 1998. Daarbij heeft het totaal aantal retourmigranten in 1997 als basis gediend. Immigranten die in het jaar van aankomst weer zijn vertrokken (in dit geval 1997), zijn namelijk niet in de bestanden van het Centraal Register Vreemdelingen opgenomen, aangezien het standgegevens betreft per 1 januari.

Bij onderzoek naar emigratie wordt gewoonlijk de emigratie inclusief het saldo van de administratieve correcties beschouwd. Dit saldo betreft administratieve afvoeringen door de gemeenten zonder dat daar in hetzelfde jaar een administratieve opneming in dezelfde of een andere gemeente tegenover staat. Omdat de verblijfsduur per persoon wordt bepaald, is het niet mogelijk het saldo van de administratieve correcties te onderscheiden naar verblijfsduur. Om deze reden worden bij de bepaling van het aantal retourmigranten ook die personen tot de emigranten gerekend die administratief zijn afgevoerd zonder dat daar in hetzelfde jaar of in latere jaren een administratieve opneming tegenover staat. Personen die, bijvoorbeeld, in 2000 administratief zijn afgevoerd en in 2001 weer zijn opgenomen, worden *niet* meegerekend.

Literatuur

Nicolaas, H., A.H. Sprangers en H. Witvliet, 2003a, Ontwikkelingen in de volgmigratie van asielmigranten. Bevolkingstrends 51(2), blz. 13–19. CBS, Voorburg/Heerlen.

Nicolaas, H., A.H. Sprangers en H. Witvliet, 2003b, Arbeidsmigranten en hun gezinnen. Bevolkingstrends 51(2), blz. 20–23. CBS, Voorburg/Heerlen.

Tabel 1
Immigratie van niet-Nederlanders naar geboorteland en migratiemotief, 2002

Geboorteland	Migratiemotief						Totaal
	Arbeid	Asiel	Gezins-hereniging (incl. meemigrerende gezinsleden)	Gezinsvorming	Studie	Overige motieven	
Westerse landen							
EU- en EFTA-landen waaronder	11 300		4 515	1 095	1 625	1 405	19 941
België	798		344	63	59	400	1 663
Duitsland	2 225		705	339	582	498	4 349
Frankrijk	976		331	95	170	31	1 603
Verenigd Koninkrijk	2 850		936	188	60	104	4 137
Japan	518		269	339	136	39	1 302
Polen	714	6	328	666	314	225	2 254
VS van Amerika	815		652	839	320	188	2 814
Voormalig Joegoslavië	71	780	170	535	101	74	1 730
Voormalige Sovjet Unie	379	2 288	532	994	370	211	4 776
Niet-westerse landen							
Afghanistan	4	1 914	623	253	–	11	2 809
Angola	113	3 268	90	12	4	10	3 501
China	215	398	217	427	2 044	528	3 827
Irak	8	957	344	144	2	18	1 474
Iran	40	854	157	187	107	18	1 365
Marokko	142	62	1 430	3 059	198	43	4 937
Sierra Leone	5	1 931	25	7	13	3	1 986
Suriname	54	27	644	1 257	148	66	2 200
Turkije	381	417	1 217	3 590	136	101	5 842
Totaal	17 963	19 078	14 591	20 767	9 273	4 946	86 618

Bron: Centraal Register Vreemdelingen, bewerking CBS.

Tabel 2
Immigratie van niet-Nederlanders naar migratiemotief, 1995–2002

Migratiemotief	Jaar van vestiging in Nederland							
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Arbeid	10 228	12 655	13 245	15 412	16 344	19 062	19 953	17 963
Asiel	22 184	19 911	16 766	16 914	19 209	27 578	26 271	19 078
Gezinshereniging (incl. meemigrerende gezinsleden)	17 721	20 917	20 049	20 359	18 884	18 643	15 031	14 591
Gezinsvorming	11 353	15 577	15 612	17 911	13 078	15 006	20 407	20 767
Studie	1 862	4 079	5 994	6 113	6 193	6 337	7 717	9 273
Overige motieven	3 420	4 031	5 072	4 920	4 648	4 753	5 124	4 946
Totaal	66 767	77 164	76 736	81 629	78 360	91 382	94 506	86 618

Bron: Centraal Register Vreemdelingen, bewerking CBS.

Immigratie uit Europese Unie hangt samen met conjunctuur

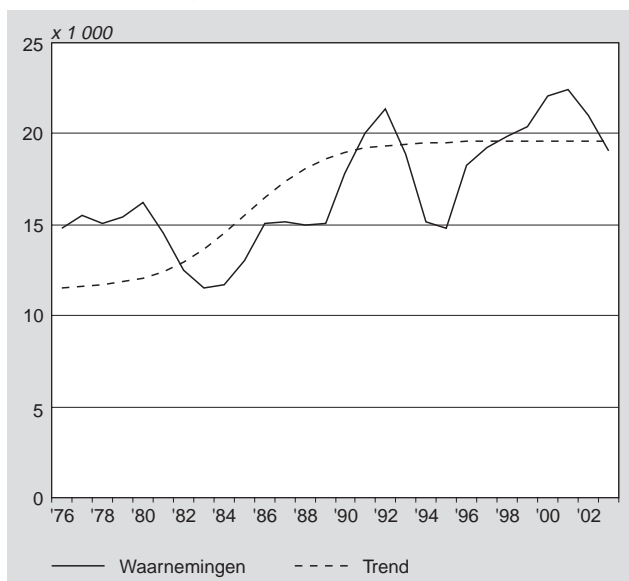
Joop de Beer

In 2003 zijn 19 duizend immigranten met een nationaliteit van een van de andere EU-landen naar Nederland gekomen. In 2001 waren het er nog 22 duizend. De daling van de immigratie houdt nauw verband met de toename van de werkloosheid in Nederland.

Het aantal immigranten uit de 'oude' EU-landen is de afgelopen kwart eeuw toegenomen (zie kader). Halverwege de jaren zeventig kwamen jaarlijks ongeveer 15 duizend immigranten uit de EU naar Nederland. Rond 2000 waren het er ruim 20 duizend.

Vanaf de jaren negentig vlt het stijgingstempo van de trend in de EU-immigratie af. De trend in de immigratie kan worden beschreven door een S-vormige curve. Volgens deze curve nam de immigratie geleidelijk toe in de tweede helft van de jaren zeventig, versnelde het stijgingstempo in de jaren tachtig en zwakte de trendmatige stijging af in de jaren negentig (grafiek 1).

1. Trend in EU-immigratie

Naast de stijgende trend vertoont het jaarlijks aantal immigranten in deze periode ook fluctuaties die samenhangen met de economische conjunctuur. In de afgelopen kwart eeuw deed zich drie keer een sterke stijging van de werkloosheid voor: begin jaren tachtig, in de eerste helft van de jaren negentig en in de jaren 2002–2003 (grafiek 2). In elk van deze perioden liep de immigratie van EU-burgers terug. Evenzo ging de daling van de werkloosheid in zowel de tweede helft van de jaren tachtig als de tweede helft van de jaren negentig gepaard met een stijging van de immigratie. Op grond van een regressie-analyse waarmee de ontwikkeling van de EU-immigratie vanaf 1976 wordt verklaard uit de omvang van de werkloze beroepsbevolking in Nederland en een (logistische) trend, kan worden bere-

2. Werkloze beroepsbevolking

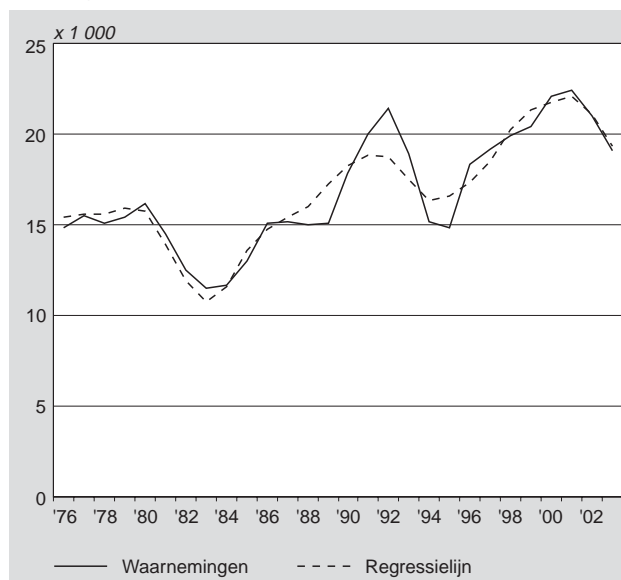
kend dat een stijging van de werkloosheid met 100 duizend personen leidt tot 2 duizend minder EU-immigranten. In de periode 2001–2003 nam de omvang van de werkloze beroepsbevolking toe met bijna 150 duizend personen. Dit verklaart de daling van de immigratie met 3 duizend, van 22 duizend in 2001 naar 19 duizend in 2003. Vooral het aantal immigranten uit het Verenigd Koninkrijk houdt duidelijk verband met de laatste conjunctuurgolf. Ongeveer de helft van de stijging van de EU-immigratie tussen 1995 en 2001, en ongeveer de helft van de daling tussen 2001 en 2003, betreft immigranten uit het Verenigd Koninkrijk. Daarentegen laat de immigratie van Duitsers geen samenhang met de conjunctuur zien. Tussen 1995 en 2003 is er sprake van een continue daling. Dit verschil wordt verklaard door het feit dat het aandeel van de arbeidsmigratie in de totale immigratie in het geval van het Verenigd Koninkrijk veel groter is dan in het geval van Duitsland.

Immigranten uit EU-landen

Dit artikel beschrijft de immigratie van personen met een van de niet-Nederlandse EU-nationaliteiten. Nederlanders die na een verblijf in een ander EU-land terugkeren naar Nederland zijn in dit cijfer niet meegeteld. Van 1975 tot 1981 betreft het immigranten uit België, Denemarken, Duitsland, Frankrijk, Ierland, Italië, Luxemburg en het Verenigd Koninkrijk. Vanaf 1981 kwam Griekenland daarbij, vanaf 1986 Portugal en Spanje en vanaf 1995 Finland, Oostenrijk en Zweden. Immigranten uit de tien nieuwe EU-landen zijn buiten beschouwing gelaten.

Op grond van het genoemde regressiemodel, dat 90 procent van de variantie in de EU-immigratie in de periode 1976–2003 verklaart (grafiek 3), kan een schatting worden gemaakt van het toekomstig aantal immigranten uit de EU-15. Bij een werkloosheid van 300 duizend (het gemiddelde van de afgelopen vijf jaar) kunnen jaarlijks 21 duizend EU-immigranten worden verwacht. Bij een werkloosheid van 400 duizend (het gemiddelde van de afgelopen 25 jaar) komt de immigratie uit op 19 duizend per jaar. Bij een daling van de werkloosheid naar 200 duizend zou de immigratie toenemen naar 23 duizend per jaar. Deze schattingen hebben alleen betrekking op de landen die vóór 1 mei 2004 deel uitmaakten van de EU. In 2003 arriveerden minder dan 3 duizend immigranten met een nationaliteit van een van de tien nieuwe EU-lidstaten. Verreweg de grootste groep immigranten werd gevormd door de Polen (1,5 duizend). Uit landen als Hongarije en Tsjechië kwamen slechts enkele honderden immigranten, en uit de andere nieuwe EU-landen nog minder. Opvallend is dat de immigratie uit de tien toetredingslanden gedurende de laatste conjunctuurgolf een soortgelijk verloop liet zien als die vanuit de EU-15: een stijging tussen 1995 en 2001, en een daling vanaf 2001. Dit duidt erop dat ook de immigratie uit de nieuwe EU-landen samenhangt met de omvang van de Nederlandse werkloosheid.

3. Immigranten met een EU-nationaliteit

Immigranten op de arbeidsmarkt

Arno Sprangers¹⁾, Aslan Zorlu²⁾, Joop Hartog²⁾ en Han Nicolaas¹⁾

Ruim de helft van de mannelijke vluchtelingen die halverwege de jaren negentig naar Nederland kwamen, had in 2000 werk. Voor de vrouwen was dit ongeveer een derde. Gezinsherenigende en (vooral) gezinsvormende immigranten verwerven doorgaans sneller een plek op de Nederlandse arbeidsmarkt dan vluchtelingen. Toch is de uitkeringsafhankelijkheid van al deze immigrantengroepen naar verhouding hoog. Een kwart van de mannelijke en 40 procent van de vrouwelijke asielmigranten die in 1995 naar Nederland kwamen, was vijf jaar later aangewezen op een werkloosheids- of een bijstandsuitkering. De uitkeringsafhankelijkheid van vluchtelingen neemt wel sterk af na verloop van jaren. Van de gezinsherenigers en gezinsvormers die in 1995 naar Nederland migreerden, was in 2000 ongeveer één op de tien afhankelijk van een werkloosheids- of bijstandsuitkering. Voor immigranten uit Europese landen was dit 2 procent voor de mannen en 4 procent voor de vrouwen. Dit is ongeveer gelijk aan het niveau voor autochtonen.

De uitkeringsafhankelijkheid van recente immigranten is wat lager dan die van eerdere cohorten. De iets betere positie op de arbeidsmarkt van recente cohorten gezinsherenigende en gezinsvormende immigranten zou deels verklaard kunnen worden door de strengere 'selectie aan de poort', door de relatief gunstige economische conjunctuur aan het eind van de jaren negentig en door de veranderende praktijk en regelgeving rond statusverlening en uitkeringsrechten voor vluchtelingen.

De positie op de arbeidsmarkt van vluchtelingen is onzekerder dan die van andere groepen. Vluchtelingen hebben een kleinere kans op werk als ze werkloos zijn en hebben bovendien een grotere kans hun werk te verliezen. Ook gezinsherenigers en gezinsvormers hebben, vergeleken met immigranten uit Europese landen, een grotere kans hun werk kwijt te raken.

¹⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.

²⁾ Universiteit van Amsterdam.

Aan de totstandkoming van dit onderzoek is een belangrijke bijdrage geleverd door Koos Arts, Joop de Beer, Annelies Boerdam, Henk-Jan Dirven, Hans Kasperski, Dorien Manting, Helma Schapendonk-Maas en Henrico Witvliet (allen CBS). Het onderzoek is deels gefinancierd door het ministerie van Financiën. Het samenwerkingsproject met de Universiteit van Amsterdam is onderdeel van het 'Strategisch Programma Sociale Dynamiek en Arbeidsmarkt'. Dit programma heeft als hoofddoelstelling het ontwikkelen van nieuwe, samenhangende statistische informatie over arbeidsmarkt-, huishoudens-, inkomens- en vermogensdynamiek. Het programma is gericht op kwaliteitsverbetering en vernieuwing van het reguliere CBS-werkprogramma, in samenwerking met universiteiten en onderzoeksinstituten. Zie voor meer informatie: <http://www.cbs.nl/nl/service/onderzoek/strat-ondz/SDA/index-SDA.htm>.

1. Inleiding

De immigratie van niet-Nederlanders naar Nederland bestaat voor het overgrote deel uit vluchtelingen, gezinsherenigers, gezinsvormers en arbeidsmigranten. Kleinere aantallen komen voor studie, als au pair, als stagiair of om te rentenieren. Elders in deze aflevering van *Bevolkingstrends* wordt uitgebreid ingegaan op de migratiemotieven, en in het bijzonder op de volgmigratie en retourmigratie.

Over de integratie van (niet-westerse) allochtonen is veel discussie. Er is echter niet zoveel bekend over de dynamiek in de sociaal-economische situatie van vluchtelingen, gezins- en arbeidsmigranten in de Nederlandse samenleving. Dit is niet zonder reden. Bestaande databestanden lieten het verrichten van wetenschappelijk onderzoek naar de sociaal-economische dynamiek van specifieke groepen immigranten niet toe.

Voor het samenwerkingsproject 'Sociaal-economische dynamiek immigranten' van het CBS en de Universiteit van Amsterdam is, door koppeling van bestanden met gegevens over niet-Nederlandse immigranten, een longitudinaal databestand gemaakt. In dit bestand, het immigrantenpaneel, zijn – naar jaar van vestiging – sociaal-economische gegevens opgenomen van immigranten, zoals het werken in loondienst, als zelfstandige, de uitkeringsafhankelijkheid en de hoogte van het inkomen.

Dit artikel beschrijft de deelname aan beroepsarbeid en uitkeringsafhankelijkheid van immigranten in de periode 1990–2000. De jaarlijkse veranderingen in de positie op de arbeidsmarkt van vluchtelingen, gezinsherenigers, gezinsvormers en arbeidsmigranten, vanaf hun aankomst in Nederland, worden geanalyseerd.

De sociaal-economische positie van immigranten kan worden verklaard vanuit arbeidsmarktrelevante achtergrondkenmerken van de betrokken personen, zoals opleidingsniveau en werkervaring. Zo komen immigranten uit westerse landen vaak als (hoger opgeleide) arbeidsimmigrant naar Nederland. Zij doen minder vaak een beroep op werkloosheids- en bijstandsuitkeringen dan andere groepen migranten. Niet-westerse immigranten komen veelal als gezinsmigrant of vluchteling, zijn vaak laag opgeleid en doen frequenter een beroep op een uitkering.

Een groot verschil in uitgangspositie doet zich voor bij vluchtelingen en arbeidsmigranten. Arbeidsmigranten komen om te werken, terwijl vluchtelingen een veelal tijdrovende asielprocedure moeten doorlopen en niet of (sinds 1998) slechts beperkt mogen werken. Gezinsmigranten hebben een aanpassingsperiode nodig met taalcursussen en, meer recent, inburgeringscursussen.

Persoonlijke kenmerken van immigranten, maar ook veranderingen in immigratie- en integratiebeleid, spelen een rol. Analyse hiervan ligt echter buiten het bereik van dit artikel.

2. Het immigrantenpanel

De combinatie van bij het CBS beschikbare data uit het Centraal Register Vreemdelingen (CRV) en de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) is het uitgangspunt in het onderzoek. De bestanden hebben betrekking op immigranten die in de periode 1990–2001 naar Nederland zijn gekomen. Het bestand is opgebouwd met behulp van CRV-bestanden van het ministerie van Justitie over de periode 1998–2002. Aan de hand van de data uit het CRV is het mogelijk om vluchtelingen en andere groepen immigranten te onderscheiden.

Het gekoppelde CRV/GBA-bestand bevat informatie over alle niet-Nederlandse immigranten die in de periode 1990–2000 naar Nederland zijn gekomen, met uitzondering van de immigranten die vóór 1 januari 1998 weer zijn vertrokken, genaturaliseerd of overleden. Omdat het onderzoek is gebaseerd op CRV-standgegevens per 1 januari, zijn ook immigranten die in het jaar van aankomst weer zijn vertrokken niet in de bestanden opgenomen.

Het CRV/GBA-bestand is gekoppeld aan bestanden van het Regionaal Inkomensonderzoek (RIO) 1995–2000. Gegevens uit het RIO zijn grotendeels ontleend aan data afkomstig van de Belastingdienst. Het gekoppelde CRV/GBA/RIO-bestand, het immigrantenpanel, bevat demografische gegevens, informatie over het besteedbaar inkomen, de sociaal-economische categorie (werkend, werkloos enz.) en het migratiemotief. Ook voor immigranten die zijn gekomen in de periode 1990–1994 is RIO-informatie beschikbaar, maar ook in dit geval alleen voor 1995 en latere jaren. In het RIO is informatie over 2 miljoen huishoudens opgenomen (zo'n 30 procent van de bevolking, ongeveer 5 miljoen personen).

Het aantal records in het CRV/GBA-bestand bedraagt ruim 600 duizend. In het immigrantenpanel, de doorsnede van CRV/GBA en RIO (de personen die in alle drie bestanden zijn opgenomen), zijn dus ongeveer 200 duizend personen opgenomen.

Aan de database zijn wegingsfactoren toegevoegd, uitgaande van de variabelen geslacht, geboortelandgroep, leeftijdsgroep, vestigingsjaar en jaar van uitstroom (door sterfte of emigratie).

Het gekoppelde bestand biedt mogelijkheden voor een analyse van de positie van immigranten op de arbeidsmarkt en de dynamiek daarin. Niet iedereen is in alle onderzoeksjaren vertegenwoordigd. Er is uitstroom uit het panel door retourmigratie en sterfte, en er is instroom door immigratie.

3. Cohorten immigranten naar sociaal-economische categorie en naar vestigingsjaar

In het navolgende bespreken we de positie op de arbeidsmarkt van arbeidsmigranten, gezinsherenigers, gezinsvormers en vluchtelingen. Het gaat steeds om immigranten van 16 tot en met 64 jaar die in de periode 1990–2000 als immigrant zijn ingeschreven in de bevolkingsregisters. Onderscheiden worden:

- 1) werkenden (in loondienst of zelfstandig);
- 2) personen met een werkloosheids- of bijstandsuitkering;
- 3) overigen (waaronder personen zonder inkomen).

De indeling naar sociaal-economische categorie is gebaseerd op de *belangrijkste inkomstenbron* in het betreffende jaar. Iemand die gedurende een gedeelte van het jaar een uitkering heeft gehad, maar het grootste deel van het inkomen met werken heeft verdiend, komt dus als werkende naar voren en niet als uitkeringsgerechtigde. Het omgekeerde is uiteraard ook mogelijk.

Personen met een WAO-uitkering zijn bij de groep *overigen* geteld. Omdat immigranten doorgaans relatief jong zijn, gaat het bij dit onderzoek om verwaarloosbaar kleine aantallen. Hetzelfde geldt voor het aantal AOW-ers. Om deze reden hebben de gegevens over uitkeringen in dit artikel alleen betrekking op werkloosheids- en bijstandsuitkeringen. Verder worden, bij de werkenden, immigranten met zogeheten kleine banen onderscheiden. Iemand heeft een kleine baan als hij/zij niet meer verdient dan een derde van het minimumloon. Het gaat bijvoorbeeld om personen die in een jaar maar een paar weken hebben gewerkt, of om werk voor maar enkele uren per week, zoals het bezorgen van kranten.

De in dit artikel gebruikte definities wijken in zekere mate af van de elders door het CBS gehanteerde definities. Volgens de bij de enquête Beroepsbevolking gehanteerde definitie, bijvoorbeeld, worden personen die ten minste 12 uur per week werken tot de *werkzame beroepsbevolking* gerekend, terwijl diegenen die ten minste 12 uur per week willen werken, maar niet of minder dan 12 uur werken, tot de *werkloze beroepsbevolking* worden gerekend.

4. Asielmigranten

Niet iedere asielzoeker wordt in de GBA ingeschreven. Dit gebeurt pas enige tijd nadat het asielverzoek is ingediend. Pas na inschrijving in de GBA tellen zij mee als immigrant. In 1998 zijn vanwege de druk op de opvangcapaciteit van de Centrale Opvang voor Asielzoekers (COA) twee speciale vormen van opvang geregeld, te weten de Centrale Opvang in Woningen (COW) en de Zelfzorgarrangementen (ZZA). Bij de Centrale Opvang in Woningen huurt het COA woningen voor asielzoekers. Bij de Zelfzorgarrangementen regelen de asielzoekers zelf hun huisvesting (bijvoorbeeld bij familie of vrienden). De asielzoekers die van deze voorzieningen gebruik maakten, zijn direct in de GBA ingeschreven. Asielzoekers die in de centrale opvangaccommodaties terecht kwamen, daarentegen, zijn in de GBA ingeschreven na statusverlening of na een verblijf van een jaar (sinds juni 2000 een half jaar) in de opvang.

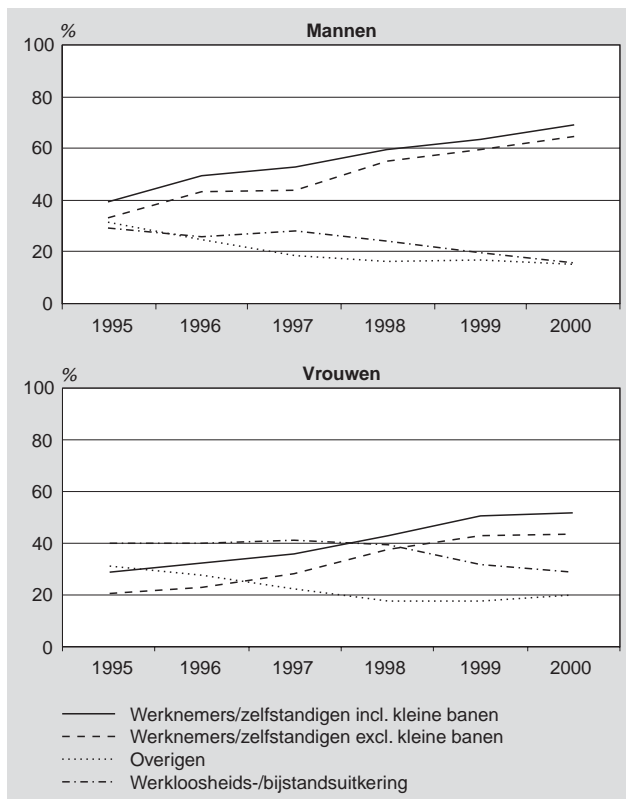
Er zijn aanwijzingen dat de meeste van de laatstgenoemde asielzoekers in de GBA worden ingeschreven, en dus als asielmigrant kunnen worden beschouwd, op het moment dat ze de centrale opvang verlaten en een woning betrekken (Nicolaas en Sprangers, 2001). Een deel van de asielzoekers wordt dus al eerder ingeschreven, dat wil zeggen voordat er duidelijkheid is over een verblijfsstatus. Er is daarom, voor degenen die als immigrant in de GBA worden ingeschreven, sprake van een zeker tijdsverloop tussen het indienen van het asielverzoek en inschrijving in de GBA. Het is niet bekend hoe groot dit tijdsverloop is.

Het aantal asielmigranten is aan het eind van de jaren negentig toegenomen, tot 28 duizend in het jaar 2000. Daarna is, onder invloed van het aangescherpte beleid, het aantal asielmigranten weer afgenomen tot een niveau van 19 duizend in 2002.

In de *grafieken 1 en 2* is de positie op de arbeidsmarkt weergegeven voor de cohorten asielmigranten die zijn ingeschreven in de GBA in 1991 en in 1995. Zoals gemeld is geen informatie beschikbaar over de positie op de arbeidsmarkt vóór 1995.

Van de mannelijke asielmigranten die in 1991 zijn ingeschreven in de GBA en in 2000 nog in Nederland woonden, hebben bijna twee op de drie in 2000 werk. Voor de vrouwen is dit minder dan de helft. Van de autochtone mannen in de, met de immigrantenpopulatie vergelijkbare, leeftijdsklasse van 25–44 jaar heeft 92 procent in 1999 werk. Voor autochtone vrouwen is dit 66 procent.

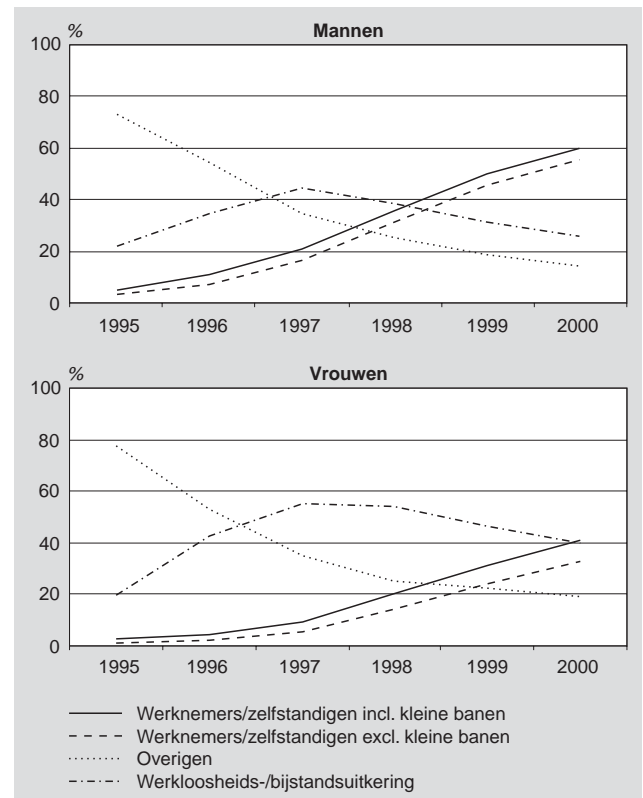
1. Asielmigranten naar sociaal-economische categorie, cohort 1991 en leeftijd 16–64 jaar

Zoals gemeld wordt een deel van de asielzoekers in de GBA ingeschreven terwijl de asielprocedure nog niet is afgerond en zij nog geen verblijfsvergunning hebben. Het feit dat asielzoekers *tot het moment van statusverlening* niet mogen werken en ook geen recht hebben op bijstand, komt in *grafiek 2* tot uitdrukking: in eerste instantie neemt het aandeel asielzoekers met een uitkering toe, om na verloop van tijd weer te dalen.

In het algemeen hebben (vooral niet-westerse) immigranten een aanpassingsperiode nodig van twee à drie jaar, een periode waarin zij de taal leren en, sinds 1998, een inburgeringstraject doorlopen. Daarnaast mochten onder de Vreemdelingenwet die tot 2001 van toepassing was, voormalige asielzoekers met een voorlopige vergunning tot verblijf (VVTV) pas na twee jaar betaalde arbeid verrichten.

2. Asielmigranten naar sociaal-economische categorie, cohort 1995 en leeftijd 16–64 jaar

Uit de grafiek blijkt dat de meerderheid van de mannelijke asielmigranten na verloop van tijd werk heeft. Toch heeft van het cohort asielmigranten van 1991 in 2000 nog ongeveer 16 procent van de mannen en 29 procent van de vrouwen een werkloosheids- of bijstandsuitkering.

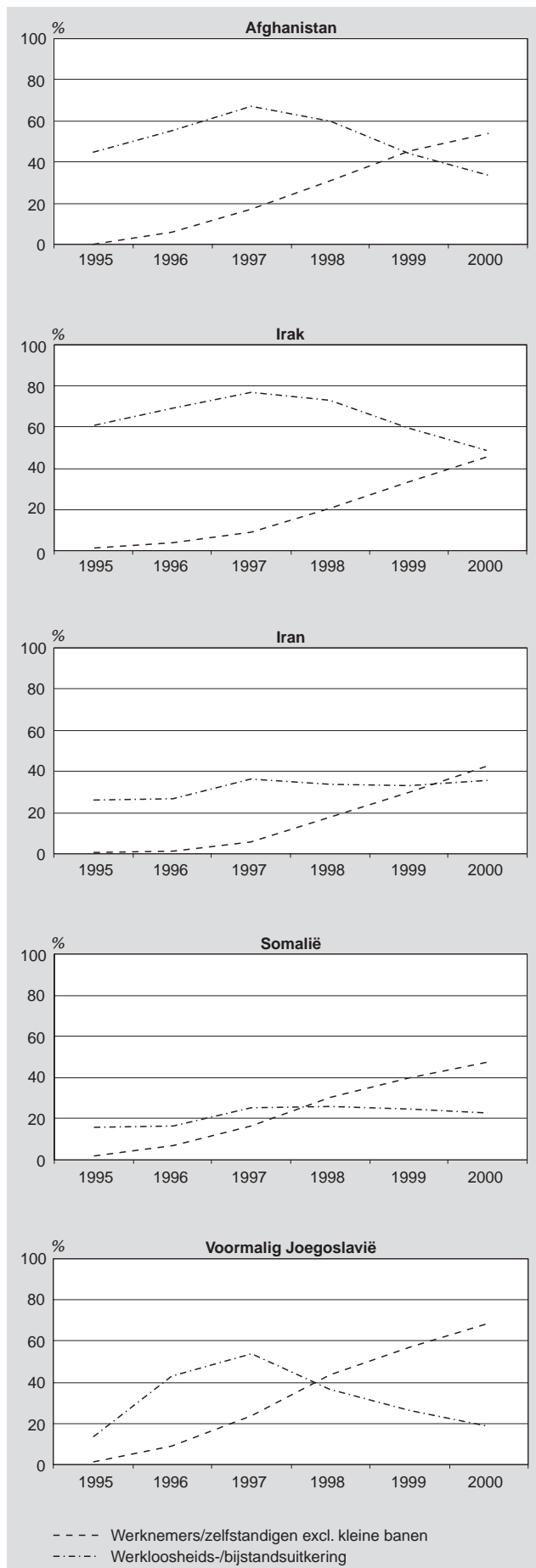
In *grafiek 3* is voor de asielmigranten uit het cohort 1995 weergegeven hoe groot het aandeel mannen is dat in loondienst of als zelfstandige werkzaam is of een werkloosheids- of bijstandsuitkering heeft. De kleine banen zijn hier buiten beschouwing gelaten.

De voormalig Joegoslaven blijken het meest succesvol op de arbeidsmarkt. Twee op de drie Joegoslavische mannen die in 1995 naar Nederland zijn gekomen, hebben in 2000 werk. De aanhoudende stijging van het percentage werkenden suggereert dat – ook in een periode van hoogconjunctuur – een aanpassingsperiode van vijf jaar, zelfs voor de meest succesvolle categorie asielmigranten, nog niet volstaat. Van de mannen uit Irak, Iran en Somalië heeft in 2000 minder dan de helft werk.

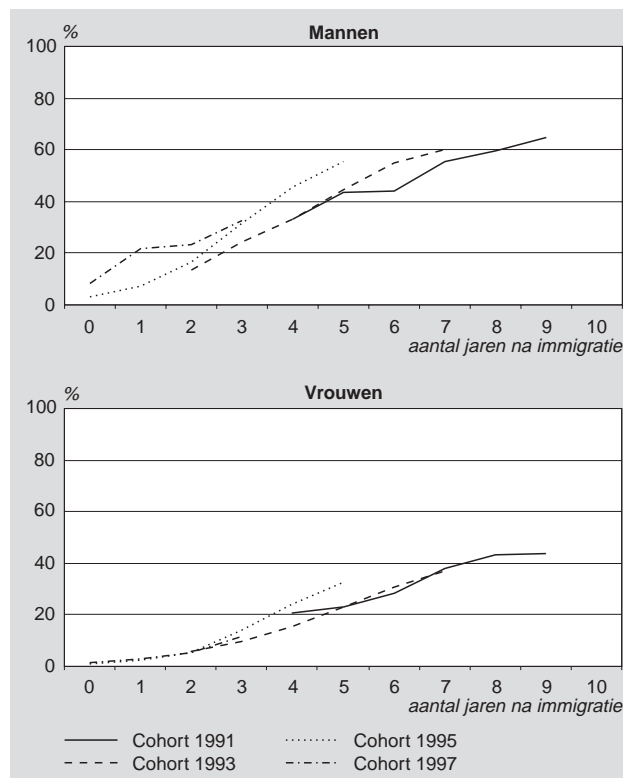
Er zijn grote verschillen in de uitkeringsafhankelijkheid. Van de mannelijke vluchtelingen die in 1995 uit Irak zijn gekomen, is in 2000 de helft aangewezen op een werkloosheids- of bijstandsuitkering. Bij de Somaliërs is dit 20 procent.

In *grafiek 4* is het percentage werkenden weergegeven voor verschillende cohorten asielmigranten naar duur van het verblijf in Nederland. Het gaat om de cohorten asielmigranten die zijn aangekomen in 1991, 1993, 1995 en 1997. Van het cohort mannelijke asielmigranten in 1991 heeft na zeven jaar meer dan de helft werk. Voor het cohort asielmigranten dat in 1995 kwam, werd deze vijftig procent – in een periode van hoogconjunctuur – al binnen vijf jaar gehaald. Bij de vrouwen zijn de verschillen tussen de immi-

3. Mannelijke asielmigranten naar geboorteland en sociaal-economische categorie, cohort 1995 en leeftijd 16-64 jaar

4. Asielmigranten met werk naar vestigingsjaar (excl. kleine banen)

grantencohorten iets kleiner. Na vijf jaar heeft ongeveer één op de drie vrouwelijke asielmigranten werk. Na verloop van tijd lijkt het aandeel actieven te stabiliseren en heeft bijna de helft van de vrouwelijke vluchtelingen werk.

Van de mannelijke asielmigranten die in 1995 als immigrant zijn geregistreerd, is in 2000 meer dan een kwart aangewezen op een werkloosheids- of bijstandsuitkering. Het hoogste percentage personen met een uitkering wordt waargenomen na een verblijf van twee jaar (44 procent). Ook van de mannelijke asielmigranten in 1997 is 44 procent twee jaar later afhankelijk van een uitkering. Voor het cohort asielmigranten in 1998 bedraagt het aandeel mannen dat twee jaar na de immigratie is aangewezen op een werkloosheids- of bijstandsuitkering 22 procent. Dit lagere aandeel hangt samen met de conjunctuur, maar wellicht ook met de versoepelde regels, die het voor asielzoekers eenvoudiger maken om te werken. Sinds 1998 is het asielzoekers die nog geen uitsluit hebben over hun asielverzoek toegestaan om in een periode van een jaar 12 weken bepaalde vormen van kortdurende arbeid te verrichten. Het gaat dan om seizoenarbeid in de land- en tuinbouw. Bij de vrouwen zien we een vergelijkbare trendbreuk. Bij de vergelijking tussen opeenvolgende cohorten asielmigranten moet er, zeker als het om uitkeringsafhankelijkheid gaat, rekening mee worden gehouden dat de regelgeving rond asiel, migratie en sociale zekerheid voortdurend verandert. Ook de praktijk rond statusverlening is in de onderzoeksperiode gewijzigd. In 1995 waren nog maar heel weinig voorlopige vergunningen tot verblijf (VVTV) toegekend. In 1998 kreeg bijna de helft van de asielmigranten een dergelijke voorlopige status. Dit is in de context van dit onderzoek van belang, omdat VVTV'ers, in tegenstelling tot personen met een A-status, niet in aanmerking komen voor bijstand.

5. Arbeidsmigranten

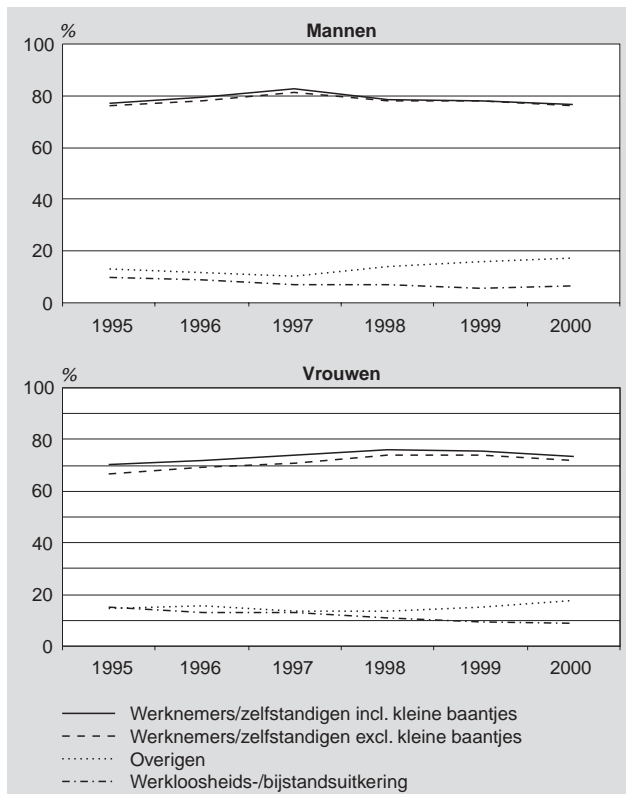
Het aantal arbeidsmigranten is onder invloed van de hoogconjunctuur aan het eind van de jaren negentig toegenomen van 10,2 duizend in 1995 tot 20,0 duizend in 2001. In 2002 kwamen, mede door de minder gunstige economische conjunctuur, iets minder dan 18 duizend personen voor werk naar Nederland. Gegevens over de positie op de arbeidsmarkt van immigranten na 2000 (en over de periode van minder gunstige conjunctuur vanaf 2002) zijn nog niet beschikbaar.

In de *grafieken 5 en 6* is de positie op de arbeidsmarkt van arbeidsmigranten weergegeven. Het aandeel arbeidsmigranten met werk ligt – ook direct na aankomst – duidelijk onder de 100 procent. Vermoedelijk gaat het hier om meemigrerende gezinsleden van arbeidsmigranten die ten onrechte zelf als arbeidsmigrant zijn geregistreerd.

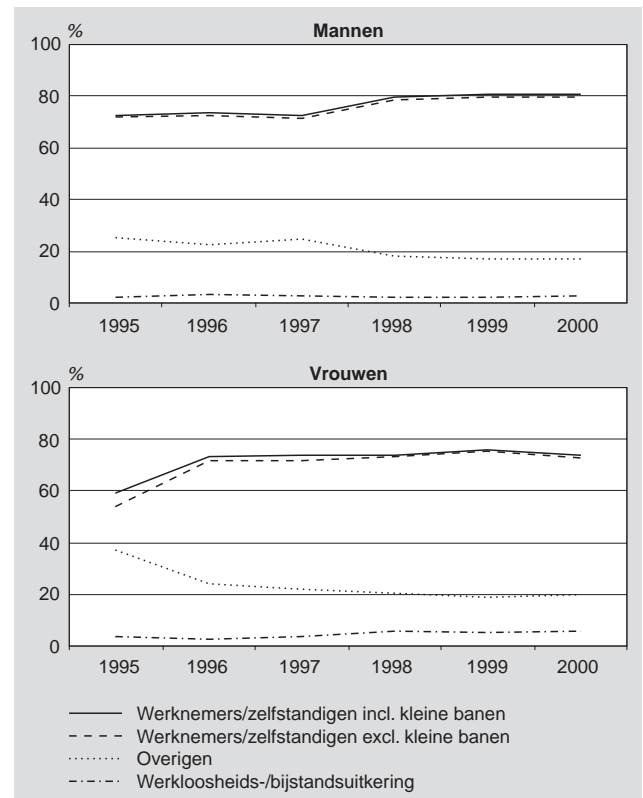
Het aandeel voormalige arbeidsmigranten dat afhankelijk is van een werkloosheids- of bijstandsuitkering is voor oudere cohorten groter dan voor recente cohorten. Dit is deels te verklaren door het feit dat immigranten van laatstgenoemde categorie geen arbeidsverleden hebben kunnen opbouwen en dus ook niet in aanmerking komen voor een werkloosheidsuitkering. Nieuwkomers die nog niet hebben gewerkt, komen uiteraard ook niet in aanmerking voor bijstand.

De dalende trend van het aantal voormalige arbeidsmigranten met een werkloosheids- of bijstandsuitkering als belangrijkste inkomensbron in de jaren 1995–2000 hangt samen met de conjunctuur. Van de arbeidsmigranten die in het begin van de jaren negentig naar Nederland zijn geko-

5. Arbeidsmigranten naar sociaal-economische categorie, cohort 1991 en leeftijd 16–64 jaar

6. Arbeidsmigranten naar sociaal-economische categorie, cohort 1995 en leeftijd 16–64 jaar

men, ontvangt in 2000 iets meer dan 5 procent een werkloosheids- of bijstandsuitkering. Voor de autochtone mannen is dit 2 procent, voor de vrouwen 3,5 procent.

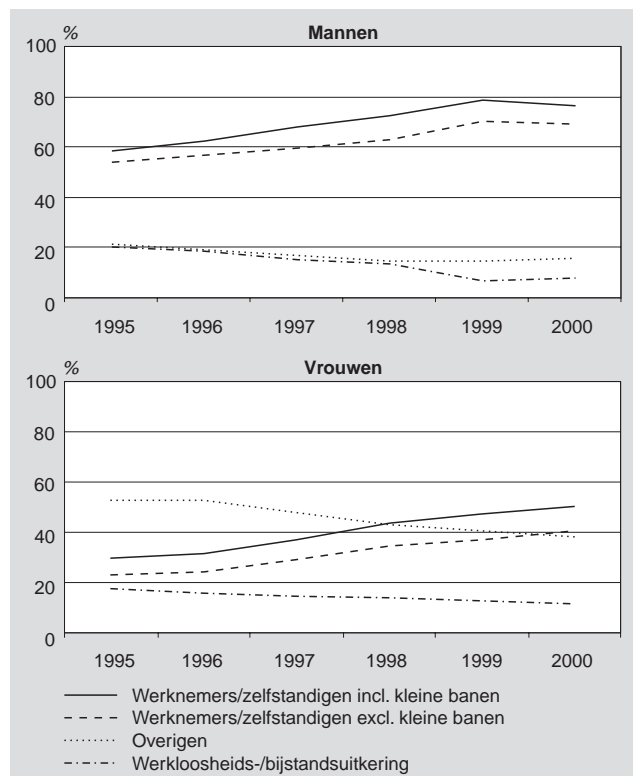
Het is moeilijk aan te geven in hoeverre de arbeidsmigranten van eerdere jaren representatief zijn voor de oorspronkelijke migratiestroom in het betreffende jaar. Arbeidsmigranten gaan, meer dan andere migrantencategorieën, vaak al na een paar jaar terug naar hun herkomstland. Bijna twee op de drie arbeidsmigranten zijn na vier jaar weer vertrokken. Hoger opgeleide arbeidsmigranten die in concernverband worden uitgezonden, keren mogelijk vaker terug naar hun moederland.

Zoals eerder opgemerkt, heeft dit onderzoek alleen betrekking op immigranten die na 1 januari 1998 nog in Nederland wonen. De resultaten voor cohorten van vóór die datum hebben dus alleen betrekking op immigranten die zich voor langere tijd in Nederland hebben gevestigd. Het is juist de informatie over deze immigranten die vanuit het oogpunt van integratie van belang is.

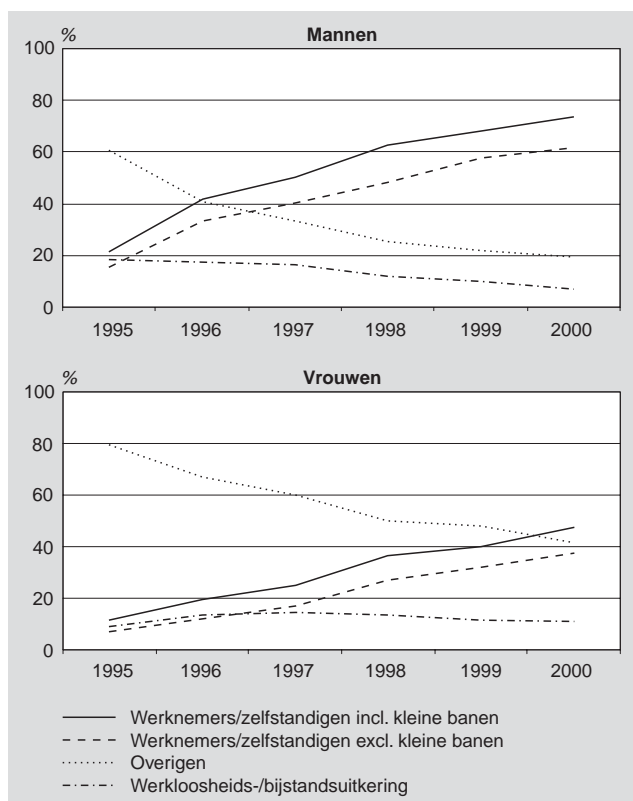
6. Gezinsherenigende migranten

Het aantal gezinsherenigende immigranten is sinds 1996 afgenomen. In 1996 kwamen 20,9 duizend gezinsherenigers naar Nederland (inclusief tegelijkertijd migrerende gezinsleden). In 2002 was dit gedaald tot 14,6 duizend. Dit is minder dan de aantallen gezinsvormers, arbeidsmigranten of asielmigranten. In 1998 vormden de gezinsherenigers nog de grootste categorie. Ook van de gezinsherenigers vindt een aanzienlijk deel snel werk (*grafiek 7 en 8*). Zes op

7. Gezinsherenigers naar sociaal-economische categorie, cohort 1991 en leeftijd 16-64 jaar

8. Gezinsherenigers naar sociaal-economische categorie, cohort 1995 en leeftijd 16-64 jaar

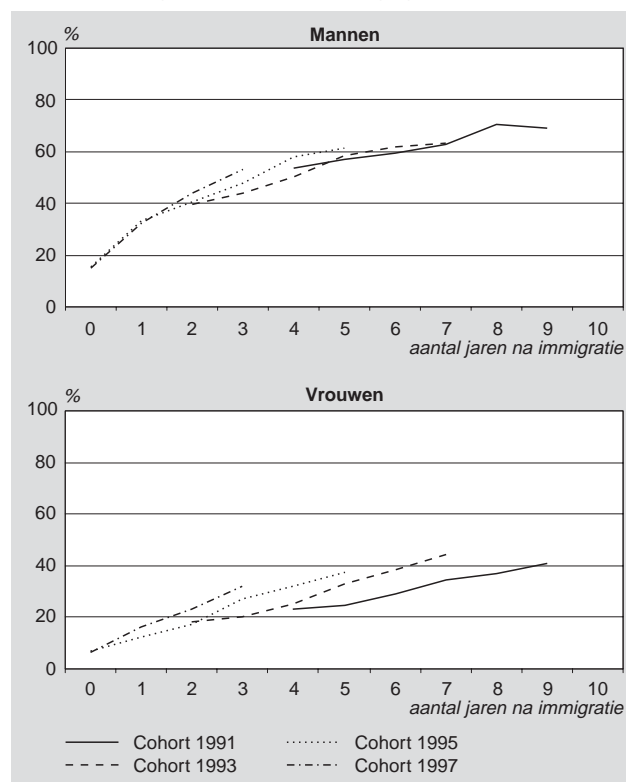

de tien mannen en vier op de tien vrouwen die in 1995 voor gezinshereniging naar Nederland kwamen, hebben na vijf jaar werk.

Van de gezinsherenigers krijgt 10 à 20 procent vanaf het eerste jaar bijstand. Dit lijkt strijdig met de regels die voorschrijven dat men, om in aanmerking te komen voor gezinshereniging, in het eigen levensonderhoud moet kunnen voorzien. Voor sommige categorieën zijn echter minder strikte inkomenseisen gehanteerd, bijvoorbeeld voor personen van 57,5 jaar of ouder, vluchtelingen en arbeidsongeschikten. Verder kan het voorkomen dat iemand in het begin van een kalenderjaar komt en aan het eind van het jaar bijstand ontvangt. De iets lagere uitkeringsafhankelijkheid van meer recente cohorten moet ook in dit perspectief worden gezien.

De patronen van arbeidsdeelname naar *duur van het verblijf* voor de verschillende cohorten gezinsherenigende mannen ontlopen elkaar niet veel (*grafiek 9*). Bij de vrouwen is voor opeenvolgende cohorten juist een olopend aandeel met betaald werk zichtbaar. Van de gezinsherenigende vrouwen die in 1991 zijn gekomen, heeft 23 procent na vier jaar werk. Voor het cohort gezinsherenigende vrouwen van 1995 werkt, in een periode van verbeterde conjunctuur, na vier jaar 32 procent.

9. Gezinsherenigers met werk naar vestigingsjaar, excl. kleine banen

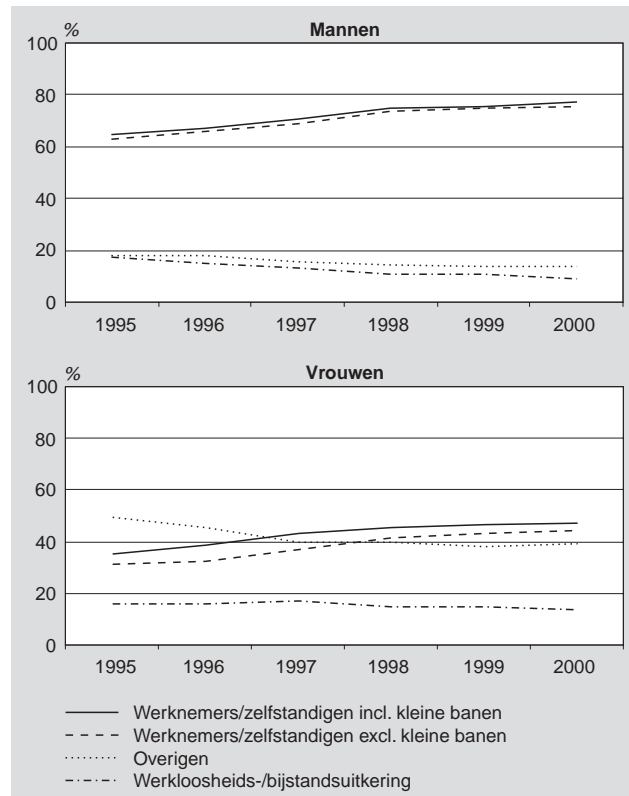
7. Gezinsvormende migratie

In 2002 kwam een record aantal gezinsvormende immigranten naar Nederland (20,8 duizend). Daarmee is de gezinsvormende migratie in omvang de belangrijkste migratiecategorie. De belangrijkste herkomstlanden zijn nog altijd Turkije en Marokko. Eén op de drie huwelijksmigranten komt uit een van deze landen. Ook Turken en Marokkanen van de tweede generatie kiezen nog vaak voor een partner uit het herkomstland.

De positie op de arbeidsmarkt van gezinsvormende immigranten is vrijwel gelijk aan die van de gezinsherenigers,

met dit verschil dat het aandeel gezinsvormende immigranten met betaald werk iets sneller toeneemt naar een hoger niveau, terwijl de uitkeringsafhankelijkheid wat geringer is (grafiek 10 en 11). Dit zou kunnen samenhangen met het feit dat gezinsvormers een wat betere uitgangspositie hebben doordat zij zich relatief vaak bij autochtonen en allochtonen van de tweede generatie voegen, terwijl gezinshereniging doorgaans plaatsvindt met iemand van de eerste generatie.

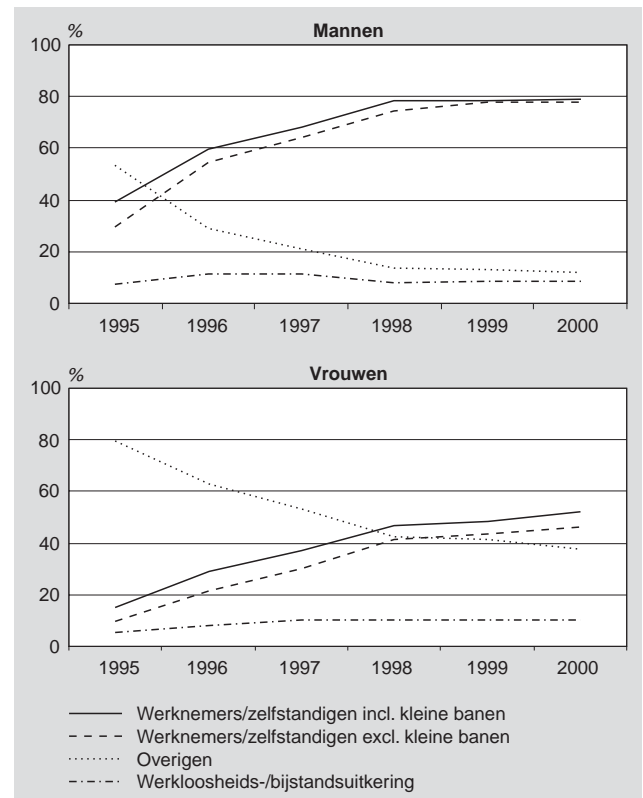
10. Gezinsvormers naar sociaal-economische categorie, cohort 1991 en leeftijd 16-64 jaar

Het percentage gezinsvormers met werk neemt toe voor opeenvolgende cohorten, voor zowel mannen als vrouwen (grafiek 12). Bij de gezinsherenigende immigranten is alleen voor de vrouwen een stijging in de arbeidsdeelname voor verschillende cohorten naar immigratiejaar zichtbaar. De participatie van het cohort gezinsvormende mannen van 1997 is na drie jaar al bijna op het niveau van de eerdere cohorten. Het aandeel met werk onder de vrouwen die in 1997 voor gezinsvorming naar Nederland zijn gekomen, overtreft in het jaar 2000 zelfs de participatie van alle eerdere cohorten.

Gezinsmigranten zijn vaak afkomstig uit Turkije en Marokko, maar komen ook uit westerse landen. In 1995 was ruim één op de drie gezinsherenigers en één op de vijf gezinsvormers afkomstig uit een West-Europees land of uit een van de westerse OESO-landen. Ontwikkelingen in arbeidsdeelname kunnen samenhangen met wijzigingen in de samenstelling van de groepen gezinsherenigers en gezinsvormers. Er hebben zich echter geen grote verschuivingen voorgedaan naar herkomstland. Bij de vrouwen is het aandeel van de gezinsvormende immigranten afkomstig uit

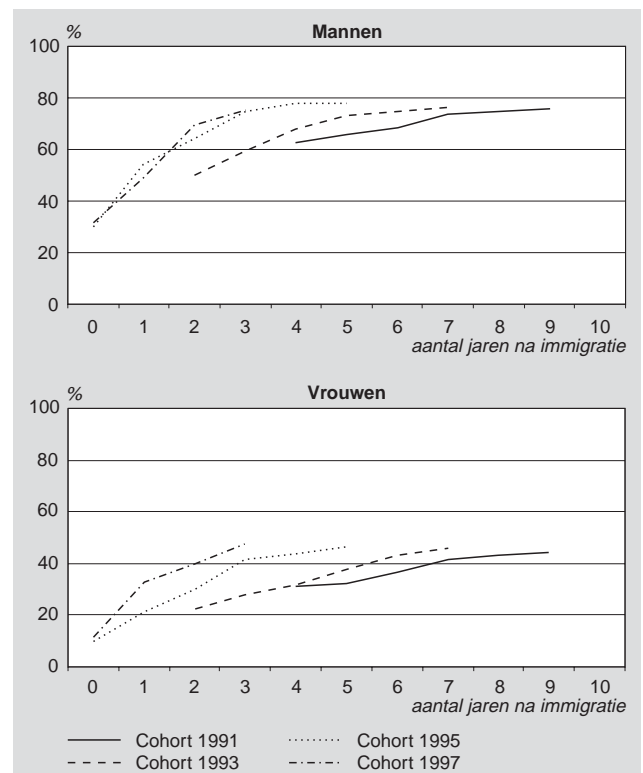
11. Gezinsvormers naar sociaal-economische categorie, cohort 1995 en leeftijd 16-64 jaar

Europese en OESO-landen in 1995 ten opzichte van 1991 iets afgenomen.

Verschillen in uitkeringsafhankelijkheid tussen verschillende groepen immigranten zijn deels te verklaren door de

12. Gezinsvormers met werk naar vestigingsjaar, excl. kleine banen

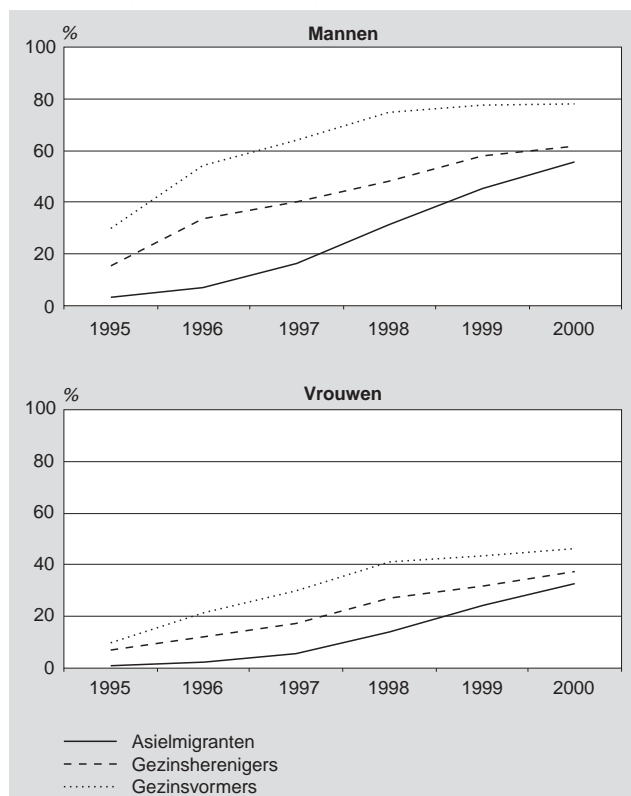

economische conjunctuur en wijzigingen in beleidsmaatregelen. Het lagere beroep op een werkloosheids- of bijstandsuitkering van latere cohorten kan samenhangen met de inkomenseisen die sinds 1993 aan gezinsherenigers en gezinsvormers worden gesteld. Het beroep op een werkloosheids- of bijstandsuitkering is vooral bij de vrouwen voor recente cohorten iets lager dan voor eerdere cohorten.

8. Migratiecategorieën vergeleken

Uit *grafiek 13* blijkt dat gezinsherenigers en (vooral) gezinsvormers eerder een plek op de Nederlandse arbeidsmarkt verwerven dan asielmigranten/vluchtelingen. Dit hangt voor een deel samen met de lange duur van asielprocedures en met het gegeven dat asielzoekers maar beperkt mogen werken zolang zij geen verblijfsstatus hebben. Het lijkt er wel op dat vluchtelingen de achterstand op de arbeidsmarkt vervolgens snel inhalen. Toch is na verloop van jaren, voor alle cohorten, het percentage asielmigranten met werk lager dan dat van gezinsmigranten, terwijl de uitkeringsafhankelijkheid ten opzichte van gezinsmigranten groter is.

13. Percentage met werk, naar migratiemotief, cohort 1995

Van de mannelijke asielmigranten die in 1995 in de GBA zijn ingeschreven, heeft 26 procent in 2000 een werkloosheids- of bijstandsuitkering. Van de mannelijke gezinsherenigers en gezinsvormers is dit 7 procent, respectievelijk 9 procent. Van de mannen die in 1995 als arbeidsmigrant naar Nederland zijn gekomen, krijgt na vijf jaar 3 procent een werkloosheids- of bijstandsuitkering.

Van de vrouwen die in 1995 als asielmigrant naar Nederland kwamen, ontvangt vijf jaar later 40 procent een werkloosheidsuitkering. Van de vrouwelijke gezinsherenigers en gezinsvormers is respectievelijk 11 en 10 procent na vijf jaar aangewezen op een uitkering. Voor de vrouwelijke arbeidsmigranten is dit 6 procent. Van de autochtonen is in 1999 ruim 2 procent van de mannen en 3,5 procent van de vrouwen aangewezen op een werkloosheids- of bijstandsuitkering.

Bij de interpretatie van de verschillen in arbeidsdeelname en uitkeringsafhankelijkheid moet rekening worden gehouden met de verschillende achtergronden van de migranten. Asielprocedures duurden in het verleden vaak vele jaren. De asielzoekers hadden in de tussentijd maar beperkte mogelijkheden om te werken. Deze uitgangssituatie is moeilijk vergelijkbaar met die van bijvoorbeeld arbeidsmigranten, die immers juist naar Nederland komen om te werken.

Ook de situatie van gezinsmigranten is moeilijk vergelijkbaar met die van asielmigranten. Aan de partner in Nederland wordt de eis gesteld dat deze in het onderhoud van zichzelf en van de immigrerende partner kan voorzien. Voor een deel zijn gezinsmigranten afkomstig uit westerse landen, zoals de buurlanden. Ruim één op de drie gezinsvormende migranten gaat bovendien trouwen of samenwonen met een autochtoon. Daarnaast moet er rekening mee worden gehouden dat immigranten met het oog op het leren van de taal en inburgering een aanpassingsperiode nodig hebben van enkele jaren.

9. Dynamiek in positie op de arbeidsmarkt

In de *grafieken 14 en 15* wordt de dynamiek in de positie op de arbeidsmarkt van verschillende groepen immigranten weergegeven. De grafieken hebben betrekking op alle immigranten waarvoor in twee opeenvolgende jaren informatie over de sociaal-economische categorie beschikbaar is.

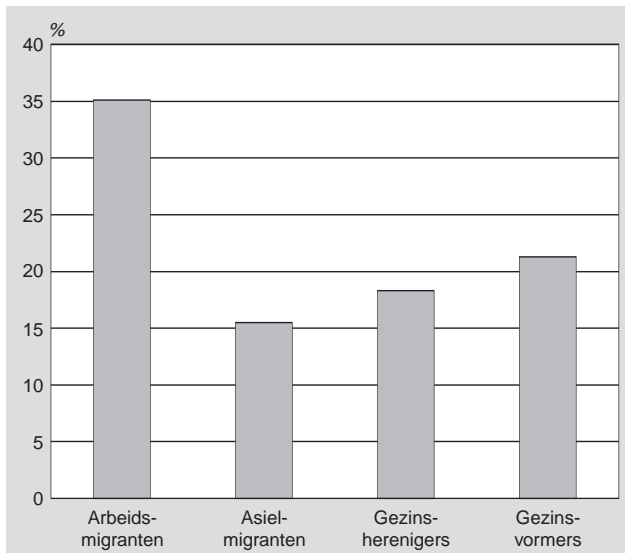
Van de voormalige arbeidsmigranten met een werkloosheids- of bijstandsuitkering heeft ruim één op de drie in het volgende jaar (weer) werk (*grafiek 14*). Dit percentage is twee keer zo hoog als voor de andere migranten. De vooruitzichten op werk zijn voor gezinsvormers wat beter dan voor gezinsherenigers.

Van de asielmigranten met werk als belangrijkste bron van inkomsten is 7 procent in het volgende jaar op een werkloosheids- of bijstandsuitkering aangewezen. Voor de gezinsmigranten is dit 4 procent en voor arbeidsmigranten 2 procent.

Arbeidsmigranten vinden naar verhouding snel een baan en worden niet snel werkloos, terwijl gezinsmigranten en (vooral) asielmigranten minder snel werk vinden, terwijl een relatief hoog percentage werkloos wordt.

Van de asielmigranten slagen de Chinezen en voormalig Joegoslaven er het beste in om economisch actief te worden. Van de Chinese asielmigranten met een werkloosheids- of bijstandsuitkering heeft een kwart een jaar later werk gevonden. Voor de Joegoslaven is dit iets minder dan één op de vijf.

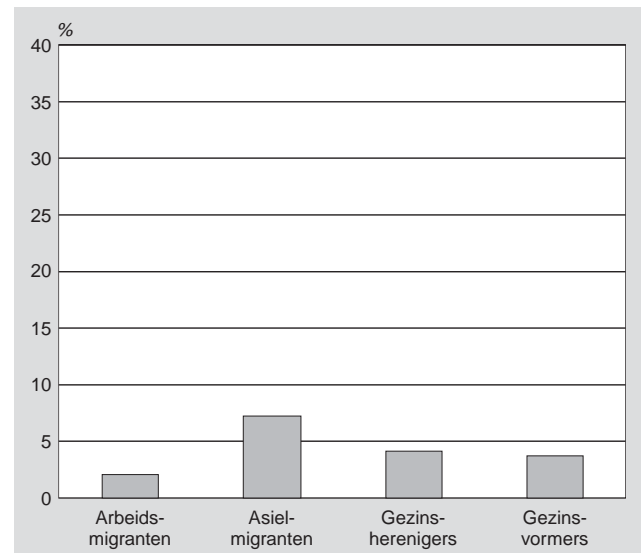
14. Jaar op jaar transitie van uitkering (werkloosheid/bijstand) naar werk, 1995–2000

Afghanen en Irakezen doen het in dit opzicht minder goed: één op de tien personen met een werkloosheids- of bijstandsuitkering heeft in het volgende jaar werk. Ter vergelijking: van de immigranten die zijn geboren in EU-landen heeft één op de drie een jaar later werk.

Het risico van terugval vanuit werk naar een uitkering is relatief groot voor Somaliërs, Irakezen en Afghanen (meer dan 10 procent). Bij Chinezen en voormalig Joegoslaven is het aandeel personen dat hun baan kwijtraakt met respectievelijk 7 en 4 procent beduidend lager. Voor immigranten afkomstig uit EU-landen is dit 2 procent.

15. Jaar-op-jaar transitie van werk naar uitkering (werkloosheid/bijstand), 1995–2000

Literatuur

Nicolaas, H. en A.H. Sprangers, 2001, Klein deel van asielzoekers ingeschreven in GBA. Maandstatistiek van de Bevolking 49(9), blz. 4–7. CBS, Voorburg/Heerlen.

Iraniërs in Nederland

Thomas Hessels ¹⁾

Op 1 januari 2003 woonden er in ons land ruim 28 duizend Iraniërs. Zij vormen een van de grotere nieuwe herkomst-groeperingen. Hun komst is het directe gevolg van de islamitische revolutie van 1979, toen sjah Mohamed Reza Pahlavi werd verdreven door ayatollah Khomeini. Nog steeds is Iran een islamitische republiek, hoewel er tekenen zijn die wijzen op meer politieke vrijheid. In dit artikel worden de belangrijkste demografische gegevens van Iraniërs in Nederland weergegeven. Tevens wordt een schets gegeven van hun integratiepositie.

1. Demografische gegevens

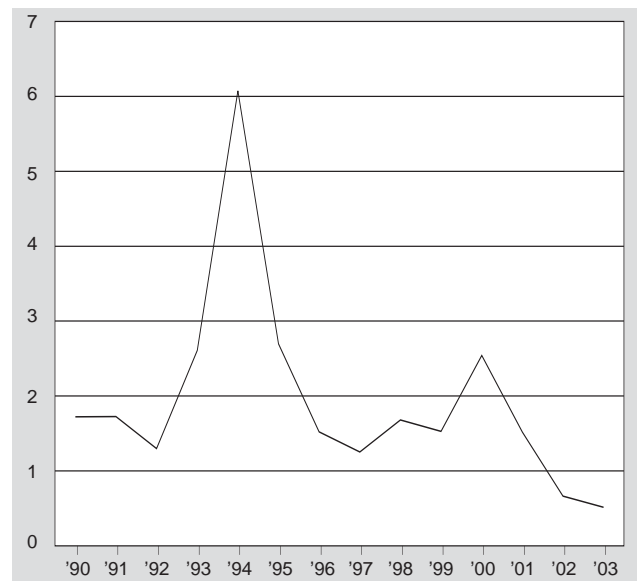
Op 1 januari 2003 waren er ruim 28 duizend personen van Iraanse herkomst ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA). Het betreft verblijfsrechtigen van Iraanse origine van de eerste en de tweede generatie. Dit aantal is inclusief Iraniërs die reeds tot Nederlands onderdaan zijn genaturaliseerd. Tussen 1996 en 2002 hebben ruim 10 duizend Iraniërs door naturalisatie het Nederlanderschap verkregen. Terwijl de immigratie naar Nederland doorgaat met gemiddeld 2 duizend personen per jaar in de periode 1996–2002, is de emigratie met gemiddeld 400 personen per jaar (600 in 2002) betrekkelijk gering. De natuurlijke groei ligt gemiddeld op ongeveer 300 per jaar.

Van de lidstaten van de Europese Unie kreeg Duitsland in de periode 1997–2001 de meeste asiolverzoeken uit Iran (bijna 19 duizend), gevolgd door het Verenigd Koninkrijk (11 duizend) en Nederland (bijna 9 duizend). In totaal wer-

den er in deze periode in de EU-landen bijna 60 duizend asiolverzoeken ingediend (staat 1).

Sinds 2002 is er een aanmerkelijke daling van het aantal asiolverzoeken van Iraniërs in Nederland te constateren (grafiek 1). In eerdere jaren lag het aantal asiolverzoeken op gemiddeld 2 duizend, met een uitschieter in 1994 van 6 duizend. In 2002 daalde het aantal asiellozoekers tot onder de duizend, om in 2003 nog verder te dalen.

1. In Nederland ingediende asiolverzoeken door Iraniërs, 1990–2003

Staat 1
Asielaanvragen van Iraniërs in 13 Europese landen, 1997–2001

	1997	1998	1999	2000	2001	Totaal 1997–2001
Duitsland	3 896	2 956	3 403	4 886	3 450	18 591
Verenigd Koninkrijk	585	745	1 319	5 169	3 345	11 163
Nederland	1 253	1 679	1 527	2 543	1 519	8 521
Oostenrijk	.	.	3 343	2 559	730	6 632
België	95	101	165	3 183	1 164	4 708
Zweden	351	613	854	739	780	3 337
Zwitserland	126	172	213	727	337	1 575
Noorwegen	138	270	350	327	412	1 497
Denemarken	158	170	184	378	326	1 216
Frankrijk	134	153	188	328	188	991
Spanje	168	79	79	77	29	432
Finland	23	46	50	50	56	225
Ierland	1	1	3	24	27	56
Totaal	6 928	6 985	11 678	20 990	12 363	58 944

Bron: UNHCR Statistics.

¹⁾ Mr. T. Hessels is werkzaam als senior beleidsmedewerker bij de Directie Coördinatie Integratiebeleid Minderheden van het ministerie van Justitie. Meninge in dit artikel hoeven niet overeen te komen met het standpunt van het CBS.

Basisgegevens over Iran

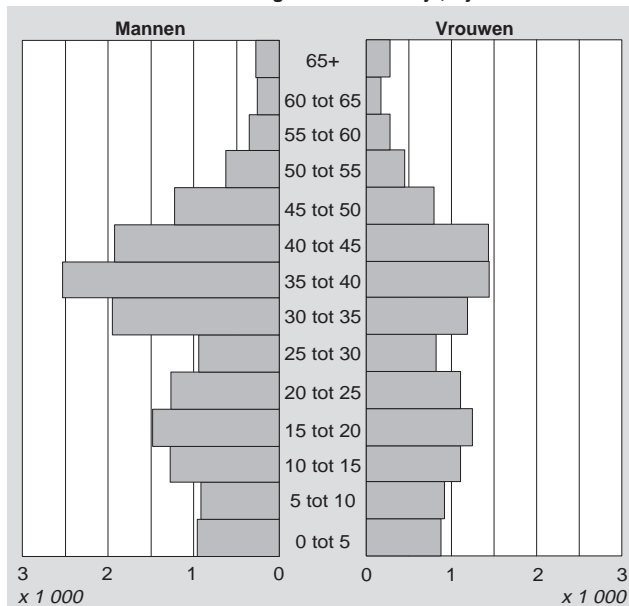
Iran is ongeveer 40 keer groter dan Nederland. Het grootste deel bestaat uit een bergachtig plateau, een woestijn die een derde van het land bestrijkt en smalle kustvlaktes in het zuiden en het noorden. In de hoofdstad Teheran, die in de noordelijke hoogvlakte ligt, zijn de winters vrij koud met sneeuw en de zomers heet en droog met temperaturen tot soms boven 40 graden Celsius. Het aantal inwoners wordt geschat op 65 miljoen, waarvan 12 miljoen in Teheran. De bevolking is merendeels sjietisch moslim. Sinds de islamitische revolutie zijn 3 à 5 miljoen burgers het land ontvlucht. Aan de grenzen met Afghanistan en Irak wonen vluchtelingen uit die landen.

In het huidige Iran zijn de regels en gebruiken van de islam met alle terreinen van de samenleving verweven. De vrouw is ondergeschikt aan de man, en dient buiten de deur te allen tijde een sluier te dragen. Op gebieden als onderwijs en sport zijn de seksen streng gescheiden. Vrouwen zijn uitgesloten van rechterlijke, religieuze en militaire functies.

Sinds 1908 is de winning van aardolie de belangrijkste inkomstenbron. Met de islamitische republiek is er nadruk gelegd op landbouw, kleine industrieën en coöperaties, en zijn de basisindustrieën genaturaliseerd. De economie is de laatste jaren niet stabiel en er is een gebrek aan werkgelegenheid. De combinatie van beperkte vrijheid en een kwijnende economie drijft een toenemend aantal jongeren ertoe een toekomst buiten Iran te zoeken (COA, 2002; Hessels, 2002).

Onder de Iraniërs in Nederland bevinden zich betrekkelijk veel jongeren. Ongeveer 40 procent is jonger dan 25 jaar (grafiek 2). Eveneens ongeveer 40 procent is dertiger of veertiger. Het merendeel van hen is gedurende de afgelopen 25 jaar als asielzoeker naar Nederland gekomen. Een klein deel arriveerde tussen 1981 en 2001 als uitgenodigd vluchteling. Een op de drie Iraniërs in Nederland is thuis-

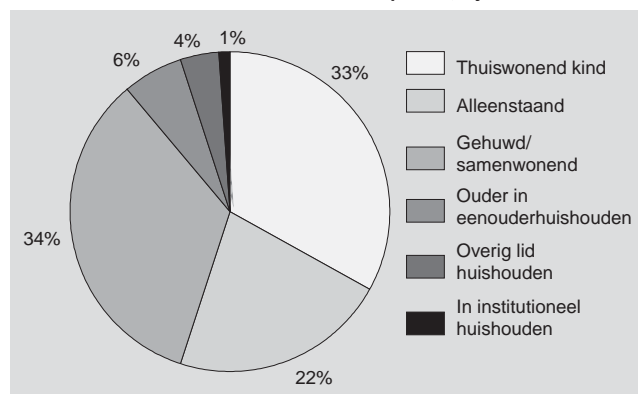
2. Iraniërs in Nederland naar geslacht en leeftijd, 1 januari 2003

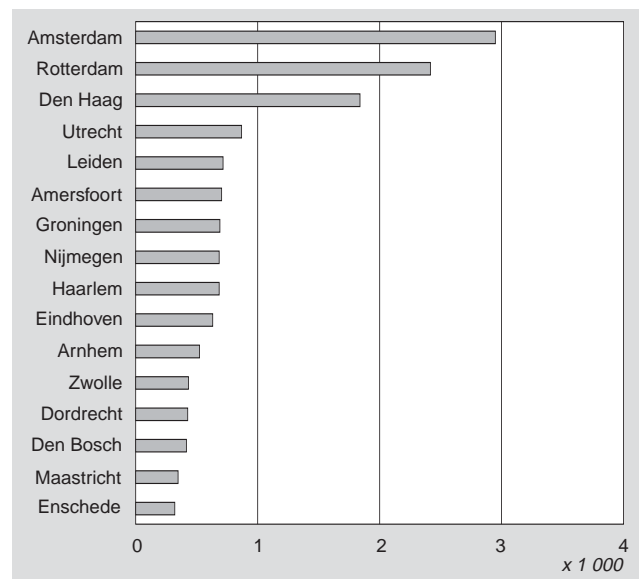
wonend kind (grafiek 3). Eveneens een op de drie woont gehuwd of ongehuwd samen. Ruim één op de vijf Iraniërs in Nederland is alleenstaand.

Ruim de helft van de Iraniërs woont in de randstedelijke provincies Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht (met respectievelijk 28, 19 en 9 procent van het totaal). Verder wonen betrekkelijk veel Iraniërs in Gelderland, Noord-Brabant en Flevoland (elk 8 à 10 procent). De stedelijke agglomeratie met de meeste Iraniërs is Amsterdam (bijna 3 duizend), gevolgd door Rotterdam en Den Haag (grafiek 4). In de overige grote gemeenten bedraagt het aantal Iraniërs enkele honderden.

3. Iraniërs in Nederland naar huishoudenspositie, 1 januari 2003

4. Grootstedelijke agglomeraties met 300 of meer Iraniërs, 1 januari 2003

2. Integratiepositie

Over de integratiepositie van Iraniërs in Nederland zijn geen recente gegevens beschikbaar. Enig inzicht biedt het onderzoek van Van den Tillaart et al. (2000) over de integratie van vijf nieuwe etnische groepen in Nederland, waaronder Iraniërs. Voor dit onderzoek werden 112 Iraniërs geïnterviewd, alsmede hun partners en kinderen. Onderstaande beschrijvingen zijn hoofdzakelijk gebaseerd op dit onderzoek. In het najaar van 2004 verschijnt de 'Integratiemonitor nieuwe etnische groepen', die een actue-

Recente politieke geschiedenis van Iran

De recente geschiedenis van Iran begint met sjah Reza Pahlavi in 1926. Hij introduceert westerse hervormingen en beperkt de invloed van de islam. In 1941 volgt zijn zoon Mohamed Reza hem op. Afgezien van een korte periode tussen 1951 en 1953 blijft Mohamed Reza aan de macht tot de islamitische revolutie onder leiding van ayatollah Khomeini in 1979. Deze revolutie leidt tot belangrijke sociale veranderingen, met een programma van desecularisatie van politiek, onderwijs en rechtspraak.

Tussen 1980 en 1988 is Iran in oorlog met Irak over omstreken grondgebied. De oorlog kost honderdduizenden Iraniërs het leven en leidt tot strenge vervolging van linkse activisten, separatistische Koerden en leden van religieuze minderheden, van wie velen het leven verliezen. In 1989 breekt een internationale rel uit als Khomeini tegen de Brits-Indiase schrijver Salman Rushdie met een fatwa de doodstraf uitspreekt vanwege de publicatie van het boek 'The Satanic Verses' ('De Duivelsverzen').

Na de dood van Khomeini in 1989 winnen de meer gematigde geestelijk leiders langzaam aan invloed. Ayatollah Khamenei wordt aangewezen als nieuw politiek en geestelijk leider en Rafsanjani als president. In 1997 wordt Mohammed Khatami gekozen als opvolger van Rafsanjani. Het naar meer vrijheid snakkende deel van de bevolking ziet hem als alternatief voor de conservatieve geestelijken. Khatami probeert een islamitische vorm van een wereldlijke maatschappij te vestigen en het isolement van de islamitische republiek op te heffen, maar zijn politieke mogelijkheden blijken uiteindelijk beperkt. De Geestelijk Leider en de Raad van Hoeders hebben de bevoegdheid om alle belangrijke politieke besluiten met een veto te treffen. Een bewijs hiervan is de uitsluiting door de Raad van Hoeders van tweeduizend hervormingsgezinde kandidaten van deelname aan de parlementsverkiezingen in februari 2004, wegens 'gebrek aan respect voor de islam' en 'gebrek aan trouw aan de Grondwet en de Valayat-e Faqih' (het beginsel dat de religie boven de politiek gaat; ministerie van Buitenlandse Zaken, 2003; Hessels, 2002).

ler en representatiever beeld zal schetsen van de situatie van Iraniërs in Nederland. De Integratiemonitor wordt uitgebracht door het Sociaal en Cultureel Planbureau, in samenwerking met het Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Algemeen

Gemiddeld zijn de Iraniërs die in Nederland wonen goed opgeleid. De meesten zijn afkomstig uit de steden en spraken al bij aankomst in Nederland Engels. Zij behoorden in Iran tot het moderne deel van de bevolking en onderhielden een westerse levensstijl. Een klein deel, voornamelijk bestaande uit Iraanse Koerden, is afkomstig van het platteland.

Aankomelijk moesten de Iraniërs sterk wennen aan de Nederlandse samenleving. Men leefde in de veronderstelling hier een materiële positie te kunnen verwerven die vergelijkbaar zou zijn met die in het eigen land. De succesvolle Iraanse gemeenschap in de Verenigde Staten en Canada

gold daarbij als voorbeeld. De realiteit is echter dat de Nederlandse samenleving, met haar gereguleerde economische structuur, aan nieuwkomers minder mogelijkheden biedt dan het geval is in landen met meer liberale economieën (Ghorashi, 2003).

Het besef om economisch weer vanaf het nulpunt te moeten beginnen, is voor veel Iraniërs dan ook een schok geweest. Men ervaart het als wrang om gerelateerd te worden aan laagopgeleide, 'etnische minderheden' en compenseert dit nogal eens door de eerste tijd Engels te blijven spreken.

Arbeidsmarkt

Het is voor de meeste Iraniërs in Nederland een lange en zware weg om een goede positie op de arbeidsmarkt te verwerven, temeer daar men posities ambieert in de hogere echelons. Uit het onderzoek van Van den Tillaart (2000) blijkt dat ongeveer de helft van de Iraniërs die werk zoeken daadwerkelijk een baan vindt. Iraniërs met een technische opleiding die in Nederland bijscholing hebben gekregen, zijn het meest kansrijk. Het succesvolst zijn de jonge Iraniërs die een volledig Nederlandse opleiding hebben doorlopen. Verder hebben Iraniërs in Nederland ook werk gevonden in de medische en de dienstverlenende sector. Voor de integratiepositie is dit economische gegeven niet onbelangrijk. Degenen die werk op het gewenste niveau hebben gevonden, blijken namelijk veel tevredener dan degenen die werkloos zijn of onder hun niveau werken. Sommigen hebben eigen bedrijfjes in de handel, horeca of dienstverlening opgezet. Uit het onderzoek 'Monitor etnisch ondernemerschap' (Van den Tillaart, 2001) blijkt dat er 620 Iraanse ondernemers actief waren in 2000. Hun succes is echter beperkt; de helft haakt binnen drie jaar af.

Onderwijs

Het middelbaar onderwijsstelsel in Iran is gebaseerd op de Amerikaanse high school. Zoals gezegd zijn de meeste Iraanse vluchtelingen goed opgeleid. Ouders die hun kinderen in Nederland op school doen, moeten wennen aan het minder directieve optreden van de docent: in Iran is men meer discipline gewend. Tegelijkertijd wordt het gewaardeerd dat kinderen al op jonge leeftijd leren om zelfstandig over zaken na te denken. De kinderen doen het op school in het algemeen redelijk. Er zijn echter gewenningsproblemen en er is sprake van een taalachterstand. Hierdoor blijven de prestaties van de Iraanse kinderen gemiddeld toch achter bij die van autochtone leerlingen.

Zeer veel volwassen Iraniërs in Nederland hebben taallessen gehad en cursussen gevolgd. Vier op de tien hebben Cito-eindniveau 5 gehaald. Velen zijn ambitieus en succesvol, en pakken alle studiekansen aan die Nederland hen biedt. Er is een voorkeur voor studies die in Iran als prestigieus gelden, zoals geneeskunde, tandheelkunde en technische studies. Daarnaast zal bij de studiekeuze ook meespelen dat taalvaardigheid in het Nederlands bij technische beroepen een minder grote rol speelt dan bij andere beroepen.

Gezondheid

Uit onderzoek (Vera, 1998) blijkt dat er in de gezondheidszorg veel communicatieproblemen zijn, gebaseerd op ver-

schillen in het relatiepatroon tussen arts en patiënt, de diagnose van ziektebeelden en de medicatie. In Iran wordt de dokter als een autoriteit beschouwd die zelfstandig bepaalt welke behandeling nodig is, terwijl in Nederland ook de voorkeur van de patiënt zelf meespeelt. In het algemeen hebben Iraniërs een voorkeur voor medicatie als concrete behandelingsvorm.

De geestelijke gezondheidszorg is voor de meeste Iraniërs een onbekende wereld: men is erg terughoudend om er gebruik van te maken. De scheiding tussen 'gek' en 'normaal' wordt binnen de Iraanse cultuur nogal scherp getrokken. Zo loopt een Iraniër die een beroep doet op een sociaal-psychiatrische dienst de niet geringe kans door zijn landgenoten als geestesziek te worden beschouwd. Depressiviteit, een aandoening die onder vluchtelingen geen uitzondering is, komt echter ook onder Iraniërs relatief vaak voor. De gedwongen migratie, vluchtelingentrauma's, het gemis van het vertrouwde culturele en familiale kader, de onzekerheid over het verblijf in Nederland, het feit dat men geen passend werk kan vinden, stress bij het regelen van complexe zaken: al deze factoren dragen bij aan het vóórkomen van depressies onder Iraniërs. Het leven in ballingschap leidt in veel gevallen tot een gespleten gevoel tussen enerzijds integratie en anderzijds het aanhouden van de eigen culturele banden. De drang tot overleven is daarbij dermate groot dat men psychische problemen die uit die gespletenheid voortvloeien vaak verdringt. Naarmate Iraniërs langer in ons land zijn, raken ze echter meer en meer vertrouwd met de psychische hulpverlening.

Sociale relaties

Bij Iraniërs is minder sprake van een collectief identiteitsgevoel dan bij de meeste andere vluchtelingengroepen. Zoeken bijvoorbeeld Somaliërs elkaar in Nederland op, Iraniërs geven er veelal de voorkeur aan om zich zo snel mogelijk aan te passen aan de nieuwe omgeving en sociale relaties buiten de eigen gemeenschap aan te gaan. Daarbij speelt ook mee dat veel Iraniërs goed onderlegd zijn in de Europese culturele geschiedenis. Gemengde huwelijken tussen Iraniërs en Nederlanders komen dan ook veel vaker voor dan bij andere vluchtelingengroepen. Toch is de aanpassing niet altijd gemakkelijk, onder meer omdat men moet wennen aan de Nederlandse compromiscultuur. Bij relatief veel Iraanse gezinnen komt het binnen enkele jaren na aankomst in Nederland tot echtscheiding. Een op de vijf ouders voedt de kinderen op in een eenoudergezin. Dit kan onder meer verklaard worden uit de sterk veranderde rollenpatronen van de partners in een westerse samenleving. In het land van herkomst is de man, zowel qua status als in financieel opzicht, immers het hoofd van het gezin. Deze ontwikkeling is overigens niet typerend voor Iraanse relaties, maar komt bij nagenoeg alle vluchtelingengroepen voor.

Terugkeer

Veel Iraniërs verkeerden – om uiteenlopende redenen – lange tijd in onzekerheid of men wel in Nederland zou (kunnen) blijven. Onder de groep die in de jaren tachtig is gekomen, leefde lang de hoop op een politieke omwenteling, waardoor terugkeer mogelijk zou zijn. Degenen die rond 1995 kwamen, hebben het erg moeilijk gehad omdat

zij jarenlang in onzekerheid bleven over de verblijfsmogelijkheden in Nederland. In afwachting hiervan verbleven ze in asielzoekerscentra, die weinig privacy en emplooi boden.

Anno 2004 is het politieke klimaat in Iran nog niet wezenlijk gewijzigd, hoewel er kleine tekenen van liberalisering zijn. Het Hoge Commissariaat voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties (UNHCR) verzet zich thans niet tegen gedwongen terugkeer van uitgeprocedeerde, afgewezen Iraanse asielzoekers. Desondanks zijn er geen tekenen die er op wijzen dat het islamitische overheidsbestuur op zijn retour is. De bereidheid om vrijwillig terug te gaan naar Iran is om deze reden zeer beperkt. Vermoedelijk zullen ook betrekkelijk weinig Iraniërs teruggaan wanneer het politieke klimaat wezenlijk verandert. Velen hebben hier inmiddels een plaats in de maatschappij gevonden, zijn gewend geraakt aan de Europese levenswijze en hebben kinderen gekregen die het hier betrekkelijk goed doen. Het is eerder te verwachten dat men op en neer reist – met behoud van het Nederlands paspoort – dan dat men definitief zal terugkeren. Verder valt op dat een deel van de Iraniërs in Nederland doorreist naar landen waar zij de kans op betaald werk groter achten, voornamelijk naar de Verenigde Staten en Canada. Beide landen kennen een grote Iraanse gemeenschap.

3. Tot slot

Iraniërs hebben geen moeite met de westerse leefstijl. De meesten praktiseren hun religie in Nederland niet. Degenen die dat wel doen, kunnen dit goed combineren met het integratieproces in de Nederlandse samenleving. Voor zover zij praktiserend moslim zijn, belemmert dit hun integratieproces niet. Desondanks hebben ze het niet gemakkelijk gevonden om in Nederland te integreren. Hooggestemde verwachtingen over een nieuwe toekomst liepen bij velen stuk op niet te realiseren carrièreperspectieven. Voorts heeft een groot aantal meerdere jaren moeten doorbrengen in een asielzoekerscentrum. Deze factoren hebben bij velen het gevoel in Nederland thuis te zijn ondergraven. Wel is door de jaren heen het besef gegroeid dat terugkeer naar Iran er niet inzit, en dat men er beter aan doet te investeren in verblijf in Nederland. Dat gebeurt dan ook langzamerhand: er is sprake van een opkomst van Iraanse bedrijven en de aanwezigheid van Iraanse intellectuelen in verschillende Nederlandse instellingen.

Literatuur

COA, 2002, Landen van herkomst. Informatie over twaalf landen waar asielzoekers vandaan komen. Centraal Orgaan Opvang Asielzoekers, Den Haag.

Ghorashi, H., 2003, Ways to survive, battles to win: Iranian women exiles in the Netherlands and the US. New York Nova Science Publishers.

Hessels, T., 2002, Iraniërs in Nederland, een profiel. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag.

Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2003, Algemeen ambtsbericht Iran. Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag.

Tillaart, H. van den, et al., 2000, Nieuwe etnische groepen in Nederland. Een onderzoek onder vluchtelingen en statushouders uit Afghanistan, Ethiopië en Eritrea, Iran, Somalië en Vietnam. Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen, Nijmegen.

Tillaart, H. van den, 2001, Monitor etnisch ondernemerschap. Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen, Nijmegen.

Vera, P., 1998, Dan is je spiegel gebroken. Een onderzoek naar de problemen van vluchtelingen met gezondheid en gezondheidszorg in Nederland. Brabants Ondersteuningsinstituut Zorg, Tilburg.

Bevolkingsdynamiek in de vier grote steden

Jan Latten¹⁾, Marco Bontje²⁾ en Han Nicolaas³⁾

De bevolking van de vier grote steden groeit nauwelijks. Wel verandert de demografische en sociaal-economische samenstelling van de bevolking. Zo heeft een steeds groter deel van de bevolking een allochtone herkomst, neemt het gemiddeld inkomen af en neemt het aandeel eenpersoonshuishoudens toe. Welke onderliggende bevolkingsstromen doen zich, kwantitatief en kwalitatief, voor? Welke rol spelen deze stromen in de resulterende demografische en sociaal-economische structuur?

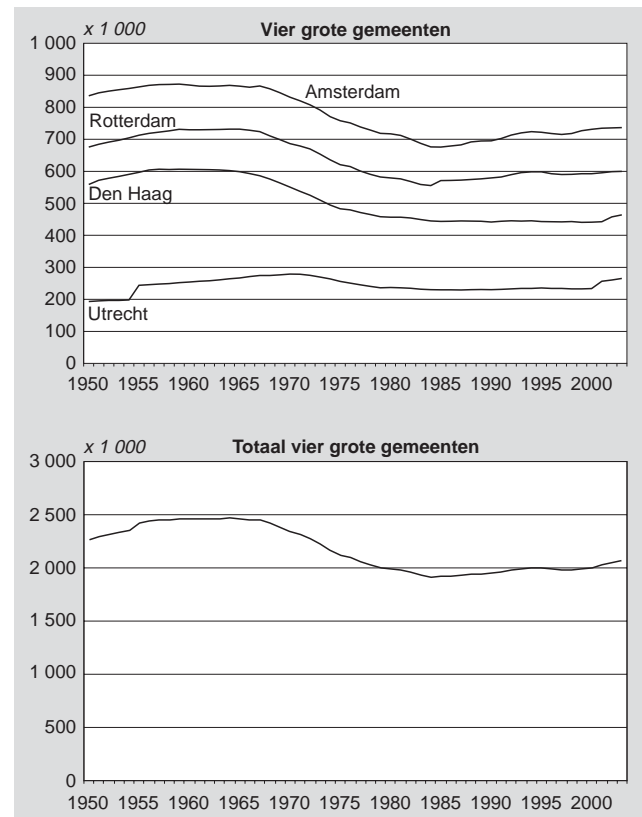
1. Inleiding

Met divers ruimtelijke beleid en volkshuisvestingsbeleid heeft de overheid vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw suburbanisatie aangemoedigd. Er ontstonden nieuwe suburbane woonwijken in een aantal vastgestelde 'groei-kernen'. Zo zijn plaatsen ontstaan als Zoetermeer bij Den Haag, Purmerend bij Amsterdam en Houten bij Utrecht. Hoewel de verschillende fasen van het nationale ruimtelijke beleid en het volkshuisvestingsbeleid wisselend succes kenden, staat vast dat ze de migratiestromen van en naar de (grote) steden sterk hebben beïnvloed (Bontje, 2001; Ostendorf, 2001; Jobse et al., 1990). Het groeikernenbeleid had echter ook onvoorziene negatieve gevolgen. Vanaf het midden van de jaren zestig maakten de vier grote steden in ons land een periode door van bevolkingsverlies (grafiek 1).

De grote steden verloren daarmee ook draagvlak voor voorzieningen. De eerste gevolgen van een selectieve uittocht werden zichtbaar, en er ontstond een zekere vrees voor sociaal-economische polarisatie tussen de arme stad en de rijke omgeving. Om de middenklasse in de stad te houden, zou een aantrekkelijk woonmilieu worden geboden. Daarop werd in de jaren tachtig het *compacte-stadbeleid* geformuleerd. Nieuwe woonwijken werden zoveel mogelijk in of vlakbij de stad gepland. Er kwamen plannen voor grootschalige stedelijke herstructureringsprojecten, zoals de Oostelijke Eilanden in Amsterdam en de Kop van Zuid in Rotterdam, waarbij oude haven- en industrieterreinen omgetoverd zouden worden tot woongebieden.

Tussen 1985 en 1995 kwam in de vier grote steden een einde aan de daling van de bevolking en nam de bevolking weer toe, hoewel de bevolkingsgroei vergeleken met de middelgrote steden en de suburbane gemeenten bescheiden was. De selectieve uittocht werd niet tot staan gebracht. Everaers en Musterd (1994) veronderstelden veeleer een

1. Bevolkingsomvang op 1 januari, 1950–2003

verband tussen het herstel van de stedelijke bevolkingsgroei, eind jaren tachtig, en de economische herstructurering en de veranderende huishoudenssamenstelling. De overgang van een industrie- naar een dienstensamenleving bood andere werkgelegenheid en droeg bij aan de emancipatie van vrouwen op de arbeidsmarkt. Dit werkte de opkomst van een- en tweepersoonshuishoudens in de hand. Deze ontwikkeling vertaalde zich ruimtelijk in een groeiende bevolking met een potentiële voorkeur voor een stedelijk woonmilieu. Daarnaast groeide het aandeel gezinnen van allochtone herkomst.

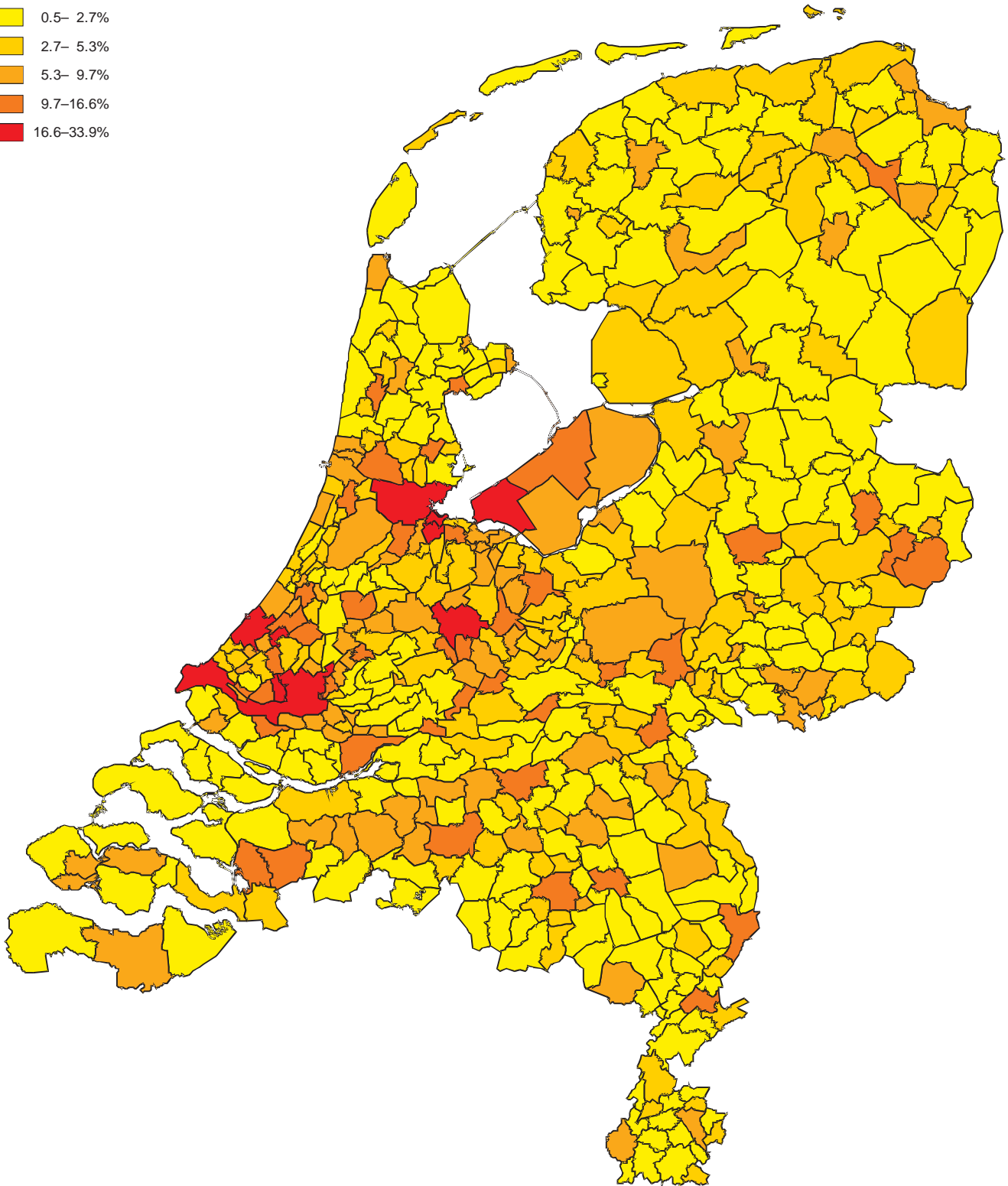
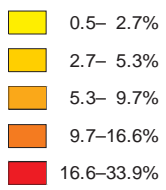
In de jaren negentig verschenen de VINEX-locaties aan de randen van de grote en middelgrote steden, deels binnen de gemeentegrenzen, deels op grondgebied dat was geannexeerd door de grote steden. Bestuurlijk horen de nieuwe woongebieden daarmee tot de stad, maar historisch gezien zijn het suburbane overloopgebieden. Daarmee zijn de uittocht uit de stad en de gevolgen daarvan in sommige gevallen administratief minder zichtbaar geworden. Feitelijke processen kunnen zich immers binnen het oorspronkelijke bestuursgebied handhaven, zonder dat deze processen in de gemeentelijke statistieken zichtbaar zijn. In paragraaf 5 wordt hierop nader ingegaan.

¹⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg; Universiteit van Amsterdam.

²⁾ Universiteit van Amsterdam.

³⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.

2. Gemeenten naar percentage niet-westerse allochtonen, 1 januari 2003

Wat betreft de ontwikkeling van de absolute bevolkingsomvang was er in de jaren negentig geen duidelijke trend van suburbanisatie of urbanisatie zichtbaar. Er leek een status quo te zijn ingetreden. Rond de millenniumwisseling was er weer groei voor de vier steden als totaal, hetgeen overigens werd veroorzaakt door de annexaties van Den Haag en Utrecht. Desalniettemin woonde in 2003 nog maar 13 procent van de bevolking van Nederland in één van de vier grote steden. In 1960 was dit nog 22 procent.

2. Samenhang met andere kenmerken

Niet-westerse allochtonen

De demografische en sociaal-economische structuur van de grootstedelijke bevolking is ook in de jaren negentig veranderd. De groeiende groep allochtonen, in combinatie met gezinsvormende immigratie, zorgden ervoor dat de samenstelling van de grootstedelijke bevolking veranderde. De internationale immigratie van niet-westerse bevolkingsgroepen richtte zich vooral op de grote steden. De concentratie van niet-westerse allochtonen in de steden nam toe. Thans vormen de grote steden in het westen van het land concentratiegebieden (*grafiek 2*). Aangezien deze instroom niet zonder meer zichtbaar is in een overeenkomstige toename van de bevolkingsomvang, moet er dus ook sprake zijn geweest van uitgaande stromen. Welke kenmerken hebben die uitgaande stromen? Een groeiende concentratie van personen met bepaalde kenmerken kan immers ook ontstaan door selectieve uitstroom uit de stad of uit bepaalde wijken.

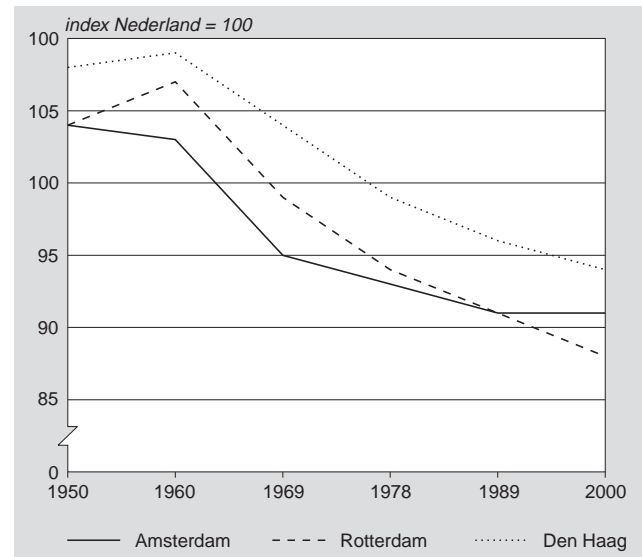
Besteedbaar inkomen

Het gemiddeld besteedbaar inkomen van de bevolking in de grote steden, zichtbaar vanaf medio jaren zestig, is in de jaren tachtig en negentig blijven dalen. Lag het inkomen in de vier grote steden in de jaren vijftig nog ruim boven het landelijk gemiddelde, in de jaren zestig en zeventig sloeg deze voorsprong om in een achterstand, die sindsdien nog is toegenomen. Zelfs de lichte bevolkingstoename rond 2000 heeft dit beeld niet kunnen veranderen. In 2000 was het besteedbaar inkomen in de drie grootste steden van het land 6 tot 12 procent lager dan het gemiddelde (Kasperski, 2004; *grafiek 3*). Dit patroon kan erop wijzen dat er sprake is van selectieve stromen wat betreft sociaal-economische positie en/of inkomen, waarbij per saldo nog steeds de relatief hoge inkomens de steden verlaten en worden vervangen door instromers met relatief lage inkomens.

Overige kenmerken

De selectiviteit van stadsbewoners heeft diverse kanten. Hun herkomst en hun gemiddeld inkomen verschillen met die van degenen die buiten de steden wonen. De grote steden herbergen ook meer uitkeringsafhankelijken. Amsterdam is de gemeente met het hoogste percentage uitkeringsafhankelijken, en ook Rotterdam zit in dit opzicht in de toptien. Tegelijkertijd wonen in de grote steden meer eenpersoonshuishoudens. Amsterdam heeft met 55 procent het grootste aandeel van deze huishoudens. In de overige

3. Inkomensontwikkeling van inkomensontvangers in drie grote gemeenten, 1950–2000

drie grote gemeenten schommelt het percentage eenpersoonshuishoudens rond de 50. Landelijk bestaat één op de drie huishoudens uit één persoon.

Al deze verschillen kunnen samenhangen met een wijziging van de inkomensverdeling. Het zijn immers vooral de huishoudens met twee inkomens die in de jaren negentig het meest hebben geprofiteerd van de welvaartsstijging. Binnen de steden kan zich een geleding ontwikkelen van, bijvoorbeeld, allochtone huishoudens met een relatief laag besteedbaar inkomen en een grote uitkeringsafhankelijkheid, naast autochtone tweeverdieners met een relatief hoge welvaart.

De waargenomen selectiviteit op gemeenteniveau is bovendien een gemiddelde voor alle wijken en buurten. Verschillen die op gemeenteniveau worden gemeten, kunnen daardoor concentraties binnen de stad, in buurten en wijken, maskeren. Toch is de laatste jaren de indruk ontstaan dat de situatie voor delen van de steden toenemend, en soms in zeer sterke mate, selectief is (Latten, 2004).

Selectiviteit

De totaalcijfers suggereren misschien weinig dynamiek, maar op kleinere schaal kan er toch veel aan de hand zijn. Dit heeft onder meer te maken met selectiviteit in substromen van de bevolkingsontwikkeling. Het is immers nog maar de vraag of instromers en uitstromers dezelfde personen zijn, of personen met vergelijkbare kenmerken. In het laatste geval kan het verschijnsel zich voordoen door instromers met andere kenmerken. Vanuit de theoretische visie van de sociale ecologie wordt dit vaak beschreven in termen van 'invasie' van nieuwe bevolkingsgroepen. Als deze invasie leidt tot een situatie waarin de instromende groep de meerderheid vormt of kwalitatief de overhand krijgt, spreekt men van 'successie'. De processen van invasie en successie kunnen leiden tot segregatie (Nelissen, 1972).

Een andere benadering van selectieve migratie is de *escalator region*-hypothese van Fielding (1992). Fielding stelt

dat grote steden en hun regio's in veel westerse landen fungeren als een soort roltrap voor de opleidings- en arbeidscarrière van jongeren. Jonge mensen trekken naar de stad voor hun opleiding en doen daar vaak ook hun eerste ervaringen op de arbeidsmarkt op. Als ze carrière gemaakt hebben, 'stappen ze weer van de roltrap af' en vestigen ze zich in een aantrekkelijker woonomgeving, op enige afstand van de grote stad. Zo ontstaan selectieve migratiestromen die ertoe kunnen leiden dat de stedelijke sociaal-economische structuur verzwakt, omdat degenen die opwaarts mobiel zijn voortdurend uitstromen.

Cortie (2003) constateert in een analyse van migratiebewegingen in de regio Amsterdam tussen 1988 en 2000 dat sommige etnische minderheidsgroepen, met name die van Surinaamse en Antilliaanse herkomst, zich steeds vaker in suburbane gemeenten vestigen. Het is dan ook niet alleen van belang de omvang van de in- en uitgaande stromen te kennen, maar ook te weten wat de kenmerken zijn van de instromers, uitstromers en doorstromers.

3. Verborgene dynamiek in de vier grote steden in de periode 1995–2002

In het volgende wordt ingegaan op een beschrijving van de omvang van de stromen naar en uit de vier grote steden in de periode 1995–2002. Het hoofddoel hiervan is een verkenning van de eventuele selectiviteit in de stromen, om zo de sociaal-demografische structuur van de bevolking te verklaren. Verder zal worden geprobeerd een beeld te krijgen van de mate waarin de instromers en uitstromers dezelfde personen zijn. Hiertoe worden de volgende ingangen gekozen:

- de omvang en intensiteit van instroom en uitstroom in de periode 1995–2002 (par. 3.1)
- de intensiteit van doorstroom in de periode 1995–2002 (par. 3.2)

- de intensiteit van 'zittenblijvers': het aandeel inwoners (exclusief de nieuwgeborenen en overledenen) dat aan zowel het begin als het eind van de periode aanwezig is (par. 3.3).

Telkens wordt een vergelijking gemaakt tussen de vier grote steden en overig Nederland, om na te gaan in hoeverre de intensiteit van in- en uitstroom in de vier grote steden afwijkt van het gemiddelde voor Nederland.

3.1 Omvang van instroom en uitstroom, 1995–2002

Tussen 1995 en 2003 is de bevolking in de vier grote steden met 66 duizend personen gegroeid. In Nederland als geheel is het inwonertal toegenomen met 768 duizend (zie *staat 1*). Het groeitempo in de vier grote steden is lager dan dat van Nederland als geheel (33 per duizend tegenover 51 per duizend). De bevolkingsomvang van Rotterdam is zelfs vrijwel gelijk gebleven. Daardoor lijkt het alsof bevolkingsdynamiek in Rotterdam ontbreekt. Een belangrijk deel van de groei in Den Haag en Utrecht is bovendien tot stand gekomen door annexaties. De beperkte dynamiek die er is, is door deze annexaties dus grotendeels langs administratieve weg gerealiseerd. Zonder annexaties zou de groei van de vier grote steden een kleine 40 duizend personen lager zijn geweest en zou de bevolkingsgroei vrijwel tot stilstand zijn gekomen.

Hoe is het beeld van de bevolkingsontwikkeling als naar de onderliggende stromen wordt gekeken?

Gerelateerd aan de *gemiddelde* bevolkingsomvang in de onderzoeksperiode, is zowel de instroom als de uitstroom per duizend inwoners voor elk van de vier grote steden hoger dan in Nederland als geheel (geboorte en sterfte zijn buiten beschouwing gelaten; *grafiek 4a en 4b*).

Grafiek 4a laat zien dat de vier grote gemeenten tezamen, vergeleken met het gemiddelde van de andere gemeenten,

Staat 1
Bevolkingsdynamiek in de vier grote gemeenten, overige gemeenten in de vier stedelijke agglomeraties en resterende gemeenten in de periode 1995–2002

Gemeente	Bevolking 1-1-1995	Geboorte	Sterfte	Binnenlandse migratie		Buitenlandse migratie		Instroom + geboorte		Uitstroom + sterfte ¹⁾		Bevolking 1-1-2003 ²⁾
				vestiging	vertrek	vestiging	vertrek ¹⁾	Totaal	waar- onder uit binnen- en buiten- landse migratie	Totaal	waar- onder uit binnen- en buiten- landse migratie	
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(1)+(3)+(5)	(3)+(5)	(2)+(4)+(6)	(4)+(6)	
x 1 000												
Amsterdam	722,2	79,9	54,4	192,9	228,7	94,5	75,2	367,3	287,4	358,3	303,9	736,6
Rotterdam	598,2	59,4	52,6	164,7	193,0	64,2	42,4	288,3	228,9	288,0	235,4	599,7
Den Haag	442,9	44,5	40,8	136,4	158,6	64,7	43,3	245,6	201,1	242,7	201,9	463,8
Utrecht	235,6	26,8	16,8	110,0	117,4	20,3	16,2	157,1	130,3	150,5	133,6	265,2
Totaal vier grote gemeenten	1 999,0	210,6	164,6	604,0	697,7	243,7	177,2	1 058,4	847,8	1 039,5	874,9	2 065,2
Overige gemeenten in de vier stedelijke agglomeraties	1 422,4	143,2	97,5	581,6	511,3	79,1	65,7	803,9	660,7	674,5	577,0	1 510,4
Overige gemeenten	12 002,6	1 229,9	848,1	3 839,9	3 816,6	621,0	429,8	5 690,7	4 460,8	5 094,5	4 246,3	12 617,0
Alle gemeenten	15 424,1	1 583,6	1 110,2	5 025,5	5 025,5	943,8	672,6	7 552,9	5 969,3	6 808,4	5 698,2	16 192,6

¹⁾ Inclusief het saldo van de administratieve correcties.

²⁾ Inclusief het saldo van de overige correcties en (op gemeentelijk niveau) mutaties in de bevolking ten gevolge van gemeentegrenswijzigingen.

relatief de grootste *instroom* kennen. De overige gemeenten in de agglomeraties nemen een tussenpositie in. De geringste instroom kennen de gemeenten buiten de stedelijke agglomeraties (37 procent).

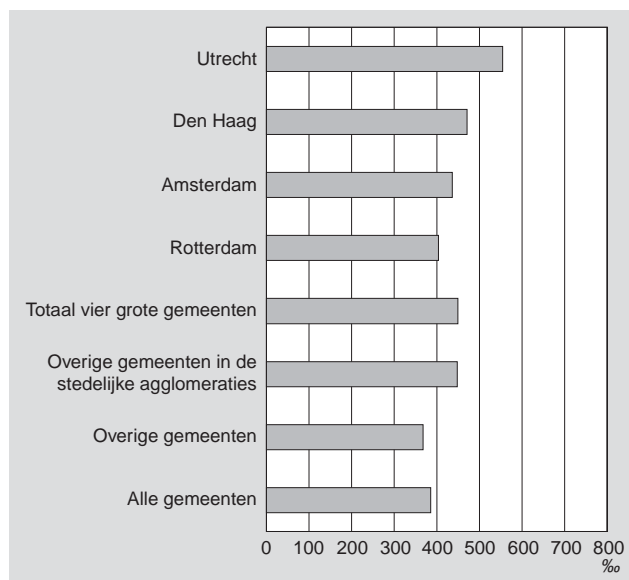
Van de vier grote steden heeft Utrecht de grootste relatieve instroom (55 procent instromers). Hierna volgen Den Haag (47 procent), Amsterdam (44 procent) en Rotterdam (40 procent).

Ook wat betreft *uitstroom* zijn de vier grote steden, vergeleken met het gemiddelde voor andere gemeenten, het meest dynamisch (grafiek 4b). De uitstroom is het grootst in Utrecht (55 procent uitstromers), gevolgd door Den Haag (47 procent), Amsterdam (45 procent) en Rotterdam (41 procent). Het grootste verschil bestaat opnieuw met het gemiddelde voor gemeenten buiten de stedelijke agglomeraties (35 procent).

Voor de vier grote steden tezamen geldt dat 45 procent van de inwoners zich in de periode 1995–2002 nieuw in de stad heeft gevestigd en dat 46 procent in dezelfde periode is vertrokken. Dit wijst op licht bevolkingsverlies door uitstroom. Voor alle gemeenten tezamen ligt het niveau van de instroom op 39 procent en dat van de uitstroom op 36 procent. Dit wijst op bevolkingsgroei door instroom.

De bevolking in de vier grote steden wordt, met andere woorden, meer dan gemiddeld gekenmerkt door recente vestiging en vertrek. Bovendien overtreft in de vier grote steden de uitstroom de instroom (exclusief geboorte en sterfte), wat bij de overige gemeenten niet het geval is. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat het (negatieve) saldo van de binnenlandse migratie het (positieve) saldo van de buitenlandse migratie van de vier grote gemeenten overtreft.

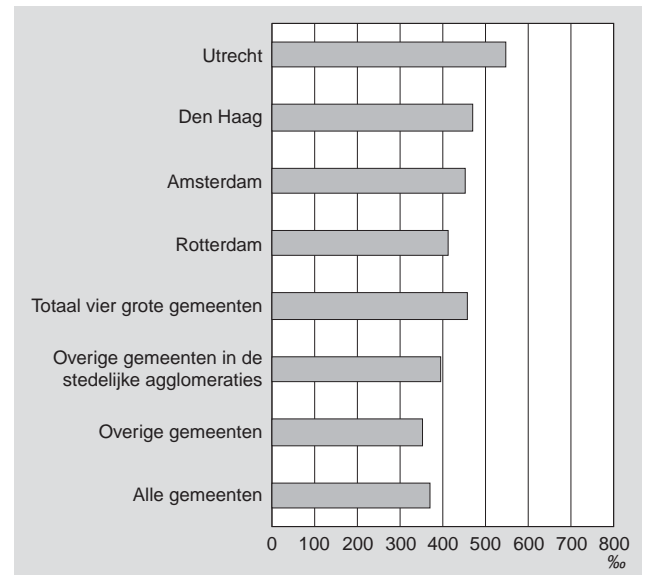
4a. Instromers per 1 000 van de gemiddelde bevolking, 1995–2002

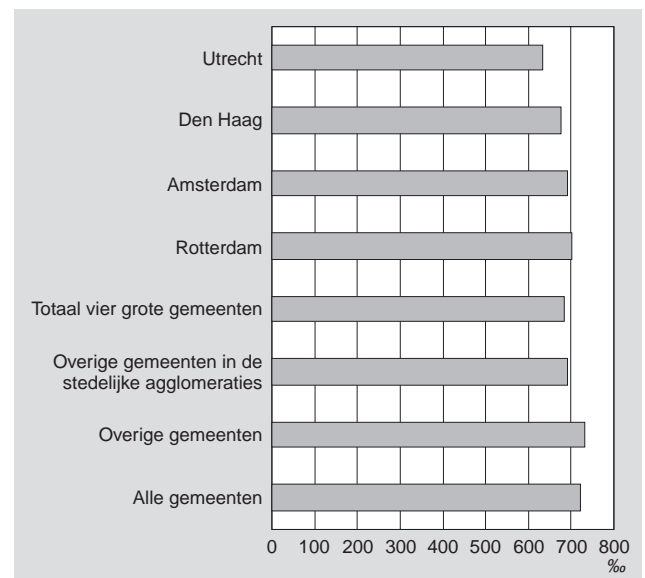
3.2 Doorstroom, 1995–2002

Refererend aan de opmerkingen over mogelijk selectieve kenmerken van in- en uitstromers, komt de vraag op in welke mate de in- en uitstroom dezelfde personen betreft. Zijn de instromers en uitstromers dezelfde personen, dan is er sprake van een relatief kleine, slechts tijdelijk aanwe-

4b. Uitstromers per 1 000 van de gemiddelde bevolking, 1995–2002

4c. Zittenblijvers per 1 000 van de gemiddelde bevolking, 1995–2002

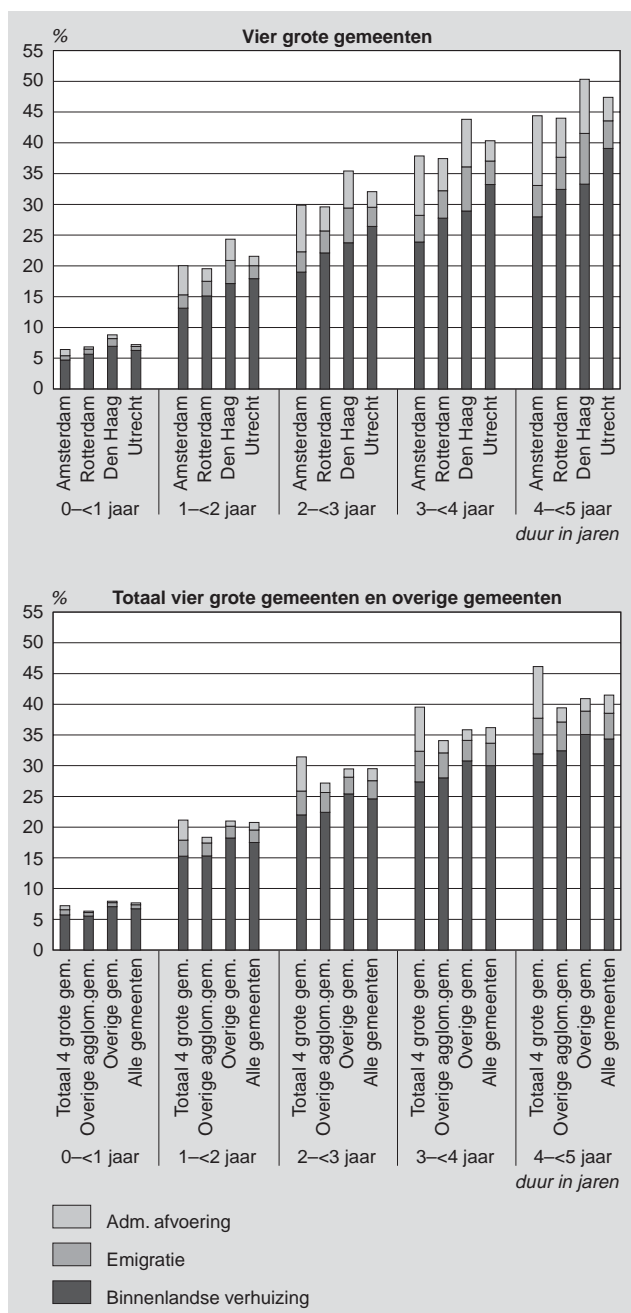

zige bevolkingsgroep. Voor de grote steden zou dit laatste betekenen dat een relatief grote in- en uitstroom gepaard gaat met een relatief groot aantal 'zittenblijvers'. Zijn de uitstromers daarentegen andere personen dan de instromers, dan zijn er relatief minder permanente bewoners in de stedelijke bevolking.

Op basis van nieuwe datamogelijkheden is het CBS voor het eerst in staat de stromen te baseren op de individuele migratiegeschiedenis van instromers en deze stromen te typeren naar sociaal-demografische achtergrondkenmerken als (etnische) herkomst, eerste of tweede generatie en levensfase. Een resulterende sociaal-demografische structuur van de stedelijke bevolking kan in verband worden gebracht met voorafgaande ontwikkelingen van selectieve migratie. Om een beeld te geven van de dynamiek van de stedelijke ontwikkeling wordt hier onder meer uitgegaan van het percentage instromers in de periode 1995–1998 dat binnen vijf jaar weer is vertrokken.

Uit *grafiek 5* komt naar voren dat in de vier grote steden 46 procent van degenen die zich in de periode 1995–1998 vestigden binnen vijf jaar weer is vertrokken. Hierbij is elk vestigingscohort vijf jaar in de tijd gevolgd. De vestigers van 1995 zijn gevolgd tot en met 1999, die van 1996 tot en met 2000, die van 1997 tot en met 2001 en die van 1998, ten slotte, tot en met 2002. Voor de overige gemeenten bedraagt de uitstroom van recente vestigers gemiddeld 41 procent. Vergeleken met de intensiteit van in- en uitstroom is het opvallend dat qua doorstroom de overige gemeenten in de agglomeraties het laagst scoren. Hier hebben de instromers een relatief sterke neiging te blijven. In de grote steden vestigen zich naar verhouding meer mensen die ook weer vaker vertrekken. De doorstroom is het hoogst in Den Haag (50 procent doorstromers).

5. Percentage van de instromers in 1995–1998 dat binnen vijf jaar weer is vertrokken naar verblijfsduur in jaren en soort uitstroom.

Een derde van de doorstromers vertrekt al tussen het eerste en tweede jaar na vestiging. Bijna de helft van alle doorstromers is binnen twee jaar weer vertrokken. Dit patroon doet zich in alle gemeenten voor. Wat opvalt, is dat het hogere percentage doorstromers in de vier grote gemeenten ten opzichte van de overige gemeenten pas na het tweede jaar wordt bereikt. Dit komt vooral doordat het aantal doorstromers naar het buitenland vanaf dat jaar in de vier grote steden sterker toeneemt dan in de overige gemeenten.

Wordt uitsluitend gekeken naar de binnenlandse uitstroom, dan is het percentage doorstromers voor de vier grote steden lager dan dat voor de overige gemeenten. De hogere percentages doorstromers in de vier grote steden hebben vooral te maken met vertrek naar het buitenland. Hieraan zijn ook administratieve afvoeringen debet. Dit alles wijst erop dat grote steden relatief vaker te maken hebben met instromers die na een kort verblijf weer naar het buitenland vertrekken.

Een situatie waarin zich meer tijdelijke inwoners in de stad bevinden, kan leiden tot relatief meer inwoners met een beperkte betrokkenheid bij de stad, en dus tot minder sociale gebondenheid. Dit is mogelijk een van de factoren die ertoe bijdragen dat slechts 11 procent van de inwoners van zeer stedelijke gebieden zegt zich sterk betrokken te voelen bij de woonbuurt. Bij inwoners van niet-stedelijke gebieden is dit aandeel 24 procent (CBS Statline). Als het om niet-westerse tijdelijke inwoners gaat, kan er bovendien sprake zijn van een grotere culturele afstand tot de overige inwoners, wat de betrokkenheid extra kan belasten.

3.3 Zittenblijvers

De gemeentelijke bevolking kan ook worden getypeerd naar het aantal personen dat zowel op 1 januari 1995 als op 1 januari 2003 in de gemeente woonde (exclusief geboorte en sterfte). Zij vormen de *zittenblijvers*. Uit *grafiek 4c* blijkt dat het aantal zittenblijvers onder de inwoners in de vier grote steden duidelijk lager is dan gemiddeld in de overige gemeenten van het land (respectievelijk 68 en 73 procent). Dit wijst opnieuw op het dynamische karakter van de bevolkingsontwikkeling in deze steden. Van de grote steden is Utrecht de meest dynamische stad, met het laagste aandeel zittenblijvers (64 procent). Rotterdam telt 70 procent, Amsterdam 69 procent en Den Haag 68 procent.

4. Selectiviteit in de stromen

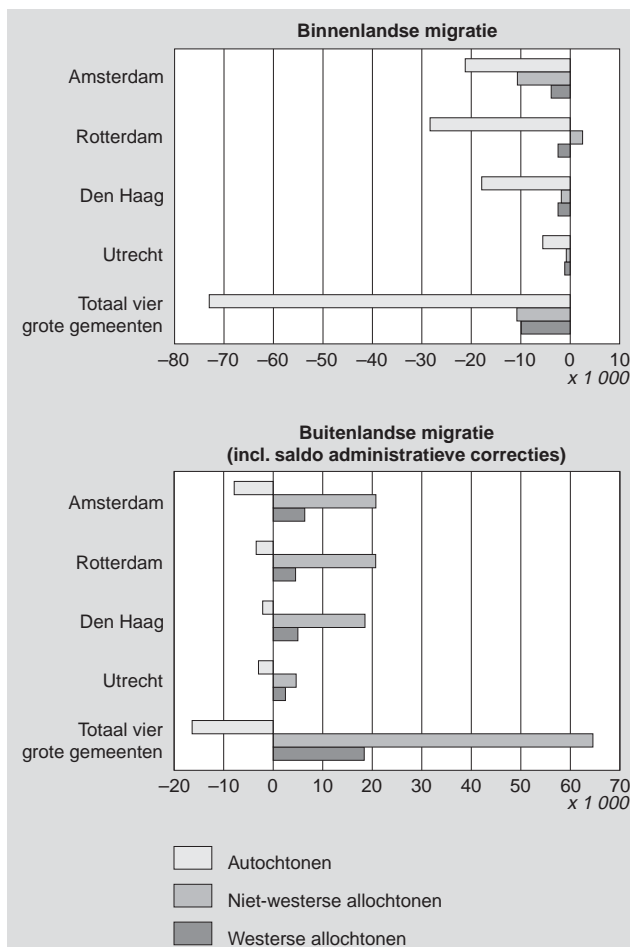
De dynamiek in instroom en uitstroom kan worden onderscheiden naar (etnische) herkomst, in combinatie met de bestemming in binnen- of buitenland. Uit *grafiek 6* komt naar voren dat de binnenlandse in- en uitstroom voor de vier grote steden per saldo resulteert in een uitstroom van ruim 70 duizend autochtonen in de periode 1995–2002. Ook de instroom uit en de uitstroom naar het buitenland heeft voor autochtonen een vertreksaldo tot gevolg: er vertrekken ruim 15 duizend autochtonen meer naar het buitenland dan er uit het buitenland naar de vier grote steden komen. Daarnaast is het saldo uit de binnenlandse migratie ook voor niet-westerse allochtonen negatief. Per saldo

vertrekken er ruim 10 duizend niet-westerse allochtonen meer vanuit de vier grote steden naar andere gemeenten in Nederland dan er uit deze gemeenten naar de vier grote steden verhuizen. Dit negatieve binnenlandse migratiesaldo van niet-westerse allochtonen wordt ruim overtroffen door een positief vestigingssaldo van niet-westerse allochtonen uit het buitenland (grafiek 6). Tegenover een vertrekssaldo van ruim 10 duizend niet-westerse immigranten staat een vestigingssaldo van 65 duizend niet-westerse migranten uit het buitenland. Per saldo vestigden zich in de betreffende periode 55 duizend personen van niet-westerse afkomst in de grote steden en vertrokken daarvandaan 90 duizend autochtonen. Zo zijn de grote steden vooral vestigingsplaats voor allochtone immigranten uit het buitenland en trekken autochtonen weg uit de grote steden.

Gezinsherenigende en, in toenemende mate, gezinsvormende migratie dragen bij aan deze stroom niet-westerse migranten. Daarnaast komen niet-westerse migranten op grond van asiel naar Nederland, een groep die echter als gevolg van strengere immigratieregels snel afneemt. De uitstroom is niet alleen autochtoon maar, gezien de ontwikkeling van het besteedbaar inkomen in de steden, waarschijnlijk ook bovengemiddeld draagkrachtig. Een trendverandering in besteedbaar inkomen is op grond van een andere instroom daarom ook niet zonder meer te verwachten. Het is om deze reden dat De Beer (2004) opmerkt dat het er voor de grote steden niet uitsluitend om gaat om instromers met bepaalde kenmerken te weren, maar ook om

6. Saldo migratie per gemeente naar herkomstgroepering, 1995–2002

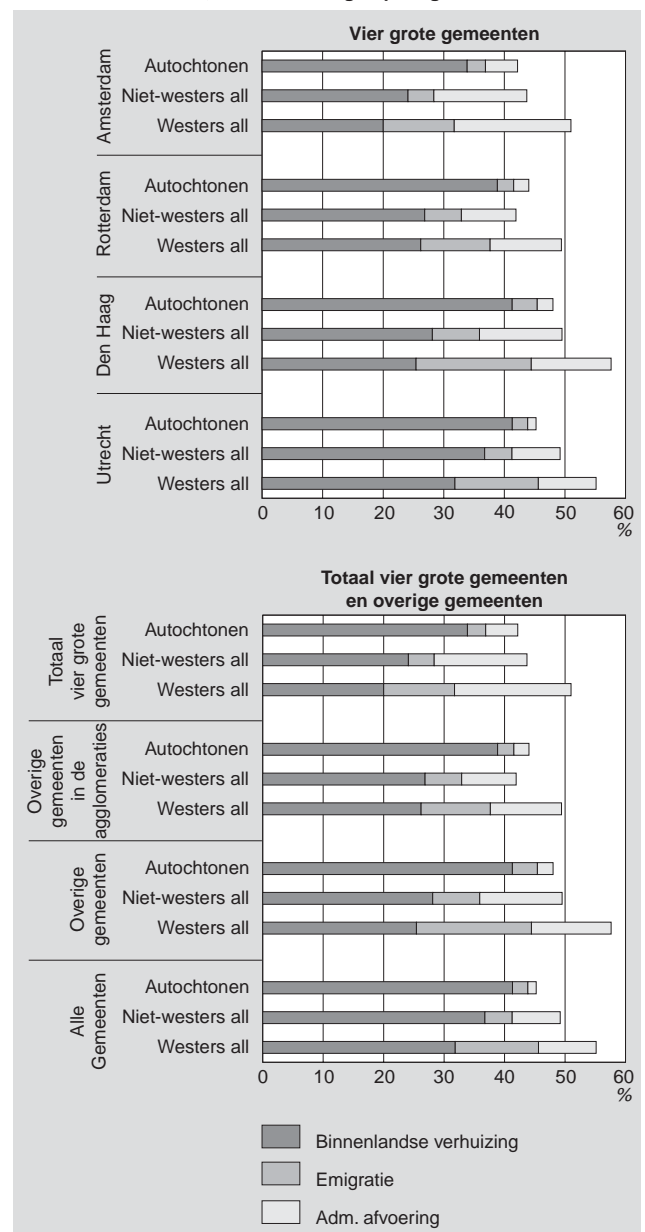

hoog opgeleide forenzen die dagelijks voor hun werk naar de stad reizen over te halen in die stad te gaan wonen.

Een andere belangrijke groep zijn de migranten uit westerse landen, vooral uit de Europese Unie, die vanwege studie of werk naar Nederland komen en daarbij vaak de grote steden opzoeken. De internationale bedrijvigheid in en om de grote steden genereert een aanzienlijke stroom tijdelijke arbeidsmigrant (Cortie, 2003). In de grafieken 6a en 6b is zichtbaar dat de binnenlandse in- en uitstroom van deze westerse immigranten per saldo leidt tot een uitstroom van 10 duizend naar andere gemeenten en een instroom vanuit het buitenland van 18 duizend. Per saldo is er dus in de vier grote steden sprake van een kleine westerse allochtone instroom.

Niet alleen zijn de in- en uitstroom in de vier grote steden selectief, maar ook de doorstroom heeft een selectief karakter. Uit grafiek 7 blijkt dat de doorstroom naar het buitenland het sterkst speelt bij westerse allochtonen, iets

7. Percentage van de instromers in 1995–1998 dat binnen vijf jaar weer is vertrokken, naar herkomstgroepering en soort uitstroom

minder bij niet-westerse allochtonen en het minst bij autochtone instromers. Ongeveer de helft van de allochtone doorstromers in de vier grote gemeenten vertrekt naar het buitenland (inclusief de administratieve afvoeringen). Van de autochtone doorstromers in de vier grote steden daarentegen stroomt een ruime meerderheid (85 procent) door naar een andere gemeente in ons land. In de overige gemeenten stroomt – anders dan in de vier grote steden – de niet-westerse *allochtone* bevolking het meest door. Het betreft bovendien meestal een binnenlandse verhuizing. Een deel van deze niet-westerse verhuizers bestaat uit asielzoekers die, na hun eerste opvang in een asielzoekerscentrum, veelal doorstromen naar grotere gemeenten, in het bijzonder naar de vier grote steden (Van Huis en Nicolaas, 2000).

5. Gevolgen voor de bevolkingsgroei

Uit *staat 2* kan worden opgemaakt dat de vier grote steden in de periode 1995–2002 als gevolg van *binnenlandse* verhuisstromen per saldo inwoners hebben zien vertrekken: er gingen meer mensen weg uit de grote steden naar overige delen van het land dan er vanuit het land naar de steden kwamen. Het binnenlands vertreksaldo bedroeg 94 duizend.

Voor de migratiestromen met het *buitenland* geldt het omgekeerde: er is sprake van bevolkingsgroei doordat de instroom vanuit het buitenland groter is dan de uitstroom naar het buitenland. Per saldo telde de buitenlandse instroom 67 duizend personen. In totaal zijn meer mensen naar andere gemeenten vertrokken dan er zich in de vier grote steden hebben gevestigd.

Wordt de ontwikkeling onderscheiden naar (etnische) herkomst (*staat 3*), dan blijkt dat het voor het overgrote deel (78 procent) autochtonen zijn die de vier grote steden verlieten (binnenlands migratiesaldo: 73 duizend). Westerse allochtonen (10 duizend) en niet-westerse allochtonen (11 duizend) namen elk zo'n 10 procent van de uitstroom voor hun rekening. Daarnaast vertrokken in deze periode nog 16 duizend autochtone inwoners naar het buitenland. Daartegenover staat een instroom van per saldo 54 duizend niet-westerse allochtonen en 9 duizend westerse allochtonen.

De uitstroom van autochtonen werd daarmee voor 70 procent gecompenseerd door de instroom van allochtonen. Er is dus, onder meer vanwege verhuisstromen, sprake van een aanzienlijke mate van successie van de autochtone bevolking.

Verder moet worden bedacht dat vervanging van de oorspronkelijke autochtone bevolking ook plaatsvindt door een veranderende samenstelling van de *natuurlijke aanwas*: de verhouding tussen het aantal allochtone en autochtone baby's verandert. De verandering in samenstelling van bevolking is daarmee sterker dan op grond van de verhuisstromen kan worden verwacht. In de vier grote steden zorgde de natuurlijke aanwas voor een groei van 85 duizend allochtone inwoners en een afname van 40 duizend autochtone inwoners.

De op basis van stromen bepaalde groei is overigens berekend vanuit de situatie vóór annexatie. Dit betekent dus dat de uitstroom naar nieuwbouwwijken meetelt in de uitstroom. Het geeft een beeld van de effecten van verhuizingen op de bevolkingssomvang zoals deze vóór de annexatie bestond. Worden de stromen naar geannexeerde gebieden niet als uitstroom geteld, dan is de uitstroom uiteraard kleiner. Dit is zichtbaar in de voorlaatste kolom van *staat 3* ('groei 1995–2002'), waarin de verandering in bevolkingssamenstelling is bepaald op basis van de bevolking in het oude en nieuwe bestuursgebied op twee meetmomenten, en niet op basis van de stromen naar en uit het oorspronkelijke bestuursgebied. De afname van de autochtone bevolking van de vier grote steden is dan per saldo niet 129 duizend maar 96 duizend. Dit verschil laat zien dat de dynamiek die zich in het oorspronkelijke bestuursgebied (de 'oude' stad) voordoet, onderschat wordt als er sprake is van annexaties en als de bepaling van een veranderende bevolkingssamenstelling gebeurt op basis van de gemeente als administratieve eenheid, in plaats van op basis van de stromen uit en naar een ruimtelijke eenheid.

6. Samenvatting

Inclusief de annexaties is de grootstedelijke bevolking in de onderzochte periode met 66 duizend toegenomen, voor

Staat 2
Saldo uit binnenlandse- en buitenlandse migratie per gemeente in de periode 1995–2002

Gemeente	Saldo uit binnenlandse migratie		Saldo uit buitenlandse migratie ¹⁾		Totaal saldo uit binnenlandse en buitenlandse migratie	
	absoluut	per 1 000 van de gemiddelde bevolking	absoluut	per 1 000 van de gemiddelde bevolking	absoluut	per 1 000 van de gemiddelde bevolking
	x 1 000		x 1 000		x 1 000	
Amsterdam	-35,8	-49,0	19,2	26,4	-16,5	-22,6
Rotterdam	-28,3	-47,2	21,8	36,4	-6,5	-10,8
Den Haag	-22,2	-48,9	21,4	47,1	-0,8	-1,8
Utrecht	-7,4	-28,8	4,1	16,0	-3,3	-12,8
Totaal vier grote gemeenten	-93,7	-45,9	66,6	32,6	-27,1	-13,3
Overige gemeenten in de vier stedelijke agglomeraties	70,4	48,4	13,4	9,2	83,8	57,6
Overige gemeenten	23,3	1,9	191,2	15,5	214,5	17,4
Alle gemeenten	0,0	0,0	271,1	17,2	271,1	17,2

¹⁾ Inclusief het saldo van de administratieve correcties.

Staat 3
Bevolkingsgroei per gemeente naar herkomstgroepering in de periode 1995–2002

Gemeente	Bevolking 1-1-1995	Natuurlijke aanwas (geboorte minus sterfte)	Saldo uit binnenlandse migratie	Saldo uit buitenlandse migratie ¹⁾	Bevolking 1-1-2003 ²⁾	Groei ²⁾	
						absoluut	in % van de bevolking op 1-1-1995
	x 1 000						%
Amsterdam	722,2	25,5	-35,8	19,2	736,6	14,3	2,0
w.v.:							
autochtonen	425,8	-9,3	-21,2	-7,9	389,1	-36,8	-8,6
niet-westerse allochtonen	200,8	32,8	-10,7	20,7	246,5	45,7	22,8
westerse allochtonen	95,6	2,0	-3,8	6,4	101,0	5,4	5,6
Rotterdam	598,2	6,8	-28,3	21,8	599,7	1,4	0,2
w.v.:							
autochtonen	389,3	-19,8	-28,3	-3,4	337,5	-51,9	-13,3
niet-westerse allochtonen	152,5	26,2	2,5	20,7	203,0	50,6	33,2
westerse allochtonen	56,4	0,5	-2,4	4,5	59,1	2,7	4,8
Den Haag	442,9	3,7	-22,2	21,4	463,8	20,9	4,7
w.v.:							
autochtonen	285,6	-12,4	-17,9	-2,1	265,5	-20,1	-7,0
niet-westerse allochtonen	102,2	18,0	-1,8	18,5	140,8	38,6	37,8
westerse allochtonen	55,2	-1,9	-2,5	5,0	57,5	2,3	4,2
Utrecht	235,6	10,0	-7,4	4,1	265,2	29,5	12,5
w.v.:							
autochtonen	172,9	1,6	-5,5	-3,0	185,7	12,8	7,4
niet-westerse allochtonen	40,2	7,8	-0,8	4,6	53,3	13,0	32,4
westerse allochtonen	22,6	0,6	-1,1	2,5	26,2	3,7	16,3
Totaal vier grote gemeenten	1 999,0	46,0	-93,7	66,6	2 065,2	66,2	3,3
w.v.:							
autochtonen	1 273,6	-39,9	-73,0	-16,4	1 177,7	-95,9	-7,5
niet-westerse allochtonen	495,6	84,8	-10,8	64,6	643,6	148,0	29,9
westerse allochtonen	229,8	1,2	-9,9	18,4	243,9	14,1	6,1
Overige gemeenten in de vier stedelijke agglomeraties	1 422,4	45,6	70,4	13,4	1 510,4	87,9	6,2
w.v.:							
autochtonen	1 186,7	24,4	36,0	-6,7	1 204,8	18,1	1,5
niet-westerse allochtonen	100,6	19,3	25,9	15,5	158,1	57,5	57,2
westerse allochtonen	135,2	1,9	8,5	4,6	147,5	12,4	9,1
Overige gemeenten	12 002,6	381,8	23,3	191,2	12 617,0	614,4	5,1
w.v.:							
autochtonen	10 515,9	270,0	37,0	-64,0	10 771,3	255,4	2,4
niet-westerse allochtonen	534,2	114,2	-15,1	186,0	820,9	286,7	53,7
westerse allochtonen	952,5	-2,4	1,4	69,2	1 024,8	72,3	7,6
Alle gemeenten	15 424,1	473,4	0,0	271,1	16 192,6	768,5	5,0
w.v.:							
autochtonen	12 976,2	254,5	0,0	-87,1	13 153,8	177,6	1,4
niet-westerse allochtonen	1 130,4	218,2	0,0	266,0	1 622,6	492,2	43,5
westerse allochtonen	1 317,5	0,6	0,0	92,2	1 416,2	98,7	7,5

¹⁾ Inclusief het saldo van de administratieve correcties.

²⁾ Inclusief het saldo van de overige correcties en (op gemeentelijk niveau) mutaties in de bevolking ten gevolge van gemeentegrenswijzigingen.

het grootste deel vanwege recente annexaties. Gezien de omvang van de grootstedelijke bevolking is deze groei gering. De intensiteit van instroom, uitstroom en doorstroom vanuit de oorspronkelijke 'oude stad' is echter relatief groot. Bovendien is deze selectief wat betreft (etnische) herkomst en bestemming. Als resultante van de combinatie van herkomst en bestemming blijkt dat uit de vier grote oorspronkelijke stadsgebieden in de afgelopen jaren 89 duizend autochtonen zijn vertrokken, de meesten naar een andere gemeente in Nederland. De instroom van niet-westerse allochtonen leverde per saldo 54 duizend nieuwe inwoners, de instroom van westerse allochtonen nog eens 9 duizend. De positieve saldo's kwamen vrijwel volledig tot stand door instroom vanuit het buitenland. De uitstroom van autochtonen wordt voor 70 procent gecompenseerd door instroom van voornamelijk niet-westerse allochtonen, direct vanuit het buitenland.

De tegengestelde trendrichtingen in stromen van autochtonen en allochtonen worden versterkt door de natuurlijke

aanwas. De autochtone bevolking is extra gekrompen doordat er aanzienlijk meer autochtonen overleden dan er werden geboren. Het aantal overledenen overtrof het aantal geborenen met 40 duizend. De natuurlijke aanwas onder niet-westerse allochtonen zorgde juist voor een extra groei van 85 duizend inwoners. De westerse allochtone bevolking, ten slotte, kende een natuurlijke aanwas van duizend personen.

Wordt de vervanging van de bevolking in het 'oorspronkelijke' stadsgebied gebaseerd op zowel in- en uitstroom als op natuurlijke aanwas, dan blijkt dat de afname van 129 duizend autochtonen in de afgelopen acht jaar meer dan volledig is gecompenseerd door een toename met 148 duizend allochtonen. De successie van de autochtone bevolking bedraagt daarmee 115 procent. Dit geeft aan dat de vertrokken en overleden autochtone bevolking meer dan volledig is opgevolgd door allochtonen.

Staat 4
Bevolking per gemeente naar herkomstgroepering op 1 januari

Gemeente	Autochtonen			Niet-westerse allochtonen			Westerse allochtonen		
	1995	1999	2003	1995	1999	2003	1995	1999	2003
	%								
Amsterdam	59	56	53	28	30	34	13	13	14
Rotterdam	65	61	56	26	29	34	9	10	10
Den Haag	64	61	57	23	27	30	12	12	12
Utrecht	73	71	70	17	19	20	10	10	10
Totaal vier grote gemeenten	64	61	57	25	28	31	11	11	12
Overige gemeenten in de vier stedelijke agglomeraties	83	82	80	7	9	11	9	10	10
Overige gemeenten	88	87	85	5	5	7	8	8	8
Alle gemeenten	84	83	81	7	9	10	9	9	9

Als resultante van de onderliggende stromen verandert de samenstelling van de bevolking naar herkomst in de grote steden in hoog tempo. In de afgelopen acht jaar is het aandeel niet-westerse allochtonen met bijna één procentpunt per jaar toegenomen (*staat 4*). Het aandeel autochtonen neemt in vrijwel even hoog tempo af, van 64 procent in 1995 naar 57 procent in 2003.

Onder een vrij stabiele bevolkingsomvang van de grote steden gaan dus grote veranderingen schuil.

Literatuur

- Beer, P. de, 2004, Rotterdam moet hoogopgeleiden lokken. Economisch Statistische Berichten 89, 9 januari, blz. 3.
- Bontje, M., 2001, The challenge of planned urbanisation. Urbanisation and national urbanisation policy in the Netherlands in a Northwest-European perspective. AME/Thela Thesis, Amsterdam.
- Cortie, C., 2003, The metropolitan population, origin and mobility. In: Musterd, S. en W. Salet (eds.), Amsterdam human capital, blz. 199–216. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Everaers, P. en S. Musterd, 1994, Changing residential patterns in metropolitan subareas in the Netherlands during the eighties. Netherlands Journal of Housing and the Built Environment 9(1), blz. 5–22.
- Fielding, A.J., 1992, Migration and social mobility – South East England as an escalator region. Regional Studies 26(1), blz. 1–15.
- Huis, L.T. van, en H. Nicolaas, 2000, Binnenlands verhuisgedrag van allochtonen. Maandstatistiek van de Bevolking 48(3), blz. 36–45. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Jobse, R.B., H. Kruythoff en S. Musterd, 1990, Stadsgebieden in beweging. Migratie naar en uit de vier grote steden. Stedelijke Netwerken Werkstukken nr. 20. IRO-RUU / OTB-TU Delft / CGO-UvA, Utrecht /Delft /Amsterdam.
- Latten, J.J., 2004, Ruimtelijke spreiding van mensen en hun kenmerken. Zicht op autochtonen en allochtonen. In: Bakker B. en L. Putman (red.). De virtuele volkstelling en het Sociaal Statistisch Bestand. Een verslag van de conferentie gehouden in Amsterdam op 11 november 2003, CBS/SISWO, blz. 83–97.
- Kasperski, J.M.J., 2004, Grote regionale inkomensverschillen in de afgelopen halve eeuw. CBS-webmagazine, 2 februari 2004. www.cbs.nl.
- Musterd, S., W. Ostendorf en S. de Vos, 2001, Armoedeconcentraties en sociale effecten in dynamisch perspectief. AME/UvA, Amsterdam.
- Nelissen, N.J.M., 1972, Sociale ecologie, blz. 89–90. Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen.
- Ostendorf, W., 2001, New towns and compact cities; urban planning in the Netherlands between state and market. In: Andersson, H. et al. (eds.), Change and stability in urban Europe, blz. 177–192. Ashgate, Aldershot.
- Rees, P., E. van Imhoff, H. Durham, M. Kupiszewski en D. Smith, 1998, Internal migration and regional population dynamics in the Netherlands. NIDI-rapport nr. 55. NIDI, Den Haag.

Naturalisaties in 2002

Ron Tas

In 2002 hebben bijna 42 duizend niet-Nederlanders door naturalisatie het Nederlanderschap verkregen, bijna duizend minder dan in het jaar ervoor. In 1996 werden nog bijna 80 duizend mensen tot Nederlander genaturaliseerd. Vooral het aantal Turken dat zich laat naturaliseren, is de laatste jaren sterk teruggelopen. Verkregen in 1996 bijna 30 duizend Turken de Nederlandse nationaliteit, in 2002 waren het er nog geen 5 duizend. Het jaarlijks aantal genaturaliseerde Marokkanen schommelt al enige tijd rond de 11 duizend. Marokkanen vormen sinds 1999, wat betreft aantal naturalisaties, de grootste groep.

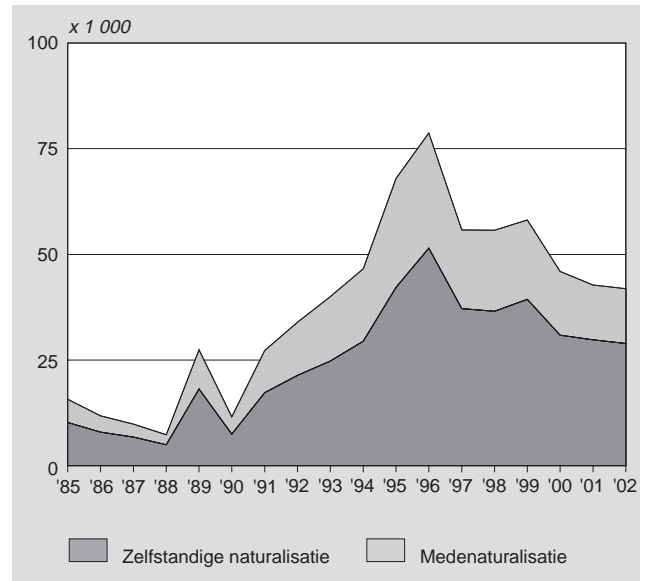
Ontwikkeling

In 2002 is aan bijna 42 duizend niet-Nederlanders door naturalisatie het Nederlanderschap verleend. Dit aantal is bijna duizend lager dan dat in het voorgaande jaar (grafiek 1). Het betreft zowel zelfstandige naturalisatie als medenaturalisatie van minderjarige kinderen (zie kader). In de tweede helft van de jaren tachtig kregen jaarlijks hooguit 16 duizend niet-Nederlanders door naturalisatie de Nederlandse nationaliteit. Een uitzondering hierop vormt het jaar 1989, met 27 duizend naturalisaties. Daarna nam het aantal naturalisaties snel toe. In 1996 werden bijna 80 duizend niet-Nederlanders genaturaliseerd, het hoogste aantal tot nu toe. Dit komt voor een deel doordat niet-Nederlanders bij naturalisatie tussen 1 januari 1992 en 1 oktober 1997 konden kiezen voor het behoud van de oorspronkelijke nationaliteit. Sinds 1 oktober 1997 geldt weer het principe dat iemand slechts één nationaliteit mag hebben. In een aantal gevallen is hierop echter een uitzondering mogelijk. Dat is bijvoorbeeld het geval als de verzoeker de nationaliteit bezit van een land dat afstand van de oorspronkelijke nationaliteit niet toestaat; als de verzoeker in het Koninkrijk der Nederlanden is geboren en ten tijde van het verzoek om naturalisatie in Nederland, de Nederlandse Antillen of Aruba verblijft; als de verzoeker is gehuwd met een Nederlander of als de verzoeker een door Nederland, de Nederlandse Antillen of Aruba erkende vluchteling is.

Het aantal personen dat zelfstandig is genaturaliseerd, is sinds de tweede helft van de jaren tachtig, met uitzondering van de eerste helft van de jaren negentig, ongeveer twee keer zo groot als het aantal dat door medenaturalisatie Nederlander is geworden. In de eerste helft van de jaren negentig was het aantal personen dat zelfstandig is genaturaliseerd ruim anderhalf keer zo groot als het aantal dat door medenaturalisatie Nederlander is geworden.

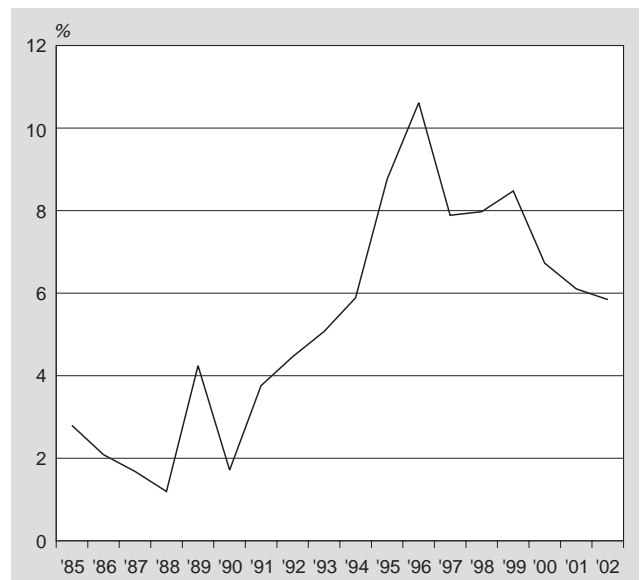
Door het aantal naturalisaties weer te geven per honderd niet-Nederlanders, kan worden nagegaan hoe het naturalisatiecijfer zich in de loop van de tijd heeft ontwikkeld (grafiek 2). In 2002 is aan bijna 6 procent van de niet-Nederlanders het Nederlanderschap verleend, iets minder dan in 2001. In 1996 werd nog bijna 11 procent van de niet-Nederlanders genaturaliseerd. In de tweede helft van de jaren

1. Verlening Nederlanderschap door naturalisatie, 1985–2002

tachtig was dat met slechts 2 procent aanzienlijk minder. Het gevolg van deze ontwikkeling is dat het aantal Nederlanders de laatste jaren is toegenomen en het aantal niet-Nederlanders afgenomen.

2. Naturalisaties per 100 niet-Nederlanders, 1985–2002

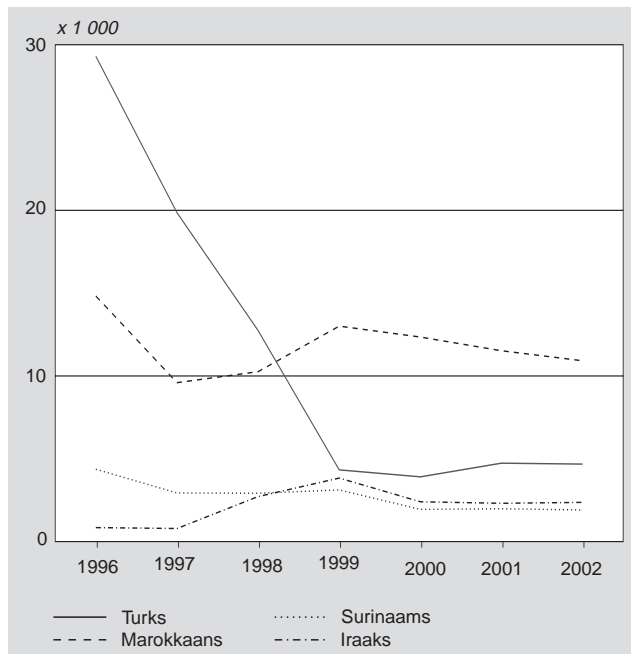

Uit onderzoek is gebleken dat de voornaamste redenen om voor de Nederlandse nationaliteit te kiezen van rechtspositionele aard zijn. De rechtspositie in het algemeen en de mogelijkheid om zonder visum door West-Europa te reizen, worden daarbij als specifieke redenen genoemd (Van den Bedum, 1993).

Voorgaande nationaliteit

Vooral het aantal Turken dat zich tot Nederlander laat naturaliseren, is de laatste jaren sterk teruggelopen. Verkregen in 1996 nog bijna 30 duizend Turken de Nederlandse nationaliteit, in 2002 waren het er nog geen 5 duizend (*grafiek 3*). Het aantal genaturaliseerde Marokkanen schommelt de laatste jaren rond de 11 duizend. Marokkanen vormden daarmee in 2002, wat betreft het aantal naturalisaties, de grootste groep.

3. Naturalisaties naar voorgaande nationaliteit, 1996–2002

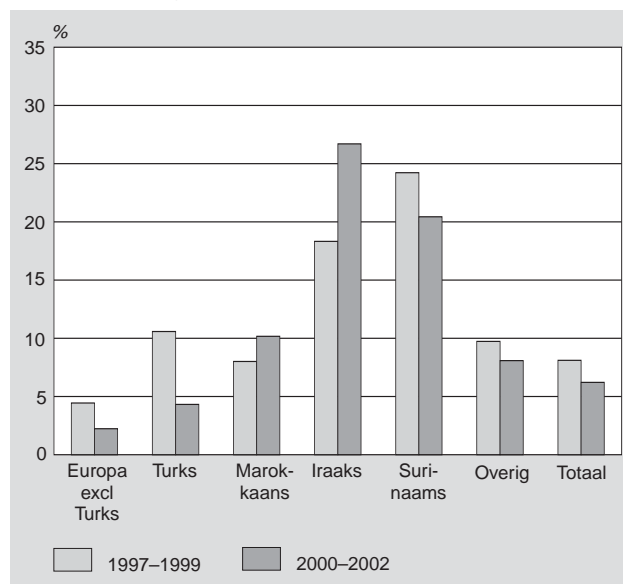

De daling van het aantal nationaliteitswijzigingen van Turken komt ook tot uiting in hun aandeel in het totaal aantal naturalisaties. In de tweede helft van de jaren negentig is het percentage van de Turken afgenomen van 37 in 1996 naar 7 in 1999. Inmiddels is het percentage weer toegenomen tot 11 in 2002. Het aandeel van de Marokkanen is gedurende de hele periode toegenomen, van 18 procent in de tweede helft van de jaren negentig naar 26 procent in 2002.

Het verschil in naturalisatie tussen Turken en Marokkanen hangt waarschijnlijk samen met verschillen in de Turkse en Marokkaanse wetgeving. Sinds 1 oktober 1997 moet men, volgens de Nederlandse wet, bij naturalisatie namelijk afstand doen van de oorspronkelijke nationaliteit. De Marokkaanse wetgeving staat dit echter niet toe. Marokkanen mogen daarom bij naturalisatie de Marokkaanse nationaliteit behouden. Turken daarentegen verliezen de Turkse nationaliteit als ze zich tot Nederlander laten naturaliseren. In een aantal gevallen is hierop echter een uitzondering mogelijk.

Verder werden in 2002 onder meer 2,4 duizend Iraakezen, 1,9 duizend Surinamers en 0,9 duizend (voormalig) Joegoslaven genaturaliseerd. Dit zijn aanmerkelijk kleinere aantallen voor deze landen dan in (bijvoorbeeld) 1999. In dat jaar werden nog 3,8 duizend Iraakezen, 3,1 duizend Surinamers en 7,9 duizend (voormalig) Joegoslaven door naturalisatie Nederlander.

4. Naturalisaties naar nationaliteit per 100 niet Nederlanders met overeenkomstige nationaliteit, 1997–2002

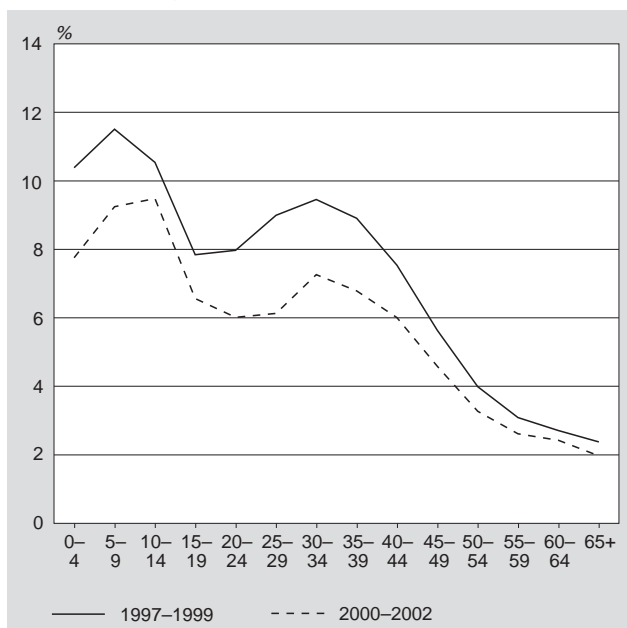
Het naturalisatiecijfer onder de in Nederland woonachtige niet-Nederlanders laat grote verschillen zien tussen de herkomstlanden (*grafiek 4*). Zo was in de periode 2000–2002 het naturalisatiecijfer onder de Iraakezen met meer dan 25 procent het hoogst, gevolgd door de Surinamers met 20 procent. Het cijfer voor de Marokkanen lag daar met 10 procent ver onder. Van de Turken had slechts 4 procent in de periode 2000–2002 het Nederlanderschap verkregen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat, hoewel het naturalisatiecijfer onder Marokkanen in de periode 2000–2002 niet het hoogst was, het *aantal* naturalisaties onder Marokkanen wel het grootst was.

Leeftijd en verblijfsduur

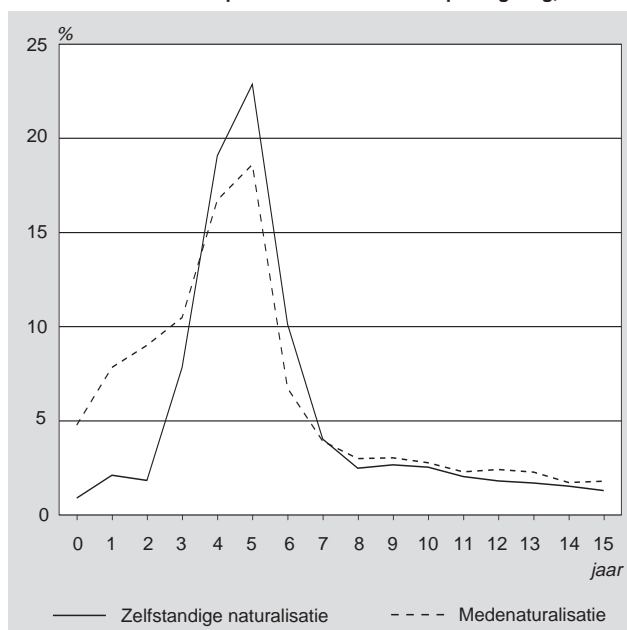
Het naturalisatiecijfer onder niet-Nederlanders is het hoogst onder kinderen tot 15 jaar (*grafiek 5*). Dit zijn de 'medegenaturaliseerden'. Ook de 25–39-jarigen laten hoge percentages zien. Bij hen gaat het om zelfstandige naturalisaties. Voor elke leeftijd geldt verder dat het naturalisatiecijfer in de periode 2000–2002 duidelijk lager was dan in de periode 1997–1999.

Wordt gekeken naar de (laatste onafgebroken) verblijfsduur in Nederland van de personen die in 2002 het Nederlanderschap door naturalisatie (zelfstandig en mede) hebben verkregen, dan blijkt dat de meeste naturalisaties vier of vijf jaar na aankomst (of na geboorte) in Nederland plaatsvinden (*grafiek 6*). In het licht van de regelgeving omtrent de naturalisaties (zie kader) is dit niet verrassend. Na een duur van vijf jaar nemen de percentages snel af. Tevens blijkt dat medenaturalisatie vaker na een korter verblijf in Nederland plaatsvindt dan zelfstandige naturalisatie. Dit komt enerzijds doordat een aantal van deze kinderen kort geleden in Nederland is geboren, en anderzijds doordat een aantal van hen in het kader van gezinshereniging pas kort in Nederland verblijft.

5. Naturalisaties naar leeftijd per 100 niet-Nederlanders met overeenkomstige leeftijd, 1997–2002

6. Naturalisaties per regeling naar (laatste onafgebroken) verblijfsduur in Nederland in procenten van het totaal per regeling, 2002

Overige regelingen

Bijna twee derde van de niet-Nederlanders in Nederland verkreeg in de periode 1997–2002 het Nederlanderschap door zelfstandige naturalisatie (*staat*). In bijna 30 procent van de gevallen is het Nederlanderschap verkregen door medenaturalisatie. In de periode 1997–2002 verkreeg ruim 90 procent van de niet-Nederlanders het Nederlanderschap door naturalisatie. Door middel van optie heeft 4 à 5 procent het Nederlanderschap verkregen. Erkenning en adoptie ten slotte maken ieder slechts ruim 1 procent uit van het totaal.

Regelgeving

Het ministerie van Justitie is belast met de uitvoering van de Rijkswet op het Nederlanderschap. Deze wet regelt onder meer in welke gevallen niet-Nederlanders in aanmerking kunnen komen voor naturalisatie tot Nederlander. Niet-Nederlanders zijn personen zonder de Nederlandse nationaliteit. Nederlanders zijn personen met de Nederlandse nationaliteit, eventueel in combinatie met een andere nationaliteit.

Het Nederlanderschap door naturalisatie kan worden verleend aan niet-Nederlanders die daarom verzoeken en die meerderjarig zijn. De verzoeker moet aan enkele voorwaarden voldoen. Zo moet hij/zij ten minste vijf jaar (drie jaar als hij/zij getrouwd is met een Nederlandse/Nederlander) onmiddellijk voorafgaand aan het verzoek in Nederland, de Nederlandse Antillen of Aruba hebben gewoond en als ingeburgerd worden beschouwd in de Nederlandse, de Nederlands-Antilliaanse of de Arubaanse samenleving.

Een minderjarig kind deelt in de naturalisatie van de ouder(s). Als het kind 12 jaar of ouder is, heeft het daarin inspraak. Wil het kind niet worden genaturaliseerd dan zal dat ook niet gebeuren.

In de naturalisatieprocedure wordt samengewerkt door de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND, een verzelfstandigde uitvoeringsorganisatie van het ministerie van Justitie) en de gemeente waarin de te naturaliseren niet-Nederlander is ingeschreven. Deze instanties wisselen gegevens uit. De gemeenten behandelen de aanvraag sinds 1 januari 1996 in eerste instantie geheel zelfstandig. De IND ontvangt vervolgens een volledig dossier en verricht alleen nog een toetsing op enkele hoofdlijnen. De wettelijke termijn waarbinnen op het naturalisatieverzoek moet zijn beslist, bedraagt maximaal één jaar. De beslissing kan ten hoogste twee keer zes maanden worden aangehouden.

Naast naturalisatie is optie een tweede mogelijkheid om het Nederlanderschap te verkrijgen. Volgens artikel 6 van de Rijkswet op het Nederlanderschap verkrijgt men de Nederlandse nationaliteit door optie door een daartoe strekkende verklaring af te leggen. Het optierecht wordt toegekend aan twee categorieën niet-Nederlanders: zij die in Nederland, de Nederlandse Antillen of Aruba zijn geboren, daar onafgebroken hebben gewoond en de leeftijd van 18 jaar wel, maar die van 25 jaar nog niet, hebben bereikt; en zij die sinds de geboorte staatloos zijn en in Nederland, de Nederlandse Antillen of Aruba zijn geboren en daar ten minste drie jaar hebben gewoond en de leeftijd van 25 jaar nog niet hebben bereikt.

Erkenning en adoptie zijn de overige mogelijkheden tot het verkrijgen van de Nederlandse nationaliteit. Daarbij wordt aangetekend dat het CBS pas vanaf 1995 verkrijging van het Nederlanderschap door erkenning waarneemt. Uiteraard worden de meeste personen Nederlander bij de geboorte, louter omdat de vader, de moeder of beide ouders Nederlander zijn. Deze voor de hand liggende groep blijft in het kader van dit artikel buiten beschouwing.

Voor een uitgebreide beschrijving van de diverse regelingen zie Tas, 1987.

Staat
Verkrijging Nederlanderschap naar soort regeling, 1997–2002

	Erken- ning	Adoptie	Optie	Naturalisatie		Totaal
				zelf- standig	mede	
<i>x 1 000</i>						
1997–1999	2,2	1,8	7,5	113,0	56,6	181,1
2000–2002	2,3	2,3	6,8	89,5	41,1	142,0
<i>%</i>						
1997–1999	1,2	1,0	4,1	62,4	31,2	100
2000–2002	1,6	1,6	4,8	63,1	28,9	100

Literatuur

Bedum, R.F.A. van den, 1993, Motieven voor naturalisatie. Waarom vreemdelingen uit diverse minderheidsgroepen wel of niet kiezen voor naturalisatie. Onderzoek en Beleid 125. Quint, Gouda.

Tas, R.F.J., 1987, Wijzigingen van nationaliteit, 1986. Maandstatistiek van de Bevolking 35(7), blz. 21–32. CBS, Voorburg/Heerlen.

Tas, R.F.J., 2000, Aantal wijzigingen van nationaliteit sterk toegenomen in de jaren negentig. Maandstatistiek van de Bevolking 48(9), blz. 13–21. CBS, Voorburg/Heerlen.

Tabellen

Maand-, kwartaal- en jaarcijfers

Bevolking, stand en dynamiek

	Levend- geborenen	Overledenen	Buitenlandse migratie		Totale bevolkings- groei ²⁾	Aantal inwoners aan einde van de periode	Verhuisde personen		Huwelijks- sluitingen	Echtschei- dingen
			Immigratie	Emigratie ¹⁾			Tussen gemeenten	Binnen gemeenten		
Jaar										
1999	200 445	140 487	119 151	78 779	103 725	15 863 950	637 394	1 058 308	89 428	33 571
2000	206 619	140 527	132 850	78 977	123 125	15 987 075	614 097	972 256	88 074	34 650
2001	202 603	140 377	133 404	82 566	118 210	16 105 285	610 163	942 457	82 091	37 104
2002	202 083	142 355	121 250	93 691	87 287	16 192 572	628 947	966 979	85 808	33 179
2003	200 689	141 082	106 472	103 718	62 361	16 254 933	626 667	969 100	82 621	32 173
Kwartaal										
2001										
2e kwartaal	50 266	35 036	30 489	18 671	27 048	16 038 505	136 880	229 500	27 529	9 266
3e kwartaal	52 815	33 004	39 908	22 882	36 837	16 075 342	173 484	227 561	28 598	9 201
4e kwartaal	50 010	35 548	30 438	20 103	29 943	16 105 285	152 807	246 695	14 625	9 024
2002										
1e kwartaal	49 259	38 485	29 824	21 758	18 840	16 124 125	151 520	242 271	12 580	8 996
2e kwartaal	48 911	34 675	26 995	22 847	18 384	16 144 252	143 209	237 677	28 680	8 153
3e kwartaal	53 556	33 081	37 869	28 616	29 728	16 172 237	181 100	245 793	29 117	8 305
4e kwartaal	50 357	36 114	26 562	20 470	20 335	16 192 572	153 118	241 238	15 431	7 725
2003										
1e kwartaal	50 403	38 309	26 261	23 650	14 705	16 207 277	156 427	246 951	13 230	8 624
2e kwartaal	49 837	34 490	22 635	23 564	14 418	16 221 695	138 431	225 748	26 719	7 958
3e kwartaal	53 201	33 792	30 784	30 743	19 450	16 241 145	175 996	244 360	28 326	7 887
4e kwartaal	47 248	34 491	26 792	25 761	13 788	16 254 933	155 813	252 041	14 346	7 704
2004										
1e kwartaal	47 490	36 990	21 712	22 399	9 813	16 264 746	147 683	241 361	10 323	8 084
Maand										
2002										
april	15 995	11 968	9 266	7 172	6 121	16 130 246	46 464	76 523	6 014	2 583
mei	16 800	11 623	8 897	7 513	6 561	16 136 807	49 782	84 380	11 414	2 803
juni	16 116	11 084	8 832	8 162	5 702	16 142 509	46 963	76 774	11 252	2 767
juli	18 011	11 509	11 365	9 981	7 886	16 150 395	60 710	88 448	7 897	2 945
augustus	17 959	11 134	13 462	9 500	10 787	16 161 182	63 110	80 006	10 742	2 716
september	17 586	10 438	13 042	9 135	11 055	16 172 237	57 280	77 339	10 478	2 644
oktober	17 831	11 530	11 594	9 107	8 788	16 181 025	54 735	83 610	6 643	2 956
november	16 011	11 491	8 188	7 270	5 438	16 186 463	50 467	79 928	4 371	2 598
december	16 515	13 093	6 780	4 093	6 109	16 192 572	47 916	77 700	4 417	2 171
2003										
januari	17 241	13 328	8 417	8 150	4 180	16 196 752	56 126	87 017	3 890	2 846
februari	15 763	11 349	8 521	6 680	6 255	16 203 007	45 898	72 423	4 002	2 705
maart	17 399	13 632	9 323	8 820	4 270	16 207 277	54 403	87 511	5 338	3 073
april	15 629	11 536	7 274	7 112	4 255	16 211 532	40 991	65 894	5 541	2 407
mei	17 420	11 556	7 348	7 781	5 431	16 216 963	45 705	77 229	10 082	2 708
juni	16 788	11 398	8 013	8 671	4 732	16 221 695	51 735	82 625	11 096	2 843
juli	17 452	10 694	9 039	9 401	6 396	16 228 091	53 280	84 164	7 716	2 717
augustus	18 577	12 123	11 177	11 446	6 185	16 234 276	65 258	83 065	10 141	2 667
september	17 172	10 975	10 568	9 896	6 869	16 241 145	57 458	77 131	10 469	2 503
oktober	16 769	11 263	10 651	8 585	7 572	16 248 717	55 487	86 292	6 323	2 595
november	15 763	11 733	9 446	9 344	4 132	16 252 849	50 097	79 849	4 107	2 895
december	14 716	11 495	6 695	7 832	2 084	16 254 933	50 229	85 900	3 916	2 214
2004										
januari	16 162	13 669	7 794	6 979	3 408	16 258 341	50 620	79 853	3 091	2 617
februari	15 121	11 295	6 744	5 922	4 648	16 262 989	45 767	74 999	3 509	2 513
maart	16 207	12 026	7 174	5 598	1 757	16 264 746	51 296	86 509	3 723	2 954

¹⁾ Inclusief saldo administratieve correcties.

²⁾ Inclusief het verschil tussen het officieel vastgestelde en het berekende inwonertal (overige correcties).

N.B. De cijfers over 2003 en 2004 zijn voorlopig.

Technische toelichting en verklaring van termen

Toelichting

De cijfers in de tabellen hebben betrekking op personen die in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA; vóór 1 oktober 1994: het persoonsregister) van de Nederlandse gemeenten als ingezetene zijn opgenomen (de 'de jure' bevolking). In principe wordt iedereen die voor onbepaalde tijd in Nederland woonachtig is, opgenomen in de basisadministratie van de gemeente waar hoofdzakelijk nachtrust wordt genoten (de gemeente van inschrijving of woongemeente). Een beperkt aantal personen zonder vaste gemeente van inschrijving maar wel behorende tot de 'de jure' bevolking van Nederland staan ingeschreven in de basisadministratie van de gemeente 's-Gravenhage.

De gegevens over de (bevolking in) *huishoudens* zijn afkomstig uit de Huishoudensstatistiek en hebben betrekking op particuliere en institutionele huishoudens. De cijfers zijn gebaseerd op integrale gegevens afkomstig uit de GBA aangevuld met informatie afkomstig uit de Enquête Bevolkingsbevolking (EBB), welke gegevens bevat over personen en huishoudens op adressen.

De opgenomen *prognoses* zijn afkomstig uit de meest recente lange-termijnprognoses: Bevolkingsprognose 2002–2050 en Allochtonenprognose 2002–2050.

De *leeftijd* die in de tabellen is vermeld (tenzij anders vermeld), is het verschil tussen het kalenderjaar van de desbetreffende demografische gebeurtenis en het kalenderjaar van geboorte.

Verklaring van termen

administratieve correcties Deze correcties worden gevormd door opnemingen in respectievelijk afvoeringen uit de Gemeentelijke Basisadministratie anders dan door geboorte, sterfte, vestiging, vertrek of gemeentegrenswijziging. Het grootste deel van de administratieve correcties betreffen personen waarvan de gemeentelijke overheid na onderzoek heeft vastgesteld dat ze niet meer in de gemeente op een adres woonachtig zijn en veelal naar het buitenland zijn vertrokken. Opnemingen betreffen veelal personen die toch weer opduiken (in dezelfde of een andere gemeente) en in de gemeentelijke bevolkingsadministratie worden opgenomen. Het saldo van de administratieve correcties betreft dus personen die worden uitgeschreven bij een Nederlandse gemeente zonder dat daar een inschrijving in een andere Nederlandse gemeente tegenover staat. Om deze reden wordt het saldo opgeteld bij de buitenlandse emigratie (en het migratiesaldo).

adoptie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Niet-Nederlandse kinderen van wie de adoptie door een Nederlandse, de Nederlands-Antilliaanse of Arubaanse rechter wordt uitgesproken verkrijgen het Nederlanderschap wanneer minstens één van de adoptieouders Nederlander is.

allochtonen Alle personen van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren vormen de *eerste generatie* en allochtonen die in Nederland zijn geboren de *tweede*

generatie. Allochtonen van de eerste generatie worden onderverdeeld in de herkomstgroeperingen *westers* en *niet-westers* op grond van hun geboorteland. Ze worden tot de niet-westerse allochtonen gerekend als ze zijn geboren in Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië met uitzondering van Japan en Indonesië. Op grond van hun sociaal-economische positie worden allochtonen uit Japan en Indonesië tot de westerse allochtonen gerekend. Wat Indonesië betreft gaat het vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren. De tweede generatie wordt onderverdeeld in de herkomstgroeperingen *westers* en *niet-westers* op grond van het geboorteland van hun moeder. Als dat Nederland is, dan is het geboorteland van de vader bepalend. Voor de tweede generatie is het onderscheid tussen *westers* en *niet-westers* gebaseerd op dezelfde landenindeling als voor de eerste generatie.

asielzoekers Betreffen personen die om uiteenlopende redenen hun land hebben verlaten om in een ander land, in dit geval in Nederland, bescherming of asiel te zoeken. De cijfers zijn afkomstig van het Ministerie van Justitie. De asielzoekers in een bepaald jaar worden niet allen ook als immigrant in dat jaar geteld. Voor dat laatste is inschrijving in een gemeentelijke basisadministratie vereist. Asielzoekers worden niet direct na aankomst als immigrant ingeschreven in de gemeentelijke basisadministratie. Voor degenen die in de centrale opvang zitten, gebeurt dit pas als zij 'statushouder' zijn geworden, of langer dan een halfjaar in een opvangcentrum verblijven. Degenen die buiten de centrale opvang onderdak hebben, worden ingeschreven mits zij rechtmatig in Nederland verblijven. Nadat het CBS bericht van inschrijving in de GBA heeft ontvangen, wordt de (voormalige) asielzoeker als immigrant geteld.

A-status Een A-status werd verleend aan asielzoekers die gegronde redenen hadden om te vrezen voor vervolging in de zin van het Verdrag van Genève en de Vreemdelingenwet. Zij werden toegelaten als politiek vluchteling en kregen de vluchtelingenstatus. Dit is een definitieve verblijfsvergunning. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

autochtonen Personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren.

buitenlandse migratie De statistiek van de buitenlandse migratie heeft betrekking op alle personen die aangifte doen van het feit dat zij zich voor een bepaalde tijd in Nederland vestigen of voor een bepaalde tijd Nederland verlaten. Voor de immigratie wordt aan het inschrijvingscriterium voldaan indien de verwachte verblijfsduur in Nederland in het halfjaar volgend op de vestiging ten minste vier maanden bedraagt. Voor de emigratie geldt dat de verwachte verblijfsduur in het buitenland in het jaar volgend op het vertrek ten minste acht maanden bedraagt.

controle adres na aanzegging Vertrek op eigen gelegenheid, waarbij – na controle door de politie van het laatstbekende huisadres – zal worden geregistreerd of iemand daadwerkelijk is vertrokken.

doodgeborenen De gegevens over doodgeborenen hebben sinds 1991 betrekking op de kinderen die na een zwangerschapsduur van ten minste 24 weken ter wereld zijn gekomen en die na de geboorte geen enkel teken van

levensverrichting hebben vertoond (ademhaling, hartactie, spieractie). Daarnaast worden overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie de doodgeboren kinderen met een zwangerschapsduur van 28 weken of meer apart onderscheiden.

doodsoorzaken Betreffen steeds primaire doodsoorzaken. Slechts één ziekte of gebeurtenis kan worden aangemerkt als primaire doodsoorzaak, namelijk de ziekte of de gebeurtenis waarmee de keten van gebeurtenissen die tot de dood leidde, een aanvang nam.

echtelijk Een geboorte wordt als wettig of echtelijk aangeduid als de moeder op het moment van de geboorte wettig gehuwd is dan wel als zij wettig gehuwd is geweest én het kind is geboren binnen een periode van 307 dagen na de huwelijksontbinding. Alle andere geboorten worden niet-echtelijk genoemd. Het gaat bij niet-echtelijke geboorten dus om geboorten bij vrouwen die ongehuwd, verweduwd of gescheiden zijn.

echtscheidingen Over de periode tot en met september 1994 hebben de aantallen uitsluitend betrekking op de door een Nederlandse rechter uitgesproken vonnissen die zijn ingeschreven in de registers van de burgerlijke stand. Het maakte daarbij niet uit of de van echt scheidenden al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 zijn alleen de echtscheidingen geteld waarvan ten minste één van de betrokken partners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen. Het maakt daarbij niet uit of de echtscheiding al dan niet door een Nederlandse rechter is uitgesproken.

eerste generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

emigratie Zie onder buitenlandse migratie.

erkenning (verkrijging van het Nederlanderschap door) Niet-Nederlandse kinderen die voor het bereiken van de meerderjarigheid door een Nederlandse vader worden erkend of door diens huwelijk worden gewettigd.

geboorten Betreft bevallingen, ongeacht de levensvatbaarheid van de kinderen.

Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens De GBA (Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens) is een geautomatiseerd persoonsregistratiesysteem van de gemeenten, in werking sinds 1 oktober 1994.

gestandaardiseerde sterfte Bij het (indirect) gestandaardiseerd sterftecijfer zijn de effecten van de verschillen in de samenstelling van de bevolking naar leeftijd en geslacht tussen de diverse jaren uitgeschakeld. De gemiddelde bevolking naar leeftijd en geslacht van Nederland over 1990 heeft als standaardbevolking gediend.

herkomstgroepering Zie onder allochtonen.

huishoudens Onderscheiden worden particuliere en institutionele huishoudens. Een *particulier huishouden* bestaat uit één of meer personen die alleen of samen in een woonruimte gehuisvest zijn en zelf in hun dagelijkse levensbehoeften voorzien. *Institutionele huishoudens* bestaan uit twee of meer personen voor wie in huisvesting en in dagelijkse levensbehoeften door derden bedrijfsmatig wordt voorzien. Het betreft de bewoners van instellingen zoals verpleeg-, bejaarden- en kindertehuizen, revalidatiecentra en gevangenissen die daar in principe langer dan een jaar (zullen) verblijven. Personen worden in zes verschillende *huishoudensposities* onderverdeeld. Allereerst worden de personen onderscheiden die niet deel uitmaken van een particulier huishouden, de zogenaamde institutionele be-

volking. Het gaat hierbij om personen die (in principe ten minste een jaar) zullen verblijven in verpleeg-, bejaarden- en kindertehuizen, opvoedingsinternaten, revalidatiecentra en gevangenissen. Vervolgens worden de personen onderscheiden die een eenpersoonshuishouden vormen. Deze personen worden als alleenstaand aangeduid. Alle overige personen behoren tot meerpersoonshuishoudens. Binnen deze huishoudens worden allereerst thuiswonende kinderen onderscheiden: alle in het huishouden van hun ouder(s) aanwezige ongehuwde eigen, pleeg-, adoptie- of stiefkinderen die zelf geen kinderen hebben. De personen die – al dan niet gehuwd – een gemeenschappelijke huishouding voeren met een vaste partner, worden als samenwonend aangeduid. Eenouders wonen niet samen met een vaste partner. De hiermee nog niet ingedeelde personen vallen in de categorie overig: 'samenwonende' personen zonder vaste partner en de bij een huishouden inwonende personen.

huwelijksluiting Over de periode tot en met september 1994 hebben de huwelijksluitingen betrekking op alle in Nederland gesloten huwelijken, ongeacht of de huwendes al dan niet tot de geregistreerde bevolking van Nederland behoorden. Vanaf oktober 1994 worden alle huwelijken geteld waarvan ten minste één van de huwelijkspartners als ingezetene in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente is opgenomen, ongeacht het land waar het huwelijk is gesloten.

Sinds 1 april 2001 is het in Nederland ook voor paren van gelijk geslacht mogelijk in het huwelijk te treden.

huwende personen Alle personen die op het moment van huwelijksluiting in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

immigratie Zie buitenlandse migratie.

ingewilligde asielverzoeken Een ingewilligd asielverzoek kan betrekking hebben op een asielaanvraag uit hetzelfde of een vorig jaar. Personen van wie het asielverzoek wordt ingewilligd, krijgen een verblijfsrechtelijke status. Het gaat om personen aan wie een A-status wordt verleend, een VTV (Vergunning tot Verblijf) of een VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf).

institutionele huishoudens Zie onder huishoudens.

legitimiteit Binnen (echtelijk) of buiten (niet-echtelijk) het huwelijk geboren.

levendgeborenen Betreffen alle, in Nederland geregistreerde, geboren die enig teken van leven hebben vertoond, ongeacht de zwangerschapsduur.

levensverwachting Zie onder overlevingstafels.

naturalisatie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Verlening van het Nederlanderschap vindt plaats door middel van zelfstandige- of medenaturalisatie. Het Nederlanderschap kan, onder bepaalde voorwaarden, worden verleend aan niet-Nederlanders die daarom verzoeken en meerderjarig zijn (zelfstandige naturalisatie). Medenaturalisatie betreft minderjarige kinderen die delen in de naturalisatie van de ouder(s).

niet-echtelijk Zie onder echtelijk.

niet-westers Zie onder allochtonen.

optie (verkrijging van het Nederlanderschap door) Onder bepaalde voorwaarden kan voor de Nederlandse nationaliteit geopteerd worden.

overledenen Betreft het aantal overledenen onder de geregistreerde bevolking van Nederland.

overlevingstafels Deze geven aan, hoeveel van 100 000 pasgeboren jongens, resp. meisjes de leeftijd van ½, 1½, 2½ jaar, enz. zullen bereiken op basis van de sterfteverhoudingen, die bij de bevolking gedurende een bepaalde periode zijn waargenomen. Tevens kan worden afgelezen hoe oud deze kinderen gemiddeld zullen worden. Bij iedere leeftijd staat in de overlevingstafel de levensverwachting vermeld. Dit geeft het aantal jaren aan dat de desbetreffende groep gemiddeld nog zal leven.

partnerschapsregistratie De registratie (ingevoerd per 1 januari 1998) is mogelijk voor paren van gelijk en van verschillend geslacht. In de meeste opzichten is het geregistreerd partnerschap vergelijkbaar met het huwelijk. Een duidelijk onderscheid tussen het geregistreerd partnerschap en het huwelijk betreft evenwel de relatie tussen de partners en de eventuele kinderen. Als een vrouw die geregistreerd partner is, een kind krijgt, is zij weliswaar automatisch de moeder van haar kind, maar haar mannelijke geregistreerd partner is alleen dan de juridische vader als hij, met toestemming van de moeder, het kind erkent.

perinatale sterfte Dit cijfer omvat de doodgeborenen na een zwangerschap van ten minste 28 weken (overeenkomstig de aanbeveling van de Wereld Gezondheidsorganisatie) en de overledenen binnen 1 week na de geboorte.

positie in het huishouden Zie onder huishoudens.

referentiepersoon De referentiepersoon is een statistische entiteit bedoeld om kenmerken van huishoudens aan te ontlenen. Als sprake is van een paar dan wordt de man als referentiepersoon aangeduid. In geval van een paar van gelijk geslacht wordt de oudste van het paar als referentiepersoon aangeduid.

totaal echtscheidingspercentage Geeft het percentage huwelijken aan dat tot echtscheiding zal komen als in de toekomst dezelfde kansen op sterfte en echtscheiding blijven gelden als in het waargenomen kalenderjaar.

totaal vruchtbaarheidscijfer Dit cijfer kan worden opgevat als het gemiddelde aantal kinderen dat een vrouw krijgt of nog zal krijgen als de in het verslagjaar waargenomen leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gedurende haar hele vruchtbare levensfase zouden gelden.

tweede generatie allochtonen Zie onder allochtonen.

uitzettingen Er vindt een fysieke verwijdering uit Nederland plaats ('verwijdering met de sterke arm').

van echt scheidende personen De betrokken personen die ten tijde van de inschrijving van het bedoelde vonnis in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene zijn ingeschreven.

vergunning voor asiel bepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) bepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. De vergunning wordt voor maximaal drie jaar afgegeven. Deze personen mogen werken op voorwaarde dat hun werkgever beschikt over een daartoe vereiste tewerkstellingsvergunning.

vergunning voor asiel onbepaalde tijd De VVA (Vergunning Voor Asiel) onbepaalde tijd is ingevoerd per 1 april 2001. Deze personen zijn vrij op de arbeidsmarkt (tewerkstellingsvergunning is niet vereist).

vergunning tot verblijf Asielzoekers aan wie een VTV (Vergunning tot Verblijf) werd verleend, werden niet erkend als politiek vluchteling maar werden toegelaten op grond van humanitaire overwegingen. Deze tijdelijke verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal vijf jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

verhuisde personen Hieronder worden verstaan alle verhuisde personen binnen Nederland die leiden tot verandering van gemeente van inschrijving (ook wel binnenlandse migratie genoemd) en verhuisde personen binnen een zelfde gemeente. De veranderingen van gemeente van inschrijving die in verband met grenswijzigingen tussen resp. samenvoeging van gemeenten in de basisadministratie worden geregistreerd, worden niet als verhuizing beschouwd.

vertrek onder toezicht Vertrek van afgewezen asielzoeker op eigen gelegenheid, waarbij – ter controle op het vertrek van de desbetreffende persoon – de reispapieren worden gezonden aan de doorlaatpost waarlangs de persoon Nederland zal verlaten.

verweduwende personen Personen die ten tijde van het overlijden van hun partner in de basisadministratie van een Nederlandse gemeente als ingezetene staan ingeschreven.

verwijderde asielzoekers Verwijderingen vinden plaats als blijkt dat een asielzoeker niet (of niet langer) in Nederland mag verblijven, aangezien het verzoek om toelating definitief is afgewezen.

voorwaardelijke vergunning tot verblijf De VVTV (Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf) werd toegekend aan asielzoekers die vooralsnog niet naar hun land konden terugkeren omdat de situatie daar te gevaarlijk werd geacht. Deze verblijfsvergunning gold voor een periode van maximaal drie jaar. Vanaf 1 april 2001 wordt zij niet meer verstrekt.

westers Zie onder allochtonen.

wonend in instelling Zie onder huishoudens.

zuigelingensterfte Dit is de sterfte van kinderen jonger dan 1 jaar (dus voor dat zij hun eerste verjaardag hebben bereikt).

Demografie op het web

StatLine

De cijfers van het CBS zijn beschikbaar via internet. Via internet kunt u toegang verkrijgen tot StatLine, de elektronische databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken. Deze resultaten kunt u bekijken, printen of opslaan. Naast de mogelijkheid om te zoeken met trefwoorden, kan met behulp van een Webselector een keuze worden gemaakt uit alle publicaties die zijn opgenomen in StatLine.

Hoe vindt u bevolkingscijfers in StatLine?

In StatLine zijn veel cijfers over bevolking te vinden. De snelste manier om deze cijfers te vinden, is als volgt. Ga naar de openingspagina van de CBS homepage (www.cbs.nl) en druk op de knop 'StatLine' aan de rechterzijde. U krijgt dan een scherm waarin u een zoekopdracht kunt geven (figuur 1). Als u op 'Selecteren' klikt, krijgt u een scherm met de themastructuur binnen StatLine te zien, de 'StatLine Webselector' (figuur 2).

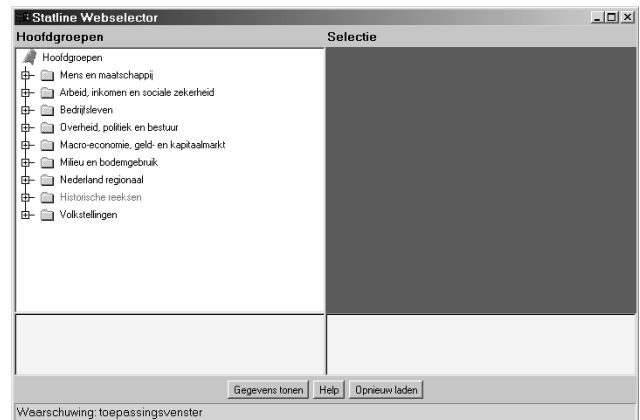
Binnen de Webselector kunt u via de themastructuur snel gegevens over bevolking opvragen. Door op het plusje voor 'Mens en maatschappij' te klikken, komt u bij 'Bevolking' terecht. Als u vervolgens op het plusje voor 'Bevolking' klikt, krijgt u een lijst met publicaties en submappen (figuur 3). In de submappen vindt u informatie over bijvoorbeeld huishoudens, geboorte en immigratie en emigratie.

Ter illustratie is in figuur 3 de publicatie 'Bevolking; kerncijfers' geselecteerd. In het rechterdeel van de Webselector ziet u vervolgens een overzicht van de onderwerpen in deze publicatie. Hier kunt u door binnen de tabbladen 'Onderwerpen' en 'Perioden' te selecteren uw eigen tabel samenstellen. Als u uw tabel heeft samengesteld, drukt u op 'Gegevens tonen' onderaan het scherm. U krijgt nu de tabel op het scherm te zien. Uiteraard kunt u deze tabel afdrukken of opslaan op schijf. Als u op het pictogram met de diskette ('tabel bewaren') links van de tabel klikt, krijgt u de keuze om de tabel op te slaan in excel-formaat of enig ander formaat. Via het pictogram met de drie mapjes ('tabel selecteren') links van de tabel kunt u terugkeren naar de webselector.

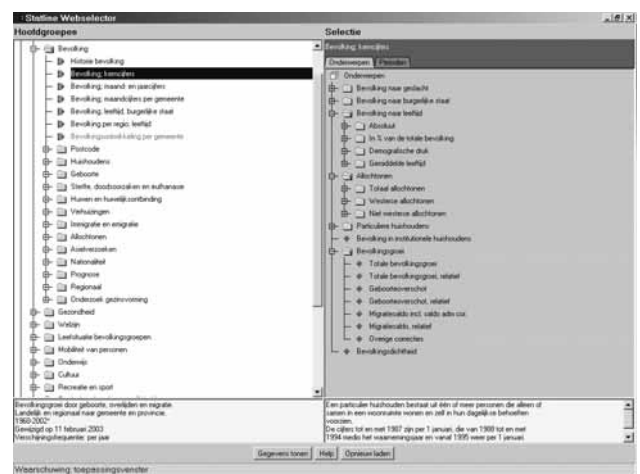
1. Zoeken in StatLine

2. StatLine Webselector

3. Bevolking in StatLine

Inhoudsopgave vanaf 1^e kwartaal 2003

	<i>Kwartaal</i>	<i>Jaar</i>	<i>Pag.</i>
Bevolkingsstructuur en -ontwikkeling			
– Groei Nederlandse bevolking neemt af	I	2003	4
– Demografie van de jeugd, 2002	I	2003	11–20
– Relatief sterke toename honderdplussers	I	2003	67–70
– Tempo bevolkingsgroei blijft afnemen	II	2003	4
– Demografie van Nederland, 2003	IV	2003	12–30
– Administratieve correcties in de bevolkingsstatistieken	V	2003	46–51
– Laagste bevolkingsgroei in twintig jaar	II	2004	4
Bevolking naar regio			
– Aandeel niet-westerse allochtonen in Amsterdam	I	2004	8
– Ontwikkeling van het aantal gemeenten sinds 1900	I	2004	56–57
– Top-25 van gemeenten met grote gezinnen	II	2004	7
– Aandeel niet-westerse allochtonen per buurt, Rotterdam	I	2004	12
– Bevolkingsdynamiek in de 4 grote steden	II	2004	59–68
Bevolking naar nationaliteit en geboorteland			
– Allochtonenprognose 2002–2050: bijna twee miljoen niet-westerse allochtonen in 2010	I	2003	34–41
– Demografie van de Indische Nederlanders, 1930–2001	I	2003	58–66
– Niet-westerse derde generatie in 2003	III	2003	45–49
– Schatting aantal niet-westerse allochtonen in de afgelopen dertig jaar	III	2003	50–53
– Demografie van vijf niet-westerse herkomstgroepen vanaf 1972	III	2003	54–61
– Herkomst van niet-westerse allochtonen	IV	2003	7
– In Nederland relatief veel personen die in het buitenland zijn geboren	IV	2003	9
– 900 duizend personen met meer dan één nationaliteit	I	2004	7
– Afghanen in Nederland	I	2004	49–52
– Gemiddelde leeftijd niet-westerse allochtonen neemt toe	II	2004	5
– Een op 18 inwoners heeft dubbele nationaliteit	II	2004	5
– Aandeel niet-westerse allochtonen per buurt, Rotterdam	II	2004	12
– Iraniërs in Nederland	II	2004	54–58
– Naturalisaties in 2002	II	2004	69–72
Vruchtbaarheid en geboorteregeling			
– Geboorten steeds vaker in nazomer	II	2003	10
– Vruchtbaarheid in Urk het hoogst, in Vaals het laagst	III	2003	7
– Effect van seksevoorkeur op gezinsvorming	IV	2003	44–45
– Tienermoeders: recente trends en mogelijke verklaringen	I	2004	13–22
– Geboorteregeling in 2003	I	2004	23–27
– Forse groei aantal niet-echtelijke geboorten	II	2004	5
Sterfte en doodsoorzaken			
– In Nederland relatief weinig verkeersdoden	II	2003	9
– Sterfte aan dementie	II	2003	24–28
– Medische beslissingen rond het levenseinde in 2001	II	2003	29–32
– In Nederland relatief weinig zelfmoorden	III	2003	9
– Zelfdoding in de afgelopen eeuw	III	2003	10
– Sterftekansen en doodsoorzaken van niet-westerse allochtonen	III	2003	12–27
– Doodsoorzaken op hoge leeftijd	III	2003	28–29
– Drugsgelateerde sterfte	III	2003	30–32
– Moord en doodslag 1997–2001	III	2003	33–35
– Geschiedenis van de Nederlandse doodsoorzakenstatistiek	III	2003	36–37
– Sterfte aan kanker in 1952 en 2002	IV	2003	10
– Verschillen in zuigelingensterfte	I	2004	10
– Trends in doodsoorzaken, 1970–2002	I	2004	34–39
– Recente ontwikkelingen rond zelfdoding in Nederland	I	2004	40–48
– Meer crematies dan begrafenissen	II	2004	5
– Aantal verkeersdoden stijgt licht in 2003	II	2004	6
– Sterfte door hart- en vaatziekten	II	2004	10
– Moord en doodslag in Nederland, 1992–2001	II	2004	24–32
– Depressie, hartziekte en sterfte bij ouderen	II	2004	33–35

Migratie en verhuizingen

– Asielverzoeken: veel minder in Nederland, stabiel in EU	I	2003	9
– Een derde van de immigranten binnen zes jaar weer vertrokken	I	2003	45–48
– Ontwikkelingen in de volgmigratie van asielmigranten	II	2003	13–19
– Arbeidsmigranten en hun gezinnen	II	2003	20–23
– Minder immigranten dan emigranten	III	2003	4
– Herkomst van niet-westerse allochtonen	IV	2003	7
– Regionale vestigingspatronen van immigranten, 1988–2002	IV	2003	38–43
– Oudkomers en tweede generatie allochtonen	I	2004	53–55
– Minder immigranten	II	2004	5
– Afname asielaanvragen	II	2004	9
– Migranten: wie komen, wie gaan terug en wie laten hun gezin overkomen?	II	2004	36–42
– Immigratie uit Europese Unie hangt samen met conjunctuur	II	2004	43–44
– Immigranten op de arbeidsmarkt	II	2004	45–53

Huwelijkssluiting, relatievorming en -ontbinding

– Echtscheidingskansen van allochtonen: berekeningsmethode	I	2003	49–53
– Echtscheidingskansen van allochtonen: specifieke groepen	I	2003	54–57
– Flitsscheidingen in 2002	II	2003	11–12
– Allochtone huwelijken	II	2003	33–36
– Echtscheidingskansen van allochtonen: huwelijkscohorten 1991–2000	IV	2003	35–37
– Uitstel van samenwonen	I	2004	28–29
– Echtscheidingenkansen van allochtonen met of zonder kinderen	I	2004	30–33
– Steeds later in het huwelijk	II	2004	5
– Financiële gevolgen van echtscheiding voor man en vrouw	II	2004	19–23

Huishoudens en gezinnen

– Huishoudensontwikkelingen bij allochtonen	II	2003	37–44
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar type en grootte	II	2003	54–58
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2003	59–65
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2003	66–74
– Demografische levensloop van jongeren na het uit huis gaan	III	2003	38–44
– Demografie van gezinnen	IV	2003	31–34
– Top-25 van gemeenten met grote gezinnen	II	2004	7
– Empty nest-moeders	II	2004	14–18

Prognoses en scenario's

– Bevolkingsprognose 2002–2050: anderhalf miljoen inwoners erbij	I	2003	21–26
– Bevolkingsprognose 2002–2050: veronderstellingen	I	2003	27–33
– Allochtonenprognose 2002–2050: bijna twee miljoen niet-westerse allochtonen in 2010	I	2003	34–41
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar type en grootte	II	2003	54–58
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar huishoudenspositie	II	2003	59–65
– Huishoudensprognose 2002–2050: ontwikkelingen naar burgerlijke staat	II	2003	66–74
– Bevolkingsprognose 2003–2009: tragere bevolkingsgroei	I	2004	58–65
– Bevolkingsscenario's voor Nederland	I	2004	66–76
– Lange-termijn allochtonenscenario's voor Nederland	I	2004	77–82
– Enkele demografische en economische scenario's doorgelicht	I	2004	83–88

Internationaal

– Asielverzoeken: veel minder in Nederland, stabiel in EU	I	2003	9
– In Nederland relatief weinig verkeersdoden	II	2003	9
– In Nederland relatief weinig zelfmoorden	III	2003	9
– In Nederland relatief veel personen die in het buitenland zijn geboren	IV	2003	9
– Verschillen in zuigelingensterfte, 1960–2001	I	2004	10

Overig

– Veel uitkeringen onder niet-westerse allochtonen	I	2003	42–44
– Doorstroom niet-westerse allochtone scholieren naar vervolgonderwijs	II	2003	45–49
– Niet-westerse allochtonen in het voltijd hoger onderwijs	II	2003	50–53
– Steeds vaker twee werkende ouders in gezinnen met jonge kinderen	III	2003	6
– Afbakenen van moeilijk waarneembare bevolkingsgroepen	III	2003	62–68
– Provincie Utrecht telt relatief meeste hoogopgeleiden	IV	2003	6
– Het effect van non-respons onder allochtonen	IV	2003	52–57

Andere CBS-publicaties

Statistisch Jaarboek

Dit boek bevat cijfers over alle aspecten van de Nederlandse samenleving: bevolking, inkomen, economie, prijzen, financiële markten, milieu en vele andere onderwerpen. Het verschijnt jaarlijks in januari.

Jaarlijks, 529 blz., € 25,75, incl. cd-rom.

ISSN 0924-2686. Kengetal A-26.

Statistisch bulletin

Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS.

www.cbs.nl

ISSN 0166-9680.

De Nederlandse Economie

Met deze publicatie beoogt het CBS op prettig leesbare wijze een breed en samenhangend overzicht te geven van de economie in Nederland. Behalve financieel-economische ontwikkelingen komen ook de arbeidsmarkt, bevolking, welzijn, milieu en regionale onderwerpen aan de orde.

Door Nederland te spiegelen aan het buitenland, wordt bovendien de internationale positie van ons land belicht.

Jaarlijks ca. 350 blz., € 14,25.

ISBN 903573215 4. Kengetal P-19.

Kennis en economie 2003

Kennis wordt tegenwoordig als de vierde productiefactor gezien naast de traditionele factoren: land, arbeid en kapitaal. In de publicatie Kennis en economie 2001 staan de uitkomsten van de R&D-enquête over 1999 centraal. Naast de vergelijking met Nederlandse gegevens van voorgaande jaren, worden de uitkomsten ook in een internationaal perspectief geplaatst: de cijfers van andere landen binnen de EU en de OESO worden hier ook gepresenteerd.

Jaarlijks, 240 blz., € 30,00.

ISSN 9035729758 4. Kengetal K-300.

De digitale economie 2003

Deze nieuwe CBS-publicatie beschrijft de omvang en groei van de binnenlandse ICT-sector. Voorts wordt aandacht besteed aan het gebruik van internet door huishoudens en aan de activiteiten door het Nederlandse bedrijfsleven op internet en andere elektronische netwerken. Daarnaast worden genoemde ontwikkelingen in Nederland vergeleken met die in de ons omringende landen.

Jaarlijks, 219 blz., € 16,15.

ISBN 903573020 9. Kengetal P-34.

Nationale Rekeningen

Deze publicatie geeft een compleet overzicht van de stand en de ontwikkeling van onze economie. Bevat gedetailleerde gegevens over de bedrijfstakken, over groepen producten en over ondernemingen, huishoudens en de overheid.

Jaarlijks ca. 300 blz., € 42,55.

ISBN 903572708 8. Kengetal P-2.

De Nederlandse conjunctuur

Met de in 2000 opgestarte publicatie De Nederlandse conjunctuur wordt de basis van de vele CBS-conjunctuurgegevens een gedetailleerd, samenhangend overzicht gegeven van de recente ontwikkelingen in de Nederlandse economie. De samenhang wordt onder andere bereikt door het gebruik van de uitkomsten van de Kwartaalrekeningen, die een systematische beschrijving van de economie geven.

Kwartaal, € 46,50 per jaar.

ISSN 1566-3191. Kengetal P-104.

Teletekst

Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

Internet

De CBS-website is te bereiken via <http://www.cbs.nl>. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samenleving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

StatLine

StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken. Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website:

<http://www.cbs.nl/> of direct via: <http://statline.cbs.nl/>.

De publicaties van het CBS kunnen besteld worden bij de bestelservice van het CBS te Heerlen, fax (045) 570 62 68 of e-mail verkoop@cbs.nl of via de boekhandel.

Alle publicaties zijn ter inzage of kunnen in bruikleen worden verkregen bij de bibliotheek van ons Bureau in beide vestigingen. Tevens is in beide vestigingen een boekwinkel waar alle publicaties tegen contante betaling kunnen worden gekocht.

Richtlijnen voor auteurs

Voor publicatie in Bevolkingstrends komen artikelen en korte bijdragen in aanmerking die betrekking hebben op de demografie van Nederland. Ook onderzoek naar variabelen die de demografische ontwikkelingen en ruimtelijke verschillen in bevolkingskenmerken beïnvloeden, zoals onderwijs en gezondheid, kunnen in Bevolkingstrends worden opgenomen. Gezien de onafhankelijke en objectieve opstelling van het Centraal Bureau voor de Statistiek, dienen de bijdragen vrij te zijn van subjectieve interpretaties en beleidsaanbevelingen.

Voor nadere informatie over de mogelijkheid tot plaatsing van externe bijdragen en voor richtlijnen met betrekking tot de kopij kunt u contact opnemen met de hoofdredacteur: Joop Garssen, e-mail: Bevolkingstrends@cbs.nl.